

T U R U L

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő

AVAR ANTON, KOVÁCS ELEONÓRA, KÖRMENDI TAMÁS, LACZLAVIK GYÖRGY,
NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN, SZAKÁCS ANNAMÁRIA

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXX

TARTALOM

1. Értekezések

ORSÓS JULIANNA: A Nyulak szigeti domonkos apácakolostor képviselőjének fő vonásai 1458–1526 között	97
FARAGÓ DÁVID: A Baranya megyei Ormándi/Ormányi család a 13–15. században.....	112
FARKAS CSABA: Mohács előtt és után: Gömör megye hatóságának működése (1470 –1570)	123

2. Kisebbségi cikkek

LACZLAVIK GYÖRGY: Királyi helytartók Magyarországon a 16. században (1526–1608)	135
---	-----

3. Könyvismertetés

KÜNSTLERNÉ VIRÁG ÉVA: Két család- és helytörténeti munkáról.....	139
--	-----

4. Beszámoló

LACZLAVIK GYÖRGY: Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében 2019. szeptember 1. és 2020. augusztus 31. között végzett munkáról.....	142
---	-----

TURUL

XCIII. évfolyam

2020. 3. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnl.gov.hu

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SZÉPKÖNYVEK

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

ORSZÁGOS
LEVÉLTÁRA

ORSÓS JULIANNA

A Nyulak szigeti domonkos apácakolostor képviselőinek fő vonásai 1458–1526 között*

The main features of the representation of the Dominican nunnery of Rabbit Island between 1458–1526

The Dominican nunnery of Rabbit Island was one of the largest landowning ecclesiastical bodies of the mediaeval Kingdom of Hungary. The numerous privileges of it were guarded by the members of the order until the end of the 1430's. They also organized property management and legal representation. All this changed after 1458, and the study shows these changes.

Az első domonkos apácakolostort tíz évvel a férfiág megalapítása előtt, 1206-ban a franciaországi Prouille-ban a katar eretnekségtől megmentett nők számára hozták létre. A férfirend céljai között azonban az apácakolostorok fenntartása nem szerepelt, így évtizedeken át jogilag rendezetlen volt, hogy miként illeszkednek a rendhez a női kolostorok. 1267-ben IV. Kelemen pápa rábízta a rendre azokat a kolostorokat, amelyeket a pápa, a rendmester, vagy a káptalanok affiliáltak. A női kolostorok feletti felügyelet a provinciális kezében volt, de ettől függetlenül sok kolostor mellett, hogy a domonkos szabályokat követte, továbbra is püspöki joghatóság alatt maradt. Általában kétféle módon lettek a női közösségek a Domonkos-rend tagjai: vagy kezdetben begina jellegű közösségek voltak, amelyek aztán különböző okokból csatlakoztak a domonkosokhoz és a hivatalos csatlakozástól kezdve kánonjogi értelemben is kolostorrá lettek. A másik út az volt, hogy egy királyi vagy főnemesi alapítású kolostor pártfogói révén rögtön a rend pártfogása alá került.¹

A 15. század nagy változásokat hozott a Domonkos-rend belső működésében. Már a század első harmadától pápai külön engedélyeket kaptak, hogy ingatlan vagyont birtokolhasanak, ekkortól beszélhetünk birtokaik rendszeres bérbé adásáról is. Miután IV. Sixtus 1475-ben az engedélyt az egész rendre kiterjesztette, a domonkosokat nem tekinthetjük már klasszikus értelemben vett koldulórendnek.²

Az egyik legtöbb birtokkal és kiváltsággal rendelkező hazai középkori egyházi testület, a Nyulak szigetén alapított domonkos apácakolostor a 16. század második felére javai és kapcsolatrendszere legnagyobb részét elveszítette. A folyamat a török előli meneküléssel végződött ugyan, de korábban kezdődött és más tényezők is jelentős szerepet játszottak benne.

Az egyik ilyen tényező a Nyulak szigeti apácák megváltozott jogérvényesítése volt.

Az 1430-as évek végétől a domonkosok egyre kevésbé foglalkoztak az apácakolostor országszerte elterülő birtokainak ügyeivel, Mátyás király trónra lépése után pedig a testületnek komoly változással kellett szembenéznie. Addig ugyanis a Domonkos-rend tagjai képviselték a kolostort, de ha mégis világiak, akkor is a rend jelölte ki őket, valamint gondoskodott a birtokigazgatásról, vagyis az officiálisok kinevezéséről is.³

A Nyulak szigeti nővérek Szilágyi Erzsébet által 1458-ban előterjesztett panaszja szerint a Domonkos-rend velük kapcsolatban lévő – és birtokaikat igazgató – képviselői túl gyakran változtak és a szükségesnél jóval gyakrabban folytattak vizitációkat. II. Pius a kifogásoknak helyt adva a kolostort kivonta a rend fennhatósága alól és elrendelte, hogy a domonkos generális nevezzen ki a lelki szolgálatokra egy, két vagy három évre szólóan egy szerzetest, aki két társat választhat maga mellé a feladatok ellátásához. Ez a személy – és szempontunkból ez a legfontosabb – a kolostor gazdasági ügyeibe nem avatkozhat, de a testületet szükség esetén képviselnie kell peres ügyekben, valamint dönt az officiálisok, *procuratorok*⁴ és más személyzet

* A tanulmány az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült. A projekt eredményei jelenleg az alábbi linken érhetők el: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570>, letöltés 2020. jún. 1. Köszönöm Pálosfalvi Tamás és C. Tóth Norbert tanulmányom elkészülése során tett hasznos javaslatait.

1 Deák Viktória Hedvig OP: Árpád-házi Szent Margit, a Domonkos-rend szentje. In: Domonkos szentek és szent helyek. Szerk. Kálny Beatrix. (Hereditas Graeco-latinitatis V.) Debrecen 2017. 41–60., 41–44.

2 F. Romhányi Beatrix: Domonkos kolostorok birtokai a késő középkorban. Századok 144. (2010) 395–410. 395–397.

3 Rendi képviselőik listáját 1381–1526 között lásd: *Implom L. OP*: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 649.

4 A tanulmányban a *procurator* szót használok ügyvéd helyett, mivel – előre bocsátva itt egyik eredményemet – az apácák jogi képviselői a vizsgált időszakban csak ritkán képzett, jogvégzett emberek. Legtöbbször tisztartók és jobbágyok voltak, és szerepük inkább volna visszaadható magyarul a „meghatalmazott”, mint az „ügyvéd” szóval. Döntő többségükben a Kubinyi András által azonosított csoportok közül az elsőbe tartoznak. Az ilyen *procurator* „olyan ténykedést végez, amely nem igényel sem komo-

kolostorba történő beengedéséről – vagyis köteles megszervezni a birtokigazgatást és a jogi képviselést. A pápai bulla szerint e személy(ek) kiléte Szilágyi Erzsébet, majd a mindenkori magyar királynék jóváhagyásától függött, a királynak felügyeleti joga volt. A testület élére Anna priorisszát helyezték és az egyházfő rendelkezett arról is, hogy gyóntatót a szigeten lévő ferences kolostor biztosítson az apácák számára.⁵

A Nyulak szigeti kolostornak tehát rövid időn belül meg kellett szerveznie képviselést és fenn kellett tartania birtokai gazdasági igazgatását. Mindezt különösen megnehezítette, hogy a klauzúra és a kánonjog miatt az apácák saját magukat nem képviselhették, a jogügyletekben csak megbízottakon keresztül járhattak el.

Nem vitatva, hogy sok egyházi testület és a legtöbb szerzetesrend komoly változásokon ment át a késő középkorban, kijelenthető, hogy a Nyulak szigeti domonkos apácákéhoz hasonló presztízsvesztéssel egyik hazai közösségnek sem kellett szembenéznie. Amikor Oláh Miklós esztergomi érsek 1566 áprilisában a hozzá forduló, akkor már Nagyszombatba menekült apácák levelét továbbította Habsburg Károly főhercegnek, így írt róluk: „Hogy pedig Felsőtek teljes ügyeket világosabban megértse: ezeknek a szűz apácáknak boldogabb időkben Buda közelében volt kolostoruk, vagy zárdájuk, a Nyulak szigetén. És azokban az időkben nem csupán a nemesi- és főnemesi-, de a királyi nemzetségből és családból valók [nővérek] is voltak közöttük. Később, amikor a törökök kiűzték őket onnan, Várad környékére húzódtak vissza, rendjük Szent János[nak szentelt] kolostorába. De ott sem maradhattak sokáig, hiszen kolostorukat az eretnekek és erdélyiek lerombolták, javaikat lefoglalták és elűzték őket onnan. Most pedig ideérkezett Nagyszombatba – mint velem közölték – mintegy húsz fő.”⁶ Vajon ez a pár mondat elég volt ahhoz, hogy újra visszakapják utolsó birtokaik közül három csallóközi falujukat és hogy káraikat megtérítsék? És ahhoz, hogy a főherceg megértse, milyen nagymúltú testületről is van szó? Az első kérdésre tudjuk a választ: nem. A másodikra biztonsággal csak annyit felelhetek, hogy az esztergomi érsek kísérléve az ügy kivizsgálásának megkezdéséhez ugyan elegendőnek bizonyult, de ebben a Károly főherceg és I. Miksa közötti ellentétnek is jelentős szerepe volt. Mindenesetre, Sigismundus Ferrarius leírása szerint nem egészen ötven év múlva, amikor a jezsuitáknak

átadott nagyszombati ferences kolostorból Pozsonyba költöztették az utolsó nővéreket,⁷ Szent Margit odamenekített ereklyéivel együtt szinte kidobták őket az épületből.⁸

Fő kérdéseim tehát, hogy milyen megoldáshoz folyamodtak az apácák, hatott-e az új rendszer addig erős, kiváltságos helyzetükre, és (vissza)változott-e a képviselőségük, miután a rend 1479-ben visszafogadta, VIII. Ince pedig 1489-ben hivatalosan visszahelyezte őket a domonkos rend joghatósága alá⁹ oly módon, hogy 1487-ben a rendmester megtiltotta a rendtagoknak, hogy a Nyulak szigeti apácák birtokainak ügyeivel foglalkozzanak?¹⁰ Van-e valami szabályszerűség abban, hogy egyes ügyekben kik képviselték őket? Mit jelent, ha egy forrásban valaki *protector*ként, *tutor*ként szerepel, illetve ha birtokaik valaki védelme alatt (*sub protectione*) állnak? Milyen társadalmi helyzetűek, végzettségűek a képviselőik és kikkel állnak kapcsolatban? Mennyire hatékonyak és pontosan milyen tevékenységet folytatnak? Mit kapnak szolgálataikért cserébe? Maradt-e klerikus-képviselése a kolostornak? Befolyásolta-e az I. Mátyás elitjébe tartozó humanisták eszmeisége a Domonkos-rendhez való viszonyt és ezzel együtt a Nyulak szigeti monostor uralkodói támogatottságának és mozgásterének mértékét?¹¹ Milyen ügyekbe avatkoztak be maguk az uralkodók a monostor védelmében, és mikor kértek és kaptak rendi, vagy pápai támogatást?

A tanulmány e kérdések megválaszolására mellett Implom Lajos OP monumentális munkájának egyfajta szerény folytatásaként is értelmezhető, a kézirat ugyanis sajnos megszakadt, és a Nyulak szigeti apácák Mátyás- és Jagelló-kori képviselőinek és perjelnöinek neveit, valamint teljes birtokállományát¹² nem tartalmazza.

A boldogabb időkről

A Nyulak szigeti apácakolostor birtokainak nagy részéről az Árpád-kor végéig a kutatásnak letisztult képe van.¹³ A birtokállomány az Anjou-korban sem sokban változott, de megtartása érdekében a testületnek egyre többször kellett fellépnie.¹⁴ A birtokokon és javadalmakon kívül számos előjogban részesültek a Nyulak szigeti apácák.¹⁵ Mindezeket akkor lehetne egyházi és világi mivoltuk, időtartamuk, vagy területi érvényességük szerint vizsgálni, ha az egyházi – és hozzátehetjük

lyabb szokásjogi ismeretet, sem oklevélszövegek elolvasását és megértését: pl. kiküldik egy visszafizetendő lejárt kölcsön átvételére.” *Kubinyi András*: A Jagelló-kori értelmiség. In: *Az értelmiség Magyarországon a 16.–17. században*. Szerk. Zombori István. Szeged 1988. 7–21., 9–10.

⁵ *Fraknoi Vilmos – Lukcsics József*: Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I–IV. Bp. 1896–1908. (a továbbiakban: MREV) III. 155–157. CCLXI. sz., HU-MNL-OL-DL 15225. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), Diplomatikai Levéltár]

⁶ Ut autem vestra serenitas totum ipsarum negotium clarius intelligat: hae virgines sanctimoniales felicioribus temporibus habeant claustrum seu monasterium prope Budam in Insula Leporum. Et illis temporibus erant inter ipsas non solum de nobilitate et magnatibus, sed etiam de regum genere et familia. Postea cum illinc per turcas essent expulsae sese recipiant circa Varadinum ad monasterium S[ancti] Joannis sui ordinis. Sed ibi quoque permanere non potuerunt nam eorum monasterium per haereticos et Transylvanos dirutum, bona eorum occupata et ipsaemet illinc eiecta sunt. Nunc vero venerunt huc Tirnaviam circiter ut mihi dixerunt viginti personae. HU-MNL-OL-E 21-1566. aug. 3/1., [Magyar Kamarai Levéltár, Benignae resolutiones]

⁷ *Tusor Péter*: Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616. (Mikropolitikai tanulmány). (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis I., Vol. 13.) Bp.–Róma 2016. 50. 116. jegyzet.

⁸ *Sigismundus Ferrarius*: De rebus Ungaricae provinciae Sacri Ordinis Praedicatorum. Viennae, 1637. 550.

⁹ *Implom Lajos OP*: Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi rendtartományának történetéhez. A Rendtartomány alapításától 1526-ig. A kéziratot kiadás alá rendezte: Drimmer László – Zágorhidi Czigány Balázs. (Magyar domonkos rendtörténet 1.) Vasvár 2017. Uo. 653.

¹⁰ Uo. 655.

¹¹ A kérdést tartom annyira fontosnak, hogy egy külön munkában (más domonkos testületek vizsgálatával kiegészítve) próbáljak válaszolni rá, ebben a tanulmányban csupán eddigi megfigyeléseimet mutatom be.

¹² A birtokok felsorolását lásd a 2. sz. mellékletben.

¹³ *Implom L. OP*: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 118–119.

¹⁴ A birtokállomány Anjou-kori változásait lásd: Uo. 243–244.

¹⁵ A kolostor kiváltságait az Árpád-korban lásd: Uo. 121–122. Az Anjou-korban: Uo. 239–242. A Zsigmond-, Hunyadi- és Jagelló-korban: Uo. 667–673.

világi – bíróságok hatásköre tételesen szabályozott lett volna. Mivel azonban előbbi a szokásjog, a zsinati határozatok és olykor releváns precedensértékű pápai döntések függvényében változott,¹⁶ és mert a Nyulak szigeti apácák kiváltságait és mozgásterét a rendi káptalani határozatok és az uralkodói kiváltságok is nagyban befolyásolták, ezen a ponton be kell érünk egy felsorolással.

A birtokaikon élők feletti kizárólagos bíraskodási jogukat még IV. László királytól kapták 1278-ban, és ők maguk velük együtt közvetlen királyi fennhatóság alá tartoztak.¹⁷ E jogukban megerősítette őket Albert, I. Mátyás és II. Ulászló is.¹⁸ Ezen felül 1404-ben Luxemburgi Zsigmond úgy döntött, bár az apácák nem jelezték időben, hogy birtokaik egy részét *procurator*aik és *rector*aik eltékoztatták, hasonló esetekben ezután is visszaperelhetik a javaikat.¹⁹

Minden adózás és szolgáltatás alól felmentette őket IV. Béla 1265-ben,²⁰ majd I. Károly rendelkezései értelmében 1319-ben minden birtokukon tilos lett a tizedszedés²¹ és minden vámfizetés.²² Öt évvel később mindennemű *collecta* fizetése alól mentesítette őket az uralkodó.²³ Kamarahaszna alóli mentességet 1342-ben adott nekik,²⁴ amely kiváltságot I. Lajos rögtön uralkodása kezdetén, 1343-ban megerősített.²⁵ A kamarahaszna címen szedett *collecta* fizetése alól néhány birtokukon királynéi közbenjárásra már 1319-ben mentesültek.²⁶ Az általam vizsgált

korszakban egyik legtöbbször megerősített kiváltságuk éppen a kamarahaszna fizetése alóli mentesség volt,²⁷ amely mind a világi, mind az egyházi birtokok esetében ritka előjognak számított.²⁸ E mellett természetesen vásártartási jogaikat, révjeiket, vámjaikat és vámmentességüket is védték és ezekre vonatkozó kiváltságaikat számos alkalommal írásba foglaltatták.²⁹ A Nyulak szigeti apácák adómentessége 1518-ban a Szent György napi országgyűlésen megszűnt, ugyanis ekkor kivétel nélkül az összes egyházi testületet kötelezték az egyforintos *subsidi*um megfizetésére.³⁰ A tanácskozás nem volt éppen sikeresnek mondható,³¹ és az ott született rendelkezéseket nem is szentesítették, de érdekes fejlemény, hogy hét évvel később, 1525-ben, jóllehet a török elleni védekezéshez minden forintra szükség volt, II. Lajos úgy rendelkezett, hogy az apácák a Somogy megyei birtokaik jövedelmei utáni *subsidi*umot maguk szedhetik és alamizsnaként megtarthatják.³² Ebből egyéb adat híján arra következtethetünk, hogy Árpád-kori kiváltságaik ellenére eddig, és a többi birtokukon – amíg a török el nem foglalta azokat – ez után is fizették.

Változó képviselő

Mielőtt Nyulak szigeti domonkos apácakolostor új képviselőit és birtokigazgatásának irányítóit megismerjük, megkezdhetjük a joghatóság kérdésnek tárgyalását. Annak részletezésétől, hogy mi vezetett odáig, hogy az apácák Szilágyi Erzsébet – és természetesen hozzá Mátyás – támogatásával kérvényezzék a Bevezetésben említett *exemptio*jukat, eltekintek,³³ de két dolgot szeretnék az eddigi vizsgálatokhoz hozzáfűzni.

Egyrészt, hogy a késő középkori domonkos obszerváns reformokkal szembeni ellenállás a női kolostorok részéről rendszinten egész Európában, így a szomszédos Teutonia rendtartományban is jellemző volt.³⁴ Ezzel összefüggésben az is

16 C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor: A pozsonyi prépost és a káptalan vizsgálója (1421–1425). A szentszéki bíraskodás Magyarországon – A pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején. (Subsidia ad historiam mediaevi Hungariae inquirendam 3.). Bp. 2014. 20.

17 Wenzel Gusztáv: Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. (a továbbiakban: ÁÜO). Bp. 1860–1874. IX. 141. 203–204., HU-MNL-OL-DL 17755.,

18 HU-MNL-OL-DL 1015., HU-MNL-OL-DL 13290., HU-MNL-OL-DL 1016.

19 Zsigmondkori Oklevéltár. I–XIII. Szerk. Borsa Iván et al. Bp. 1951–2017. (a továbbiakban ZsO) ZsO II. 3335. sz., HU-MNL-OL-DL 10523.

20 Gregorius Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (a továbbiakban CD). I–XI. Buda. 1829–1844., IV/3. 265., 295. A mentességet az Árpád-korban még ötször megerősítették. Lásd: *Implom L. OP.*: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 121. 670. jegyzet.

21 CD VIII/2. 277. A vizsgálatom évkörébe eső megerősítések, vitás ügyekre vonatkozó források: HU-MNL-OL-DL 2208., HU-MNL-OL-DL 2209., HU-MNL-OL-DL 17178., HU-MNL-OL-DL 17349., HU-MNL-OL-DL 19844., HU-MNL-OL-DL 20757., HU-MNL-OL-DL 23452., HU-MNL-OL-DL 23681., HU-MNL-OL-DL 30362.

22 Nagy Imre: Anjou kori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I–VII. (a továbbiakban: AO) I. (1301–1321). Bp. 1878–1920. 445. sz. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Szerk. Almási Tibor et al. Bp.–Szeged. 1990 – (a továbbiakban AOKlt.) V. 1318–1320. Bp.–Szeged, 1998. 361. sz.; A korszakban az Nyulak szigeti apácák vásárjait, vámjait, révjeit, lásd az összefoglaló adattárban: Weisz Boglárka: A királyketteje és az ispán harmada: Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében. Bp. 2013. 91., 97–103., 114., 159., 207–209., 243., 262., 284., 357., 425.

23 *Implom L. OP.*: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 239. 892. jegyzet. Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Hevenesi Gyűjtemény L. 409.

24 AO IV. 143. sz.; AOKlt. XXVI. 323. sz.

25 Weisz Boglárka: A tárnokmester jogköre az Anjou-korban. In: Pénz, posztó, piac. (Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról) Szerk. Weisz Boglárka. Bp. 2016. 181–200. 187. 53. jegyzet., HU-MNL-OL-DL 6866., AOKlt. XXVII. 832. sz.

26 Weisz Boglárka: A kamara haszna okán szedett collecta. In: „Köztes-Európa” vonzásában: Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs. 2012. 547–558. 555. 40. jegyzet.

27 HU-MNL-OL-DL 15691., 15706., HU-MNL-OL-DL 3495., HU-MNL-OL-DL 16459., HU-MNL-OL-DL 16460., HU-MNL-OL-DL 15809.,

28 Romhányi Beatrix: Adózás és adómentesség. Adalékok a középkori egyházi adómentességhez. In: Adalékok az adózás történetéhez. Szerk.: Horváth Attila – Marschal Adrienn – Galambos István. Bp. 2014. 55–64. 56.

29 Budára és Pestre vonatkozólag lásd: Petrik Iván: A Nyulak szigeti apácakolostor vámkonfliktusai Budával és Pesttel. Urbs – Magyar várostörténeti évkönyv 3. (2008) 234–235., A fehérvári keresztsekkel folyó tizedperről és a jenei révéről: Kubinyi András: Budafelhévíz topográfiája és gazdasági fejlődése. In: Tanulmányok Budapest múltjából XVI. (Budapest várostörténeti monográfiái XXV.) Szerk. Tarjányi Sándor. Bp. 1964. 85–180.

30 Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp. 1909. 229–232. HU-MNL-OL-DL 31015., IV. cikkely: Quod domini utriusque ordinis de bonis ecclesiarum atque monasteriorum, quorum provisores sunt, hoc subsidium exigat et per homines suos unacum praemissis bonorum suorum ad manus thesaurarii regii deferri faciant.

31 Kubinyi András: A Jagelló-kori magyar állam. Történelmi Szemle (2006) 3–4. sz. 287–308. 289.

32 HU-MNL-OL-DL 24208.

33 Alapos áttekintést adnak: *Implom L. OP.*: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 649–650.; Péterfi Bence: Mátyás király és Árpád-házi Margit. In: Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban. Szerk. Csurgai Horváth József. Székesfehérvár 2017. 181–206. 191–197.

34 A német párhuzamra utal: László Sándor: Apácaműveltség Magyarországon a XV–XVI. század fordulóján. Az anyanyelvű irodalom kezdetei. Bp. 2016. 44. 48. jegyzet.; A stájerországi studentizti kolostor példái.

megemlítendő, hogy a domonkosoknak a késő középkori Magyar Királyságban nem sikerült olyan sikereket elérniük, mint a ferenceseknek a boszniai misszióval, vagy a török elleni prédikációkkal,³⁵ és nem tudták megtalálni és elnyerni azt a pozíciót, amit német területeken a zsidómissziókban, a monasztikus humanizmus területén és az egyetemeken sikerült nekik.³⁶

Másrészt fontosnak tartom a rendtörténeti szakirodalom korábbi megállapításainak kiegészítését, mivel a testület kiváltságos jogállásért való küzdelme, valamint a világi képviselők egyre gyakoribb alkalmazása már Zsigmond uralkodása idején megkezdődött, vagyis nem Mátyás uralkodásához köthető. Természetesen addig is eljárak az apácák nevében világi személyek, vagy birtokaik officialisai, de ez mindig a rend jóváhagyásával és utasítására történt. Leszögezhetjük, hogy fajsúlyos ügyekben a világi képviselő az Árpád- és Anjou-korban is kivételesnek számított.³⁷

1391-ben Lackfi nádor³⁸ és Zámbo István tárnokmester³⁹ is védelme alá vonta a Nyulak szigeti apácák Somogy, Baranya, Bodrog és Pest megyei birtokait és saját familiárisaikat helyezték a birtokigazgatás élére tisztviselőkként, gondnokokként (*officialies, tutores*). Az apácák panaszát követően Zsigmond általános parancsban rendelkezett, hogy az officialisok térítés meg az okozott károkat.⁴⁰ 1438-ban képviselőjük, Gallyas Tamás nyúliszigeti jobbágy⁴¹ útján tett tiltakozásukban a Pest megyei Ilbő-sziget Erzsébet királyné, Albert király, vagy mások általi elfoglalása ellen szólaltak fel az apácák.⁴² Albert alig pár hónap múlva kelt parancslevele⁴³ szerint egyes megyék alispánjai és szolgabírói az apácák birtokain élő jobbágyok felett joghatóságot gyakoroltak, holott, mint láthattuk, erre 1278 óta nem volt jogalapjuk. A király úgy rendelkezett, hogy a jövőben senki ne ítélkezzen az apácák népei felett, kivéve a gyilkosságot, lopást és más nyilvános bűntényeket (*crimina publica*).⁴⁴ Az ilyen eseteket ítélet helyett jelentsék az apácák tisztviselőinek, akik kötelesek teljes elégtételt szolgáltatni.⁴⁵ Ezt követően

dáját hozza *Implom L. OP: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 4834. jegyzet.*; A nürnbergi Szent Katalin-kolostor nagyon hasonló folyamaton ment keresztül. *Barbara Steinke: Paradiesgarten oder Gefängnis?: das Nürnberger Katharinenkloster zwischen Klosterreform und Reformation. (Spätmittelalter und Reformation. Neue Reihe. 30.)* Tübingen. 2006. 26–29. 35 *Galamb György: A ferences obszervancia magyarországi térnyeréséhez.* In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Piti Ferenc – Szabados György. Szeged 2000. 165–181. 169–178.

36 *James H. Overfield: Humanism and Scholasticism in Late Medieval Germany.* Princeton 2019. 120–142.

37 Árpád-kori officialisaikat lásd: *Implom L. OP: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 126–127.* Az Anjou-kori procuratoraik és officialisaikat lásd: *Uo.*: 253.

38 *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457 I–II.* Bp. 1996. (A továbbiakban: Engel Arch. I. II.) I. 4.

39 Engel Arch. I. 38.

40 HU-MNL-OL-DL 7694., ZsO I. 2045. sz.,

41 Egy jobbágynévsorban szerepel: HU-MNL-OL-DL 16580.

42 HU-MNL-OL-DL 13240.

43 HU-MNL-OL-DL 13290.

44 A nyilvános bűntényekről lásd: *Peter von Moos: Öffentliches und Privates, Gemeinsames und Eigenes. Gesammelte Studien zum Mittelalter. Band III.* Hrsg. Gert Melville. Berlin 2007. 149–150.

45 Mátyás egyébként csak 1471-ben erősítette meg Albert (és IV. László) rendelkezését. HU-MNL-OL-DL 1015.

I. Ulászló 1441-ben engedélyezte a testület számára, hogy szabadon választhassa meg védnökeit, mégpedig az után, hogy az apácák elpanaszolták neki, hogy Szekcsői Herceg Rafael és Pál néhány birtokukat tudtuk nélkül igényelték az uralkodótól, másokat pedig védnökségük alá vonták (*aliis cautelis exquisitis nomine protectorio occupassent*), és jövedelmeiket is lefoglalták.⁴⁶ A fentebb említett 1391-es adat mellett egyéb források is arra mutatnak, hogy egyes egyházi testületeknek lehettek korábban is védnökeik. Ugyanilyen engedélyt kapott ugyanis a borsmonostori apátság is még I. Lajostól, 1353-ban, ezt pedig megerősítette Zsigmond szintén 1391-ben.⁴⁷ Ez a védnökség valamiféle „kiszervezett” védelem, amely a király jóváhagyásán és az adott testülettel létrejött megegyezésen egyaránt alapult.

A Nyulak szigeti apácakolostor nehézségei nem szűntek meg, ugyanis 1449-ben egyik Komárom megyei birtokuk eladományozása ellen tiltakozott a nevükben *procuratoruk*, Szalóki János, mégpedig magával a királlyal, a királynéval és a kormányzóval szemben.⁴⁸ Ugyanebben az évben kétszer kérvényezték, hogy egyes birtokaik más vármegye fennhatósága alá tartozzanak, Tolna megyei birtokaik esetében azért, mert közelebb esett hozzájuk a somogyi törvényszék.⁴⁹ 1453-ban Pálóci László országbíró utasította Pozsony vármegyét, hogy mivel az apácák nem tartják pártatlannak, ha ítéletükkel nem lennének elégedettek, a királyi jelenlét bírósága elé kell felterjeszteni a pert.⁵⁰ Mint az előzőekben láthattuk, egyetlen vármegyei ítélőszék sem tárgyalhatta volna az ügyeiket, de már nem tartották maradéktalanul tiszteletben a testület régi kiváltságait.

Ezzel párhuzamosan, ahogy már említettem egyre több világi jobbágy képviselőjük lett, akik közt szabó,⁵¹ és falusi bíró⁵² is akadt, és ez az átrendeződés nem volt túl előnyös a kolostor szempontjából. Erről egy kapcsolódó rendelkezés szükségessége is tanúskodik: V. László 1453-ban elrendelte, hogy az officialisok a hatalmaskodásaik és túlkapásaik miatt megítélt kárterítéseket nem fedezhették munkaadóik – vagyis az apácák – birtokainak terhére. Ha birtokosok voltak, közvetlenül tőlük kellett követelni azt.⁵³ Egy évvel később pedig meg nem nevezett híveinek kérésére az uralkodó újra megerősítette a Nyulak szigeti domonkos apácakolostor királyi fennhatóság alá tartozását.⁵⁴

46 HU-MNL-OL-DL 13635.

47 HU-MNL-OL-DL 87623.

48 HU-MNL-OL-DL 14226.

49 HU-MNL-OL-DL 14250., *Fenyvesi László: Tolna megye középkori történetéhez kapcsolódó oklevelek regesztái 1009–1541.* (Tolna Megyei Levéltári Füzetek 8. Tanulmányok). Szekszárd. 2000. 673. sz., HU-MNL-OL-DL 14272. Szabolcs megye példáján jól látható, hogy a késő középkorban a birtokáthelyezések fő indokainak számított az illetékes törvényszék és a birtokok közti távolság, valamint, ha a kérvényezőnek az adott megyében már más birtokai is voltak. A XV. század végén az áthelyezéseket törvényi erővel korlátozták. *A C. Tóth Norbert: Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban.* Nyíregyháza 2008. 19–22.

50 HU-MNL-OL-DL 14749.

51 HU-MNL-OL-DL 11265., ZsO IX. 1098. sz.

52 HU-MNL-OL-DL 19844., ZsO XII. 789. sz.

53 HU-MNL-OL-DL 14731.

54 HU-MNL-OL-DL 14872.

Függetlenség segítségével

A Bevezetésben már említett, gyakori vizitációkat és átláthatatlan birtokigazgatást érintő panaszuk előterjesztése, valamint II. Pius bullája után az a nem várt helyzet állt elő, hogy a Domonkos-rend helynöke nem nevezett ki az apácák jogi képviselőjére senkit. Így nem egészen egy év múlva, 1459. február 21-én a pápa az esztergomi érsekhez, a veszprémi és váci püspökhöz szóló levelében korábbi határozatát két fontos elemmel egészítette ki. Egyrészt úgy rendelkezett, hogy a lelki szolgálatokra és jogi képviselő megszervezésére kijelölt szerzetes (és segítőit) nem maximum három évre, hanem élethosszig kell kinevezni, és ami a legfontosabb: az apácák birtokainak és személyének védelmét a címzetekre bízta. Külön kérte a veszprémi püspököt, hogy a magyarországi domonkos provinciálist utasítsa, hogy minél hamarabb nevezze ki ez illetékest a kolostor élére, ellenkező esetben kiközösítéssel kell számolnia.⁵⁵

Ezen új pápai rendelkezés szerint tehát Vetési Albert veszprémi püspök lett a testület egyik főpap védnöke, aki 1462-től a királynéi kancellári tisztségét is viselte 1485-ig.⁵⁶ A másik Szécsi Dénes esztergomi érsek,⁵⁷ a harmadik pedig Szilasi Vince váci püspök,⁵⁸ aki fiatal korában Hunyadi János oldalán részt vett a török- és huszitaellenes háborúkban, és tagja volt a kormányzótanácsnak is V. László kiskorúsága idején. A három főpap tapasztalata, összeköttetései, a pápával és Mátyással ápolott jó viszonya,⁵⁹ valamint Szilágyi Erzsébet jóváhagyási-, és a király felügyeleti joga kellő biztosítéknak ígérkeztek a testület jogainak védelme szempontjából. Aztán kiderült, hogy a dolog mégsem ennyire egyszerű.

Érdeemes tisztázni, milyen helyzetben volt Mátyás és köre az apácák ügyének felkarolása idején, a két dolog ugyanis minden bizonnyal nem volt független egymástól. A kolostor megvédése – reményei szerint – Mátyást magyar királyként IV. Béla vagy I. Lajos mellé emelte, és a jogfolytonosságot közvetítette volna. Emellett a védelem a király legitimitásának hangsúlyozásában is nagy szerepet kapott, különösen pár év elteltével, Árpád-házi Margit szentté avatási ügyének felkarolásakor. Természetesen az sem mellékes, hogy a Nyulak szigeti kolostor a legnagyobb birtokos egyházi testületek egyike volt, és a nővérek többsége gazdag, bárói, vagy középnemesi családokból származott és hogy Mátyásnak minden áron erős szövetségeseket kellett szereznie megkoronázása előtt. Garai Annával felbontott eljegyzése ugyanis nem tett túl jót a hatalmas bárói családdal való kapcsolatának, ahogyan a jegyességet

tető alá hozó nagybátyjával, Szilágyi Mihállyal való viszonyának sem. Mátyás ígérete megmászásának legfőbb oka az lehetett, hogy az ország északi területeire komoly veszélyt jelentett Jan Jiskra zsoldoserege, és Jiskra nem mellesleg támogatta a néhai Albert király és Luxemburgi Erzsébet unokáját, akinek nevében apja, IV. Kázmér lengyel király nyújtotta be trónigényét. Ezt a fenyegetést csakis – az érdekelt – cseh király, Podjebrád György segítségével lehetett elhárítani.⁶⁰

Hangsúlyozni kell a kezdeti kényszermegoldások utáni tudatosságot és a megtervezettséget Mátyás uralkodásának második évében. Szilágyi eltávolítása, az északi országrész pacifikálása, a Szentkorona visszaszerzése mögött a legújabb kutatási eredmények szerint Zrednai⁶¹ (Vitéz) János állt.⁶² Hasonló tudatosság látszik Szilágyi Erzsébet hatalmi reprezentációjának kidolgozásában is.⁶³ Jóllehet Mátyás vallásossága vitán felül áll,⁶⁴ nem lehet kizárni, hogy, látva, hogy a Domonkos-rend nem nevez ki a Nyulak szigeti kolostor élére senkit, szintén Zrednai (Vitéz) János szorgalmazhatta, hogy az apácák újabb panaszlevelét juttassák el a pápának, akivel jó viszonyt ápol. Az sem kizárt, hogy abban is szerepe volt Zrednainak, hogy egy hónappal korábban kiket jelölt ki védnököknek az egyházfő.

Más okból is fel kellett keresni II. Pius, hiszen találkozót hívott össze Mantovába. A magyar király a kiváló diplomatát, Vetési Albert veszprémi püspököt⁶⁵ küldte a pápa elé, aki természetesen több feladatot is kapott: egyrészt ki kellett fejeznie a III. Frigyes magyar trónigényével szembeni tiltakozást. Ezt II. Pius megmosolyogtató visszaemlékezése szerint a magyar küldöttség nagyon hatékonyan vitte véghez, hiszen hosszabban beszéltek Frigyes terveiről, mint a török veszélyről, amely miatt az egyházfő a mantovai találkozót eredetileg összehívta.⁶⁶ Másrészt Vetésinek közben kellett járnia Kapisztán János ferences prédikátor kanonizációjának előmozdításáért is, és Latino Orsini bíborost is felkereste és kérte, vegye pártfogásába Mátyás ügyeit.⁶⁷

II. Pius következő, a Nyulak szigeti apácakolostor jogállását érintő bullája keltezésének (Siena, 1459. március 18.) ismeretében, és tudva, hogy Mátyásnak szövetségesekre volt szüksége, teljesen észszerűnek tartom, hogy negyedik feladatként tehát Vetési Albertnek egyeztetnie kellett a Mantovából visszafelé tartó, és Sienában időző pápával, vagy képviselőivel a Nyulak szigeti apácakolostorról is. Ez személyes érdeke is

55 HU-MNL-OL-DL 15226., Megérősíti II. Pál 1465-ben. HU-MNL-OL-DL 15308.

56 C. Tóth Norbert et al: Magyarország világi archontológiája 1458–1526 I. Főpapak és bárók. (A továbbiakban: Arch. 1458–1526 I.) Bp. 2016. 160.

57 C. Tóth Norbert: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája (Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusok és jövedelemkezelők az 1440-es évektől 1526-ig). (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források feldolgozások 27.). Győr. 2017. (a továbbiakban: Főpapi arch.) 23. 58 Főpapi arch. 104.

59 Szécsi Dénes érsek Mátyás megválasztásában (nem) játszott szerepéről lásd: Pálosfalvi Tamás: Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőkről krónikájához. Századok 147. (2013) 2. sz. 347–380., 350–351. Vö. Kubinyi András: Mátyás király és a magyar püspökök. In: *Uő*: Főpapak, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp. 1999. 69–86. 73–74.

60 Pálosfalvi T.: Szegedtől Újvárig. i. m. 352.

61 Pálosfalvi Tamás: Vitézek és Garázdák. A szlavóniai humanisták származásának kérdéséhez. Turul 86. (2013) 1–16. 15–16.

62 Pálosfalvi Tamás: Szegedtől Újvárig i. m. 378–380.

63 C. Tóth N.: Szilágyi Erzsébet udvara i. m. 77.

64 Szóvak Kornél: A király és az egyház. Mátyás személyes vallásossága. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus. Szerk. Farbaky Péter et al. Bp. 2008. 393–396.

65 Főpapi arch. 116.

66 Arthur Withe: Plauge and Pleasure. The Renaissance World of Pius II. Washington D.C. 2014. 152. 40. jegyzet.

67 Péterfi B.: Mátyás király és Árpád-házi Margit. i. m. 198. 103–104. jegyzetek. Orsini még nem tekinthető bíborosprotektornak, hanem minden bizonnyal a korai képviselők, a *promotorok* közé tartozik. *Tusor Péter*: A magyar bíboros protektorátus a Hunyadi- és a Jagelló-korban. In: Mátyás király és az Egyház. (Thesaurus Historiae Ecclesasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 10.) Szerk. Fedeles Tamás. Pécs 2019. 55–64. 58. 12. jegyzet.

volt, hiszen mint emlékezhetünk, kiközösítés terhe alatt felelt azért, hogy a domonkos generális a kolostor élére mihamarabb kinevezzen valakit. Ehhez járul még, hogy a bulla kiállítása után egy nappal, szintén Sienában Anna priorissza nevében Polikárp György és Óbudai Benedek kiállítottak egy kötelezvényt, miszerint a közvetlen pápai joghatóság alá tartozásért cserébe az apácák évi egy forintot fizetnek.⁶⁸ A kötelezvényt tehát ugyanott, a pápai bulla keltezésének másnapján állították ki, a két kiállító közül Polikárp ferrarai tanulmányai miatt személyesen ismerte a pápát, kiváló kapcsolatban volt Zrednai (Vitéz) Jánossal és Vetési Alberttel is.⁶⁹ A másik, Óbudai Benedek esetében a kötelezvényen szerepel, hogy ő a veszprémi egyházmegye világi híve (*laicus diocesis Vesprimiensis*), ami nyilvánvaló, hiszen a kolostor a veszprémi egyházmegyéhez tartozott. Én tehát nem tudom őt sem függetleníteni Vetésitől, és egyetértek abban, hogy az apácák egyik legjelentősebb későbbi ügyvivőjével azonos.⁷⁰ Orsini bíboros sienai tartózkodását Péterfi Bence bizonyította, ahogyan azt is, hogy a neki átadott levélben a Domonkos-rend reformjáról lehetett szó, hiszen Raguza városa később e levél tartalmára hivatkozva kért hasonló támogatást. Ezért is gondolom, a Nyulak szigeti apácák helyzetének rendezése, de legalábbis az arról való jelentés is a Vetési-küldöttség feladatai között kellett, hogy szerepeljen. Nem külön küldöttség ment tehát a pápa által szervezett találkozóra, illetve a bíboros elé, hanem a Vetési-delegáció – Polikárp Györggyel és Óbudai Benedekkel kiegészülve – járta ki az apácák nevében, hogy a Domonkos-rend joghatósága alól *de facto* is kikerüljenek, és hogy Anna priorisszát élethosszig nevezzék ki.⁷¹

Védelmi egyezségek, uralkodói oltalom

A korszakban is fel-feltűntek a forrásokban a korábban említett *protectorok*, akiknek kilétére és tevékenységére több magyarázat is adódik.

Az első, hogy az apácák a király jóváhagyása mellett megállapodásokat kötöttek birtokaik védelmére, ahogyan a Zsigmond-kori példák is mutatták. Egy 1461-ből származó adat szerint így tettek a néhai nádorral, Garai Lászlóval is. A megegyezés szerint védelemre adták át (*ad protegendum dedissent*) számára négy Baranya megyei birtokukat, ám Garai özvegye és fia, Jób László halála után három évvel sem voltak hajlandók visszaadni azokat és ezzel háromezer forintnyi kárt okoztak a kolostornak. A király utasítja a budai káptalant, hogy vizsgálja ki az esetet, majd a Garaiakat

a királyi jelenlét elé idézik.⁷² Ha felvetődik a kérdés, hogy az apácák miért nem jelezték korábban a problémát, elég visszaszámolnunk, és máris 1458-59-ben találjuk magunkat, amikor az első pápai bullának nem engedelmeskedve a Domonkos-rend egy évig tartó *ex lex*-szerű állapotokat idézett elő birtokaikon. Ez az eset – és a király közbelépése – azért is különösen érdekes, mivel Garai László özvegyének és örököseinek nem más tett ígéretet arra 1460-ban, hogy akár élete és saját javai árán is megvédi őket jogaikban és birtokaikban, mint Szilágyi Mihály.⁷³ Az is lehetséges, hogy Garai bérelte az apácáktól a birtokokat, vagyis hogy ezek a védnöki megállapodások „bújtott bérletek”, de a forrásokból ez nem olvasható ki egyértelműen, ezért a kérdés további kutatásokat igényel.⁷⁴ A bérlet a Bevezetőben ismertett rendtörténeti változásokhoz jól kapcsolódna, de ebben a fenti esetben is csak nagyon nagy igyekezettel tudnánk azt mondani, hogy élethosszig tartó bérletről volt szó, és hogy az éves díj – a károk összege és a Garai halála óta eltelt három év ismertetében – ezer forint lehetett.

A második lehetséges magyarázat, hogy a király általi védnöki kinevezés esetében a feladat az ispáni tisztséghez kötődik.⁷⁵ E mellett szól, hogy V. László és Mátyás idejéből is ismerünk példákat, amikor az uralkodó az ispánokat utasítja egy-egy királyi kegybe fogadott egyházi testület védelmére.⁷⁶

Nekem mégis inkább az az elgondolásom, hogy ezek a *protectorok* a királyhoz fűződő személyes kapcsolatuk és hűségük miatt – Garaihoz hasonlóan jóvedelemért cserébe – feladatuk kaphatták ezt a szerepet. Györgyi Bodó Gáspár esetében, 1462-ben szintén személyes megállapodásról, vagy királyi megbízásról lehet szó, ugyanis ő is egyik birtokuk ideiglenes védelmezőjeként tűnik fel.⁷⁷ A birtok, Igal, Somogy megyében volt, de Györgyi Bodó Gáspár ekkor Tolna vármegye ispáni tisztségét viselte,⁷⁸ és az oklevélben is lovászmesterként szerepel, nem pedig ispáni minőségében.⁷⁹ Ugyanezen logika mentén egy 1479-es oklevélben Kinizsi Pál zalai ispán egy ilyen megállapodást követően szerepelhet az apácák javainak gyámja és védelmezőjeként.⁸⁰ És minden bizonnyal ezen a gyámi jogcímen szerepelt *relator*ként egy évvel korábban az Ernuszt Zsigmond pécsi püspök és a pécsi káptalan apácák birtokait is érintő viszályról beszámoló iraton, amikor pedig a nyitrai ispáni címet viselte.⁸¹ A Mátyás apjának hívei és saját katonái közül kikerülő katonabárók a király

68 MREV IV. CCCLXXVI. sz., *Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae II. (Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Obl. part., Legationes, Varia, Taxae)*. Szerk. † Lukács József – Tusor Péter – Fedeles Tamás, (*Collectanea Vaticana Hungariae I/10.*) Bp.–Róma 2014. 1391. sz.

69 *Fedeles Tamás*: A Magyar Királyság képviselője a Szentzséknél Mátyás király korában. In: *Mátyás király és az Egyház. (Thesaurus Historiae Ecclesiae in Universitate Quinqueecclesiensi 10.)* Szerk. Fedeles Tamás. Pécs. 2019. 35–54. 43.

70 *Péterfi B.*: Mátyás király és Árpád-házi Margit. i. m. 193.

71 *Vö. Uo.* 197.

72 HU-MNL-OL-DL 15560.

73 HU-MNL-OL-DL 15507.

74 A felvétést köszönöm C. Tóth Norbertnek.

75 Ezt a lehetőséget Horváth Richárd vetette fel. *Péterfi B.*: Mátyás király és Árpád-házi Margit. i. m. 191. 63. jegyzet.

76 HU-MNL-OL-DL 15067., HU-MNL-OL-DL 15669.

77 *Péterfi B.*: Mátyás király és Árpád-házi Margit. i. m. 191. 60. jegyzet. HU-MNL-OL-DL 15759.

78 *C. Tóth Norbert et al.*: Magyarország világi archontológiája 1458–1526 II. Megyék. (A továbbiakban: Arch. 1458–1526 II.) Bp. 2017. 270.

79 Arch. 1458–1526 I. 118.

80 Az oklevélben: *tutor et protector bonorum religiosarum dominarum sanctimonialium de Insula leporum*. HU-MNL-OL-DL 18 210. A megbízás vagy felkérés időpontjára nincs adatom.

81 A konfliktus elsimítását végül a király vette kézbe. HU-MNL-OL-DL 18078. *Péterfi B.*: Mátyás király és Árpád-házi Margit. i. m. 191. 59. és 63. jegyzetek.

legfőbb bizalmasai lettek, Kinizsi pedig egy volt közülük, Mátyás könnyen rábízhatta ezt a feladatot is.⁸² Nagyvölgyi László Újlaki-familiáris, egykori lovászmester,⁸³ pohárnokmester⁸⁴ és macsói bán⁸⁵ Lászlóhoz hasonló módon köthetett egyezséget az apáccal. Bár bodrogi ispán is volt 1464-ben, amikor az iratot kiállította, tisztsége a forrásban nem szerepel.⁸⁶ Ebben az esetben valóban bérlet-szerű lehetett a megállapodás, bár határidő nem szerepel az iratban: ő néhány birtok mellett (amelyekről nem lehet tudni, mely vármegye területén helyezkedtek el) hosszú ideig a budai és pesti vámokat is védte, azok jövedelmeiért cserébe. Ennek fejében a védelem biztosításán kívül minden felmerült perköltséget ő fizetett és 1464-ben az apácák kérésére a vámokat és a birtokokat visszaadta nekik.⁸⁷ Vagyis az egyezés felbontható volt, és ilyen természetű előnyökkel és kötelezettségekkel járt. Tíz év múlva az ekkor már Nagyvölgyi özvegyének birtokában lévő Bartány várnagyainak Szilágyi Erzsébet továbbította az apácák panasztát, és kártérítést kért a birtokaikon szedett vámmal okozott károkért. Ebben az oklevélben is II. Pius rendelkezésének nyomaira bukkanunk, mert Erzsébet világosan leírja, hogy az apácák jogainak érdekében jár el, akik fia különleges védelme alatt állnak, és akiknek jogait ő is anyai szeretettel biztosítani köteles.⁸⁸

Nem sokkal ez után esett meg, hogy Mátyás elrontotta Bogdány és Szentendre birtokok lakosainak örömét. Történt ugyanis, hogy I. Károly egy korábbi, nekik szóló kiváltságára⁸⁹ hivatkozva Esztergom és Buda városok közti vámmentességet adott nekik és a visegrádi várnagyokra bízta mentességük védelmét. De amikor megismerte az apácák még korábbi, vámszedési jogát biztosító, szintén I. Károlytól kapott kiváltságát, visszavonta a bogdányiaknak és szentendreieknek adott előjogot, a visegrádi várnagyoknak pedig az apácákat kellett védelmezniük, hogy vámszedési joguk ne csorbuljon.⁹⁰

82 A Mátyás-kor második felének Szatmár és Közép-szolnok megyei katonabáróiról és pályafutásuk fő vonásairól lásd: *Horváth Richárd*: A belteki Drágyfiak és a királyi udvar a Hunyadiak korában. In: *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)*. (Erdélyi tudományos füzetek 277.) Szerk. Hegyi Géza – W. Kovács András. Kolozsvár 2012. 167–212. 178–180. A Kánizsai család is jó példa a király által kijelölt védnökségre. 1460-ban Mátyás rájuk bízta az uralkodói ortalomba fogadott vásárhelyi apácák birtokainak és javainak védelmét. HU-MNL-OL-DL 15495.

83 Engel Arch. I. 43.

84 Engel Arch. I. 45.

85 Arch. 1458–1526 I. 104.

86 Arch. 1458–1526 II. 75.

87 HU-MNL-OL-DL 15977. *Péterfi B.*: Mátyás király és Árpád-házi Margit. i. m. 191. 62. jegyzet.

88 „Cum autem ipse domine sanctimoniales simulcum universis possessionibus et iuribus possessionariis bonisque earundem, iustis utputa et legitimis, nostro patrocinio et filii nostri carissimi prefati domini regis existant et habeantur recepte, nosque ex innata nobis materna caritate eisdem protectionem et specialem tutelam impartiri teneamur (...)” HU-MNL-OL-DL 17710. *Ányos Lajos*: Szilágyi Erzsébet oklevelei. I. Levéltári Közlemények 5. (1927) 59–82. 13. sz. Az iraton lévő kancelláriai jegyzet és a keltezés helye miatt idézi: *C. Tóth N.*: Szilágyi Erzsébet udvara i. m. 109. 491. jegyzet.

89 HU-MNL-OL-DL 2002., AO I. 515. sz., AOkt. V. 857. sz.

90 HU-MNL-OL-DL 16039. A jogelvről lásd: *Kovács Viktória*: Korábbi adományok elve. Vezérfonalak az Anjou- és a Zsigmond-kor vámjogi itél-

Előfordult az is, hogy az apácák a zálogba vett birtokokon felül védelmet is kaptak,⁹¹ vagy hogy birtokcsere során a felek kötelezettséget vállaltak egymás kölcsönös védelmezésére.⁹²

Az itt közlendő utolsó, 1473-ból származó példa a vármegyén belüli viszonyokba is bepillantást enged. Pozsony vármegye ugyanis az apáccal együttműködve egy ortalomlevél alapján eljárva elfoglalta a Pozsony megyei Petény birtokot. A Petényi család tagjaival szemben, az apácák jogait ortalmazva, a birtokot az alispánok védték. Mátyás, mivel nem utalhatta az ügyet a vármegyéhez, a győri káptalant utasította, hogy vizsgálja ki az esetet. A vizsgálat eredményeképp Pozsony vármegye szolgabírói, Keleti Lőrinc, és Újfalusi Fekete Jakab az alispánok ellenében a győri káptalannal együtt visszaiktatták a Petényieket a birtokba.⁹³ A III. András óta az apácák tulajdonában lévő birtokért a pereskedés még évtizedeken át tartott.⁹⁴

További kutatásokat igénylő, fontos kérdés a birtokok védelme és a király, valamint a három, II. Pius által kijelölt védnök (esztergomi érsek, valamint a veszprémi és váci püspök) familiárisainak viszonyrendszere. Előfordult ugyanis, hogy a király velük szemben is gyakorolta a pápai bullában foglalt felügyeleti jogát. Ez történt akkor, amikor 1471 márciusában utasította Zrednai (Vitéz) János esztergomi érseket.⁹⁵ fő- és titkos kancellárt,⁹⁶ hogy tartsa tiszteletben az apácák tizedmentességét, és a Komárom megyei Szakállas és Tönye birtokokon ne szedje be helyettük az adót.⁹⁷

Szintén ilyen eset a cinkotai plébános, András egy évvel későbbi ügye. Ő ugyanis, bár az apácák és birtokaik – így Cinkota is – közvetlen pápai fennhatóság alá tartoztak, az egyik védnöknek, Szilasi Vince váci püspöknek akart engedelmességet fogadni.⁹⁸ Az ügyben elviekben mindhárom főpap védnök szerephez juthatott, ugyanis az apácakolostor a veszprémi egyházmegyéhez tartozott és az esztergomi szentszéki bíróság elé került az ügy. A per kezdetekor mégis Mátyás lépett közbe és utasította Egyed váci vikáriust⁹⁹ a cinkotai jobbágyságok András pap általi kiközösítésének

kezelési gyakorlatában. In: *Hatalom, adó, jog*. (Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.) Szerk. Weisz Boglárka – Kádas István. Bp. 2017. 263–282.

91 HU-MNL-OL-DL 16873.

92 HU-MNL-OL-DL 17290.

93 HU-MNL-OL-DL 17413.

94 HU-MNL-OL-DL 12803., A Petényért folyó perben kelt iratok (1461–1493): HU-MNL-OL-DL 15608., HU-MNL-OL-DL 16948., HU-MNL-OL-DL 17106., HU-MNL-OL-DL 17104., HU-MNL-OL-DL 17413., HU-MNL-OL-DL 17435., HU-MNL-OL-DL 17105., HU-MNL-OL-DL 2769., HU-MNL-OL-DL 17571., HU-MNL-OL-DL 17513., HU-MNL-OL-DL 19227., HU-MNL-OL-DL 19245., HU-MNL-OL-DL 19278., HU-MNL-OL-DL 12804., HU-MNL-OL-DL 19322., HU-MNL-OL-DL 19478., HU-MNL-OL-DL 12839., HU-MNL-OL-DL 20106.

95 Főpapi arch. 24.

96 Arch. 1458–1526 I. 68.

97 HU-MNL-OL-DL 17178., HU-MNL-OL-DL 17349.

98 HU-MNL-OL-DL 17369., *Péterfi B.*: Mátyás király és Árpád-házi Margit. i. m. 195. 88. jegyzet.

99 *C. Tóth Norbert*: A váci székeskáptalan archontológiája 1378–1526. In: *A Ferenczy Múzeumi Centrum évkönyve*. (Studia comitatensia. Új folyam. 2.) Szerk. Tyekivcska Árpád. Szentendre 2016. (a továbbiakban: Arch.Vác) 7–33. 14.

visszavonására, az ügyet pedig Karai László személynök¹⁰⁰ elé helyezte át.¹⁰¹ Adataink száma sajnos véges, de kiderül belőlük, hogy 1465-ben Cinkotát Debreceni Mihály váci olvasókanonok¹⁰² és fivére zálogként megkapták. Az oklevélben nincs szó a korábbi tulajdonosokról, vagy, hogy kik zálogosították el a birtokot, csak a nádori parancsra történt beiktatás tényét ismerhetjük meg belőle.¹⁰³ Hogy András pap azért ragaszkodott volna hozzá, hogy a váci püspöknek tegyen esküt, mert a zálog még érvényben volt, és hogy ezt esetleg az új birtokosok kérték tőle, kizárhatjuk. A per során (hét év elteltével) ugyanis az apácák nevében tettek panaszt meghatalmazottjaik, vagyis a birtok az övék volt. Hatalmaskodással és lopással is vádolták a szlavóniai papot, ő maga pedig bevallotta, hogy az apácák nevében oklevelet hamisított, és adót szedett.¹⁰⁴ Lehet, hogy az említett záloglevél is a hamis oklevelek egyike volt? Elég sok idő telt el közben, így valószínűtlen, hogy ne tudták volna meg az apácák, hogy ilyesmi történt. Talán a hivatali korszellemre is következtethetünk abból a tényből, hogy a vádak tartalmazó oklevelekben mindent szerepel, hogy András szlavóniai pap volt. Alig egy évvel a szlavóniai elit által fémjelzett szervezkedés után bocsássa meg az olvasó, hogy arra kell gondolnom, jó pontnak számított ezt odaírni, amikor ilyen súlyos vádakkal illettek valakit. Azt nem tudjuk, mi lett András pappal, mindenesetre a kedélyek nem nyugodtak Cinkotán. Az apácák Décsi Jakab pesti főesperessel¹⁰⁵ ekkor már a területileg fizetendő székpénz miatt pereskedtek. Még két év elteltével is ismerünk perhalasztó oklevelet,¹⁰⁶ és végül VI. Sixtus pápáig jutott az ügy, mivel az apácák számára kedvezőtlen ítélet született: Árpád-kori kiváltságait nem vették figyelembe. Képviselőjük, Bankóci Simon deák fellebbezett a nevükben és a pert az Apostoli Szentszék elé terjesztette. Talán nem lehet kizárni, hogy az esztergomi érsek küldte őt képviselőjükre, védnöki minőségében, ugyanis ez volt az első és egyetlen alkalom, amikor az apácák nevében eljár.¹⁰⁷ Nem ismerjük az ügy további alakulását, de mivel Tommaso Amadei de Ferrara vikárius¹⁰⁸ még 1505-ben is az apácák régi kiváltságaira (vagyis adómentességükre) emlékeztette a cinkotai plébánost, feltételezhető, hogy bár a birtok a Nyulak szigeti kolostoré maradt, visszaélésekkel még számolniuk kellett.¹⁰⁹

100 Arch. I. 69.

101 HU-MNL-OL-DL 17389.

102 Arch. Vác. 11.

103 HU-MNL-OL-DL 16180.

104 HU-MNL-OL-DL 17475., *Bártfai Szabó László*: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. (a továbbiakban: Pest megye okleveles emlékei) Bp. 1938. 1022. sz.

105 Arch. Vác. 16.

106 HU-MNL-OL-DL 17614., Pest megye okleveles emlékei. 1035. sz.

107 Bankóci Simon szentszéki jegyző az esztergomi szentszéki bíróságon (1468-ban). *C. Tóth Norbert*: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543. Bp. 2019. 262. Hasonlóképpen az esztergomi-zöldmezei kanonok, Tapolcai Gellért is valószínűleg érseki utasításra képviselhette őket 1460-ban. Uo. 235. HU-MNL-OL-DL 15752.

108 Uo. 259.

109 HU-MNL-OL-DL 21424., *Implom L. OP*: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 662.

A birtokállomány Mátyás idején

A korszakban a kolostor birtokállományának és jogainak védelméért sokakkal állt perben¹¹⁰ és birtokait nehezen tudta gyarapítani. A korszakban alig pár ilyen esetet ismerünk. Alamizsna, végrendelkezés vagy birtokcsere útján szereztek új birtokokat. A Tolna megyei Uzd, Végfalu, Bélc és Ágyi birtokokat például 1458-ban alamizsnaként kapták,¹¹¹ Bélc Somogy megyei részét pedig birtokcsere útján szereztek meg 1474-ben.¹¹² Az egykori (hód)mezővásárhelyi uradalom két jelentős birtokát, a Békés megyei Királyságot és a Csanád megyei Donáttornyát Dobozi Dánfi András korábbi macsói bán¹¹³ adta nekik 1490-ben.¹¹⁴ Ő Mátyástól a szentandrásai uradalom részeként kapta meg ismeretlen időpontban,¹¹⁵ majd Korvin János megerősítette benne.¹¹⁶ 1506-ban özv. Bocskai Jánosné, Cobor Ilona hagyott rájuk több budai házat és szőlőt.¹¹⁷ Az ő egyik lánya, Hedvig, Batthyány Miklós felesége lett, a másik lány, Ilona pedig adataim szerint 1508¹¹⁸–1523 között a Nyulak szigeti apácakolostor főnöknője volt.¹¹⁹

Képviselő és belső szervezet

Mielőtt a testület képviselőjének részletesebb elemzése következne, a belső szervezetre kell kitérnünk. Eddig méltatlanul kevés szó esett a kolostort húsz éven át irányító Anna priorisszáról. Vajon ki lehetett ő? Bár nem lehet meggyőzően bizonyítani, a későbbiekben újabb adatok feltárásával cáfolható, vagy megerősíthető lehet feltételezésem, miszerint a főnöknő Batthyány Annával azonos, aki a forrásokban olykor Anko néven szerepel.¹²⁰ A család felemelkedésében és történetében az esztergomi érsekekhez való lojalitásnak és familiárisi viszonyoknak döntő szerepe volt,¹²¹ ahogyan kezde-

110 A magánszemélyekkel folyó pereket nem számítva: a budai káptalannal, Pest és Buda városokkal, a fehérvári keresztes konventtel, az óbudai apácákkal, a pécsi káptalannal, Baranya vármegyével, Pozsony vármegyével, az esztergomi káptalannal.

111 HU-MNL-OL-DL 15397.

112 HU-MNL-OL-DL 17606.

113 Arch. 1458–1526 I. 103.

114 HU-MNL-OL-DL 19688.

115 1484-ben még biztosan Mátyásé volt a két birtok. *C. Tóth N.*: Szilágyi Erzsébet udvara i. m. 74. 201. jegyzet.

116 HU-MNL-OL-DL 19646.

117 HU-MNL-OL-DL 21648.

118 *Implom L. OP*: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 662. 4911. jegyzet

119 HU-MNL-OL-DL 22279., HU-MNL-OL-DL 23640., HU-MNL-OL-DL 23652., HU-MNL-OL-DL 23801. Pálosfalvi Tamás azonosítása tehát helytálló, hiszen a HU-MNL-OL-DL 23640-es jelzetű iratban teljes nevén (Elena Bochkay) szerepel. *Tamás Pálosfalvi*: The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526. (Monumenta Hungariae Historica – Dissertationes) Bp. 2014. 79.

120 HU-MNL-OL-DL 100635., HU-MNL-OL-DL 100702. Ezekért az Anna/Anko életére vonatkozó, 1454-ből származó utolsó említésekért és fontos adatokért ezúton szeretnék köszönetet mondani Rác Györgynek.

121 *Rác György*: Egy főnemesi család eredete és „pályakezde”. A Batthyányak az Anjou- és Zsigmond korban. In: *Honoris causa*. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. *Analecta mediaevalia III.*) Szerk. Neumann Tibor – Rác György. Bp.–Piliscsaba 2009. 301–358. 324–328., 337–339.

ti lendületük elvesztésében is.¹²² A családfőt, Albertet, halála előtt anyjával, Gutori Katalinnal és testvérével Lászlóval együtt fő- és jószágvesztésre ítélték a fehérvári káptalan ellen elkövetett hatalmaskodás miatt.¹²³ Az ügyben végül sikerült megegyezni, de a család anyagi helyzete átmenetileg megromlott. 1449-ben odáig jutottak, hogy a birtokaikra vonatkozó okleveleiket elzálogosították, és végül a határidő lejártja miatt az összeg kétszereséért váltották ki.¹²⁴ Anna ekkor még kiskorú volt. Három testvére született: András, Péter és Erzsébet. Az 1446-ban a családtagok közt létrejött, birtokok elosztásáról szóló egyezségben jóllehet a résztvevők között szerepelt, és anyjával és nővérével együtt a birtokok fele jutott neki, de leánynegyedről számára a családtagok nem gondoskodtak, nővére számára viszont igen. Anna már nem *puellaként* szerepel az iratban, tehát lehet, hogy ekkor már tudható volt, hogy apáca lesz.¹²⁵ Testvére, Erzsébet Keszölcési Andrásához ment feleségül, Anna viszont 1454 után eltűnik a forrásokból és előtte nem utal arra semmi, hogy elhunyt volna. Az is amellet szól, hogy ő lehetett a priorissza, hogy Mátyásnak olyasvalakire volt szüksége, akinek családja hűségesen szolgálja, ahogy említettem, egyházi kapcsolataik is szorosak voltak. Mivel pedig élethosszig tartó kinevezést kértek számára II. Piustól, nem lehetett túl idős személy sem. A családnak kellett idő a Zsigmond-ellenes lázadás után a bárói rang eléréséhez. Anna unokaöccse (András nevű bátyjának a fia), Batthyány (I.) Boldizsár Mátyás halála után lett szlavón vicebán,¹²⁶ majd alországbíró.¹²⁷ Ez érvelésem szempontjából szintén fontos, ugyanis a Nyulak szigeti kolostor vezetésére nem lehetett egy túlságosan befolyásos család tagját kiválasztani, vagy – ha már Mátyás és Szilágyi Erzsébet támogató beavatkozása előtt is Anna irányította – az általa irányított testületet függetlenségében támogatni. Mindez igaz volt a Batthyány családra, és bár ezt csak nagyon óvatosan írom, a kolostor képviselői közül Anna priorissza irányítása alatt vélhetően a somogyi Batthyány-birtokokról, Tabról és Szőlősről származott Tabi Albert, és Szőlősi Aranyas Pál.¹²⁸ Emellett – ahogy már írtam – Anna távoli rokonságban állt a már említett Bocskai Ilonával, a későbbi priorisszával, akinek sógora, Batthyány Miklós (Anna unokafivérének a fia) volt.¹²⁹

Az 1458–1526 közötti időszakban a következő főnököket lehet a források alapján adatolni: Batthyány (?) Anna

122 Uo. 348. Kanizsai János érsek 1401-ben, majd 1403-ban vezetett lázadásának leverése után Albertet és testvérét hűtlenséggel vádolták, birtokaikat elvesztették és csak nevelőapjuk, Csapi András tudta visszaszerezni azokat. Ezek után Ozorai Pipo familiárisaiként birtokaik megtartása vált fő céljukká.

123 HU-MNL-OL-DL 103576.

124 HU-MNL-OL-DL 101439. Magyar-zsidó oklevéltár V. kötet 1. rész (pótkötet) (1096–1700). Szerk. Grünwald Fülöp – Schreiber Sándor. Bp. 1959. 114. sz.

125 HU-MNL-OL-DL 103604.

126 Arch. 1458–1526 I. 99.

127 Uo. 91.

128 A család birtokszerzéseiről lásd: Rác Gy.: Batthyányak az Anjou- és Zsigmond korban. i. m. 329–337.

129 A javított Batthyány-családfát lásd: Uo. 354.

(1458–1478),¹³⁰ Krisztina (1479–1481),¹³¹ Cékei Potenciána (1481),¹³² Borbála (1483–1487),¹³³ Zsófia (1492–1503),¹³⁴ Bocskai Ilona (1508–1523),¹³⁵ Ancilla 1524–1525 k.)¹³⁶

A Nyulak szigeti apácakolostor képviselésében közel hatvan személyt sikerült összegyűjteni az 1458–1526 közötti időszakból,¹³⁷ és a legfőbb rendező elv arra nézve, hogy milyen ügyekben jártak el, nem az ügyek típusa, hanem helyszíne volt. Ez a bemutatott, 1430-as évek végétől megfigyelhető átrendeződés miatt nem meglepő, arról nem is beszélve, hogy ezt a szervezést nem csak a gyakorlatiasság, hanem a regula is megkívánta. Ahogy már említettem, maguk az apácák nem képviselheték a testületet, esküt is csak a kolostorban, rácson keresztül tehetett a teljes testület nevében a perjelő.¹³⁸ Egészen 1469-ig így jártak el, Mátyás ekkor engedélyezte, hogy *officiális* és *procurator*aik is esküt tegyenek helyettük.¹³⁹

A képviselők legtöbbször az apácák birtokain éltek, többnyire az apácák birtokigazgatási alkalmazottjai és jobbágyai voltak. Egyik legtöbbet foglalkoztatott, és legközelebbi emberük a már említett Óbudai Hideg Benedek nem csak Sienában járt 1459-ben, hanem az Árpád-házi Margit kanonizációs eljárásához 1462–1467 között összegyűjtött csodás események vallomásteveői között is megtaláljuk a már említett Gallyas Tamás nyúlzigeti jobbágyal és igali Kaptas Barnabással együtt.¹⁴⁰ Hideg Benedek az eddigi adatok szerint nyolc éven keresztül (1459–1467) állt az apácák szolgálatában, először 1461-ben említik *provisorként*.¹⁴¹ A jogbiztosító iratok átíratása mellett Pest, Pozsony és Esztergom megyei birtokperekben jár el. Legnagyobb (egyben utolsó adatolható) ügye az apácák Lábatlaniakkal való pereskedése Csolnok birtokért. Lábatlani Gergely és András bepanaszolták, hogy irányításával és az apácák jóváhagyásával emberei egyik csévi jobbágyukat kegyetlenül megverték, károkat okoztak, és hogy Csév birtokon egy embert felakasztattak. Ebben az iratban *officiálisként* szerepel.¹⁴² Nem tudjuk, mi történt vele, de a Lábatlaniakkal 1483-ig folyamatosan perben állnak a nővérek Csolnok és Csév birtokok határai miatt.

130 HU-MNL-OL-DL 15225., HU-MNL-OL-DL 18180.

131 HU-MNL-OL-DL 18242., HU-MNL-OL-DL 18455.

132 HU-MNL-OL-DL 18564.

133 HU-MNL-OL-DL 18768., HU-MNL-OL-DL 19334.

134 HU-MNL-OL-DL 19855., HU-MNL-OL-DL 21148.

135 Lásd a 118–119. jegyzeteket!

136 HU-MNL-OL-DL 23471. Az iratban Verbőci személynökként, II. Ulászló pedig néhaiként szerepel.

137 Listájukat lásd az 1. sz. mellékletben. A fontosabb személyeket tartalmazza: *Implom L. OP*: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 649–675.

138 HU-MNL-OL-DL 18108.

139 HU-MNL-OL-DL 16801.

140 Péterfi B.: Mátyás király és Árpád-házi Margit. i. m. 189., 206.; Péterfi Bence: Régi és új oklevelek Árpád-házi Margit szentté avatásának történetéhez (1272–1467). In: Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban. Szerk. Csurgai Horváth József. Székesfehérvár 2017. 305–335. 317–319., 324., 325., igali Kaptas Barnabás személyére lásd a 324. oldal 52. jegyzetét.

141 HU-MNL-OL-DL 15608.

142 HU-MNL-OL-DL 16421.

A képviselők társadalmi helyzete, végzettsége

Ha szemügyre vesszük a képviselőket, legtöbbször jobbágyokat találunk köztük, és kettőt már ismerünk is közülük: Gallyas Tamást és igali Kaptas Barnabást. Utóbbi esetében érdekes adatra bukkantam. Egy bizonyos igali Kaptárnok (Kaptáros) János deák ugyanis szintén az apácák ügyvédje volt 1452-ben.¹⁴³ Vagyis Igal esetében egy családhoz köthető a birtokigazgatás 1452 és 1485 között. Rajtuk kívül Bélc Bertalan neve mellett szerepel a jobbágy megjelölés (*jobagio et factor*).¹⁴⁴ A *procuratorok* iskolázottsága érdekes képet mutat, hiszen ötvenöt személyből tizenhat, azaz 29 százalékuk neve mellett szerepel a *litteratus* jelző. Az előbb említett három jobbágy esetében pont nem, és ebben a tizenötben per se benne van Bankóci Simon szentszéki jegyző is, de a szám akkor is magas.¹⁴⁵ Teljes biztonsággal három személyt tudtam egyetemjáróként azonosítani. Karomi Demeter és Mérei János a krakkói egyetemre jártak,¹⁴⁶ Szerémi Demeter pedig Bécsben végezte tanulmányait.¹⁴⁷ A többi *procuratorról* és familiárisról – ahogy már írtam – elmondható, hogy többnyire a birtokokon élő személyzet részét képezték, jobbágyok voltak.

Officiálisokként és *provisorok*ként szerepelnek az iratokban: igali Kaptas Barnabás [Igal], Cselei Péter deák [Raksi],¹⁴⁸ Keszői László [Petényi],¹⁴⁹ várdai Horváth György (*officialis et provisor*) [Igal, Szentlászló],¹⁵⁰ pogrányi Porkoláb Jakab (*comes et provisor*) [Csele, Felcsele, Jenő], Ispán Tamás [Hídvég, Sziget],¹⁵¹ patasi Ludas Máté [Patas],¹⁵² Pozsegai János deák [Papi, Hetes]¹⁵³ és Bíró Ambrus [Dobravica]¹⁵⁴ Szintén officálisuk volt Szegedi Tamás, aki hét éven (1487–1494) át adatható. Tudjuk róla, hogy többször megfordult Rómában, és hogy családjával együtt szerepel a római Szentlélek Társulat

143 HU-MNL-OL-DL 14569.

144 HU-MNL-OL-DL 14528.

145 A legújabb kutatási eredmények szerint a vidéki jobbágy *litteratusok* elnevezésének oka nem azonos a főváros környékiekével. Előbbiek ugyanis nem feltétlenül szakmai értelemben, oklevél írni- és olvasni tudásuk miatt, hanem azért kapták e megkülönböztető melléknevet, hogy ezzel is jelezzék, jártak valamilyen iskolába és tudnak olvasni. Ez összevág Kubinyi András említett, első *procurator*-csoportjának kritériumaival. Lásd a 4. jegyzetet! Az általam feltárt adatok esetében nem mindenhol szerepel, hogy az adott deák jobbágy volt-e. Összesen két esetben van leírva, de a többi személynél is valószínűsíthető. *Gulyás László Szabolcs: Literátus szerepek – literátus egzisztenciák. Középkor végi írástudók a rurális térben.* In: Mindenki vágyik a tudásra, de az árát senki sem akarja megadni. Az oktatás finanszírozása a középkorban és a korai újkorban. Szerk. Haraszi Szabó Péter – Kelényi Borbála – Simon Zsolt. Bp. 2019. 15–38. 17–18.

146 *Haraszi Szabó Péter – Kelényi Borbála – Szögi László: Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken. 1348–1525. II.* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.) Bp. 2017. 1421. és 1431 sz.

147 *Tüskés Anna: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen. 1365–1526.* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1.) Bp. 2008. 1136. sz.

148 HU-MNL-OL-DL 15743.

149 HU-MNL-OL-DL 16948.

150 HU-MNL-OL-DL 17474., HU-MNL-OL-DL 17726., HU-MNL-OL-DL 17874.

151 HU-MNL-OL-DL 18181.

152 HU-MNL-OL-DL 17583.

153 HU-MNL-OL-DL 16762.

154 HU-MNL-OL-DL 23648.

anyakönyvében.¹⁵⁵ Az officálisokat azért soroltam fel, mert érdekes módon a birtokok számához és a vizsgált időszak hosszúságához képest kevésszer szerepelnek a forrásokban: ha az öt Ispán „vezetéknevű” személyt is hozzájuk sorolom, tizennégy udvarbíró és tisztartót sikerült azonosítani.

Mindenképpen érdemes és szükséges végül a kolostor klerikus képviselőiről szólni. A vizsgált időszakban három pap, egy szerzetes, egy kanonok és egy szentszéki jegyző képviselte őket. Ez azért nagyon kevés, mert a Domonkos-rend 1479-ben visszafogadta a kolostort, a pápa pedig ezt hivatalosan elismerte. Mégis, annak ellenére, hogy gazdasági ügyekkel 1487-től nem foglalkozhattak, 1479–1526 között Lukács Domonkos-rendi szerzetes az egyetlen általam adatolt klerikus képviselőjük.

Ultimátum és fordulat

Mátyás a hatvanas évektől egyre kevésbé volt érdekelt a kolostor támogatásában, hiszen Árpád-házi Margit szentté avatási eljárása II. Pius halála óta nem haladt előre.¹⁵⁶

Ráadásul az apácáknak 1468-ban azt a feltételt szabta a rendi nagykaptalan, hogy ha lemondanak a pápa által nekik adott kiváltságaikról, akkor küldenek számukra a birtokigazgatást és lelki feladatokat ellátó szerzeteseket, ellenkező esetben azonban hivatalosan is leválasztják őket a rendről. Bár a kolostor nem volt hajlandó lemondani kiváltságairól, ez mégsem vezetett szakításhoz, mert az 1470-ben tartott nagykaptalan minden megelőző rendelkezést semmisnek mondott ki.¹⁵⁷ Anna priorissza tehát maradt a testület élén és még tíz évig próbálta irányítani az ügyeket. Ne feledjük, hogy esküt is ettől kezdve tehetek az officálisok és *procuratorok*, és hogy Mátyás 1471-ben megerősítette Albert király és IV. László rendelkezéseit arról, hogy – a nyilvános bűncselekmények kivételével – ítélet helyett a panaszokat az apácák képviselői kell terjeszteni. Minden bizonnyal a gördülékenyebb ügyintézés is szolgálták ezek a rendelkezések, de a testület szempontjából károsak voltak. Lássuk, kik képviselik az apácákat 1467 és 1478 között, és milyen ügyekben? A Pest városával a vámosért folyó per javában zajlik, csakúgy, mint Ernuszt Zsigmond pécsi püspökkel (a majd harminc évig húzódozó) tizedper és a hatalmaskodások, a somogyi és baranyai jobbágyokat a nagybirtokosok elszöktetik,¹⁵⁸ és kiket látunk az apácák képviselésében? Például herendi Kenyérűtő Benedeket,¹⁵⁹ Benedek taksonyi plébánost,¹⁶⁰ vagy a már említett igali Kaptas Barnabás jobbágy-officiális. Egyedül a már említett, évtizedekig tartó, Petényiekkel folyó perben képviselte őket képzett ügyvéd Karomi Demeter deák személyében. Nem véletlen, hogy a hetvenes évek közepétől avatkozik be Bankóci

155 *Csukovits Enikő: Középkori magyar zarándokok.* (História Könyvtár – Monográfiák 20.) Bp. 2003. 123., 172.

156 A szentté avatást és a kolostor ügyét összefüggésbe hozta Péterfi Bence is. *Péterfi B.: Mátyás király és Árpád-házi Margit.* i. m. 205.

157 *Implom L. OP: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 651–652.*

158 HU-MNL-OL-DL 17652.

159 HU-MNL-OL-DL 16525.

160 HU-MNL-OL-DL 16538.

Simon deák – mint említettem, valószínűleg az esztergomi érsek utasítására –, csakúgy, mint Szilágyi Erzsébet és Kinyi Pál. Ezekből az évekből ugyanis több olyan adatot is ismerünk, amelyek *procuratorok* visszahívásáról, visszaéléseiről és fogságba vetéséről szólnak.¹⁶¹

A körülményekhez képest persze nagyon is jól sikerült megszervezni a birtokigazgatást, és Anna priorissza (és a király) fenn tudták tartani az egyensúlyt, de az Ernszt Zsigmond pécsi püspökkel folyó per jelenthette az utolsó cseppet a pohárban.¹⁶² A perjelnök kérte felmentését, amelyet a rendmestertől meg is kapott.¹⁶³ A rend és a kolostor kapcsolata a hivatalos gesztusok szintjén rendeződni látszott. A főnöknőt elviekben újra három évre lehetett megválasztani, de Zsófia priorisszának a rendmester engedélyt adott 1505-ben, hogy addig maradjon hivatalban, ameddig a pécsi püspökkel zajló per le nem zárul.¹⁶⁴

A Mohácsi tartó időszakot a pápák részéről a védelem jellemezte. Miután VI. Sándor 1494-ben kivette őket az esztergomi fennhatóság alól, II. Gyula minden kiváltságukban megerősítette őket 1508-ban.¹⁶⁵ Ahogy már említettem, a rendmester 1487-ben minden, kolostor ügyeit érintő gazdasági jellegű tevékenységet megtiltott a szerzeteseknek, ezért azok egyik kassai képviselője Rómában átíratva korábbi pápai kiváltságait, méghozzá minden bizonnyal azért, hogy hivatkozni tudjanak ezekre, amiért nem végeznek birtokigazgatási teendőket.¹⁶⁶ Nem véletlen, hogy kassai szerzetes járt el az átíratásban, hiszen a hazai reformokat megkezdő bécsi Leonhard Huntplicher és tanítványai nagyban hatottak a kassaiakra, akik a 15. századi domonkos obszervancia fő motorjai lettek.¹⁶⁷

A mohácsi csata előtt nem sokkal, 1524-ben Tommaso Cajetan de Vio bíboros nuncius is megerősítette őket birtokaikban és kiváltságaikban.¹⁶⁸

A Nyulak szigeti nővérek egyre fenyegetettebbnek érezték magukat a török veszély miatt, és bár 1521-ben engedélyt kértek, hogy biztonságosabb helyre menekülhessenek, Pécsi László tartományfőnök azonban csak azokat a lányokat

engedte haza, akik még nem viselték a rend ruháját, és végül szükség esetére az együttes elvonulásra adott lehetőséget az apácák számára. Ezzel a mohácsi csata és a török sereg Budára vonulása után éltek is. Nagyszombatba, Pozsonyba, majd végül Nagyváradra mentek.¹⁶⁹ Menekülésük és küzdelmeik azonban már egy másik írás tárgyát képezik.

Összegzés

A Nyulak szigeti apáca kolostor a középkori Magyar Királyság egyik legnagyobb egyházi birtokos testülete volt, amelynek számos kiváltsága felett 1430-as évek végéig a Domonkosrend tagjai örködték. Ők szervezték meg a birtokigazgatást, és a jogi képviselést is. A sokasodó túlkapások és (önjelölt) védnökök miatt Zsigmond idején birtokvisszaperlési joghoz jutottak, Albert pedig megerősítette őket IV. Lászlótól kapott, népeik feletti kizárólagos bíraskodási jogukban. Ezt a kiváltságot Mátyás 1471-ben erősítette meg.

Miután II. Pius 1458-as bullája kivette a kolostort a rend fennhatósága alól, és közvetlenül a Szentszéknek rendelte alá, a domonkos generális egy év elteltével sem nevezett ki senkit a kolostor élére sem a lelki feladatok elvégzése, sem a birtokigazgatás és jogi képviselést megszervezése érdekében. Ezután a pápa az esztergomi érsekre, és a váci és veszprémi püspökökre bízta a kérdés megoldását egyházi oldalról, és Szilágyi Erzsébetnek a kinevezéshez kapcsolódó jóváhagyási, Mátyásnak pedig felügyeleti jogot adott.

A királynak élnie is kellett ezzel a joggal, hogy a kolostor birtokait meg tudja védeni. Általa megbízott *protectorok* és az apácák által felkért védők az 1470-es évek végéig egyaránt előfordulnak a forrásokban.

Az apácák jogi képviselője az 1460-as évektől legnagyobb részt birtokaikon élő tisztartókból és jobbagyokból, alkalmi megbízottakból állt, akiknek a túlkapásai ellen főleg a bárói *protectorok* „kivonulása” után nehéz volt fellépni. Mátyás ekkortól amúgy sem volt már érdekelt a testület támogatásában, mivel uralkodói legitimitációjához és reprezentációjához oly fontosnak tartott Árpád-házi Margit szentté avatási ügye II. Pius halála után elsikkadt.

Bár a kolostor belső működéséről keveset tudunk, sikerült hét főnöknőt működési idejére adatot találni és kiderült, hogy a források szerint 1479-1526 között egyetlen szerzetes képviselőjük volt Lukács szerzetes személyében, 1520-ban.

Bár a pápák és uralkodók 1490 után is megerősítették az apácák kiváltságait, a testület mégsem kapta meg azt a figyelmet, amely Mátyás uralkodásának első évtizedében és II. Pius pápasága alatt rávetült.

161 HU-MNL-OL-DL 15337., HU-MNL-OL-DL 18108., HU-MNL-OL-DL 17874.

162 *Fedeles Tamás*: Ernszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505). Pályavázlat. In: *Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueecclesiensis. Venetiis, 1499.* Faksimile kiadás kísérelő tanulmányai. Szerk. Fedeles Tamás – Török József – Pohánka Éva. Szekszárd 2009. I–XXI. XX.; A perre vonatkozó iratok: HU-MNL-OL-DL 15873., HU-MNL-OL-DL 15874., HU-MNL-OL-DL 15875., HU-MNL-OL-DL 15876., HU-MNL-OL-DL 15877., HU-MNL-OL-DL 16989., HU-MNL-OL-DL 18058, HU-MNL-OL-DL 18078.

163 A kutatás álláspontja szerint Pécsre ment, a Szentlélek-konventben telepedett le és ő is tagja lett többedmagával a Szentlélek-társulatnak. *Lázs S.*: Apácaműveltség i. m. 44., *Csukovits E.*: Középkori zarándokok i. m. 180. 802. jegyzet.

164 *Implom L. OP*: Adatok a Szent-Domonkos rend i. m. 653–654.

165 HU-MNL-OL-DL 21830., MEV IV. CXLVII. sz.

166 A kérdést, hogy miért íratva át őket Andreas Aquinus kassai szerzetes felvetette *Péterfi B.*: Mátyás király és Árpád-házi Margit. i. m. 196.

167 *Kiss Farkas Gábor*: Latin és népnyelv a késő középkori magyarországi domonkos kolostorokban (Leonhard Huntplicher: Directio pedagogorum). Irodalomtörténeti Közlemények 120. (2016) 225–247. 227., 234.

168 HU-MNL-OL-DL 23922., MEV IV. CCXXXIV. sz.

169 *Harsányi András*: A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen 1938. 110.

1. SZ. MELLÉKLET – A NYULAK SZIGETI DOMONKOS APÁCAKOLOSTOR KÉPVISELŐI (1458 – 1526)¹⁷⁰

Név	Képviselő	Megnevezés/tisztség	Iratok jelzetei időrendben
Gallyas Tamás	1438–1460	Thomas Gallyas de Insula leporum	DL 13240., DL 976., DL 1468., DL 731.
igali Kalmár István	1458	Stephanus Kalmar de Ygal	DL 15118.
Budai György deák	1458–1459	Georgius literatus de Bwda procurator	DL 15267., DL 15337.
óbudai Hideg Benedek	1459–1467	Benedictus Hydeg dictus de Weteribuda legitimus procurator/ provisor et procurator	DL 15227., DL 15587., DL 15608., DL 15689., DL 3176., DL 15679., DL 15785., DL 15786., DL 15787., DL 3117., DL 5381., DL 1290., DL 16046., DL 16047., DL 16580.
szentmiklósi Pozsegai János deák	1460	Joannes literatus Posegay de Zenthmiklos officialis	DL 16762.
igali Kaptas Barnabás	1462–1488	Barnabas dictus Kaptas de Ygal officialis/ legitimus procurator/iobagio	DL 15743., DL 17170., DL 17502., DL 19069., DL 19294.
Cselei Péter deák	1462–1464	Petrus literatus de Chele officialis/ procurator	DL 15743., DL 15922.
Tapolcai Gellért	1462	Gerardus de Tapolcza canonicus ecclesiae Sancti Georgii martiris de Viridecampo Strigoniensis legitimus procurator Anne priorisse aliarumque sororum sanctimonialium	DL 15752.
Gyulai Ágoston deák	1463–1465	Augustinus literatus de Ghyula/Augustinus literatus in personis dominarum legitimus procurator/procurator	DL 1222., DL 30362., DL 2209., DL 8060., DL 16460.
Kesztölci Péter deák	1463–1464	Petrus literatus de Kezthewlcz legitimus procurator	DL 1253., DL 15937., DL 15957.
Budai Fóris	1463	Foris filius Thomae literati de Buda	DL 15860.
szőlősi Aranyas Pál	1464	Paulus Aranyas/ Paulus Aranyas de Zewlews	DL 15934., DL 15935., DL 38783., DL 16007.
Kisbán Bálint	1464	Valentinus Kysban civis civitatis Budensis, familiaris dominarum sanctimonialium de Insula Leporum	DL 2212., DL 16030.
Benedek, taksonyi plébános	1467	Benedictus plebanus de Taxon	DL 16516., DL 16538.
Tabi Albert	1467–1468	Albertus de Thab legitimus procurator	DL 16516., DL 16532., DL 16612., DL 16614., DL 16533.
herendi Kenyérsütő Benedek	1467	Benedictus Kenyershythew de Herend	DL 16525., DL 16527.
Szakadáti László	1468	Ladislaus de Zakadath	DL 4428.
Keszői László	1464–1469	Ladislaus de Kezew officialis/familiaris	DL 16948., DL 17106., DL 16030.
földeáki Gál deák	1469–1475	Gallus literatus de Fyldeak	DL 16921., DL 17106., DL 17661.
Karomi Demeter deák	1472	Demetrius literatus de Karom	DL 17327.
patasi Ludas Máté	1473–1474	Matthaeus dictus Lwdas de Pathas officialis	DL 17435., DL 17583.

170 Ahol nem szerepel tisztség, csak a név, ott mindenhol annyi állt az iratokban, hogy az apácák ügyvédvalló levelével jelent meg a képviselő, aki minden bizonnyal jobbágyuk volt.

Szerémi Demeter deák	1473	Demetrius Literatus de Sirmio/Demetrius literatus legitimus procurator	DL 17105., DL 2769.
várdai Horváth György	1473–1476	Georgius Horwath de Warda officialis et provisor/officalis	DL 17474., DL 17726., DL 17874.
Miklós cselei plébános	1473	Nicolaus plebanus de Chele	DL 17507.
Megyesi Márk	1474	Marcus de Megyes	DL 17513.
Budai Fodor Mihály	1474	Michael Fodor de Buda	DL 17539.
Miklós szelényi pap	1474	Nicolaus presbiter de Zelen	DL 17579.
Bankóci Simon deák	1474	Simon literatus de Bankowcz	DL 17614.
pogrányi Porkoláb Jakab	1478	Jacobus Porkolab de Pogran comes et provisor	DL 7346., DL 18134.
Ispán Tamás	1478–1479	Thomas Ispan officialis	DL 18134., DL 18181.
Győri Pál	1478	Paulus de Jawrino procurator	DL 18108.
Zicsi Lőrinc deák	1481–1488	Laurentius literatus de Zych procurator	DL 18564., DL 19293., DL 19337., DL 19294.
Rákosi Sebestyén deák	1485–1487	Sebastianus literatus de Rakws	DL 12802., DL 19202., DL 12804.
Szegedi Tamás	1487–1494	Thomas Zygedy/Zegedino	DL 19322., DL 19393., DL 12839., DL 1016.
Kelemen, jenői bíró	1492	Clemens iudex de Jenuw	DL 19844.
Joannes Faber de suburbio castri Budensis	1492	procurator	DL 19927.
Tabi István	1494	Stephanus de Thab	DL 19175.
Bélci Ambrus /Bélci Ispán Ambrus	1496–1503	Ambrosius de Beelcz/Ambosius Ispan de Belcz familiaris	DL 20466., DL 101799., DL 21148.
Pasti Ispán Jakab	1496	Jacobus Ispan de Pastii	DL 20466.
Csekei Barnabás	1498–1499	Barnabas de Cheke/nobilis Barnabas Cheke de Homokhaza	DL 18870., DL 20856., DL 20869., DL 20884.
Bélci Gál deák	1501	Gallus literatus de Belcz	DL 21036.
Miskolci Ispán Gál deák	1503–1519	Gallus Ispan de Miskolcz/Gallus Hyspan/Gallus de Miskolcz/Gallus literatus de Miskolcz/Gallus dictus Ispan literatus de Miskolcz familiaris	DL 21148., DL 21425., DL 21979., DL 22294., DL 22295., DL 22941., DL 1293.
kasoki Szabó Jakab	1503	Jacobus Zabo Kasoky familiaris	DL 21148.
Mérei János deák	1504–1511	Joannes de Mere/Joannes literatus de Mere	DL 21365., DL 11811.
Inokai Lénárd /Ispán Lénárd	1507–1517	nobilis Leonardus de Inoka/ Leonardus Ispan	DL 21784., DL 22884.
Csütörtök (Chetherthek) Bertalan	1509	Barthlomeus Chetherthek procurator	DL 21931.
Kékedi András	1509	Andreas Kekedy procurator	DL 21910.
csolnoki Ördög Lőrinc	1509–1514	Laurentius Ewrdegh de Cholnok	DL 75753., DL 22114., DL 3008.
Chwkar Antal	1515	Anthonius Chwkar	DL 22697.
Aranyasi Gáspár deák	1518	nobilis Gaspar literatus de Aranyas	DL 23107.
félcsevi Jakabházi Miklós	1519	Nicolaus Jacabhazy de Felchyew	DL 23204.
Lukács domonkos szerzetes	1520	frater Lucas	DL 23452.
Bíró Ambrus	1522	Ambrosius Byro officialis et iobagio	DL 23648.
Tordai János deák	1524	Joannes literatus de Thorda procurator	DL 24338.

2. SZ. MELLÉKLET – A NYULAK SZIGETI DOMONKOS APÁCAKOLOSTOR BIRTOKAI MEGYÉNKÉNT 1458–1526¹⁷¹

Megye	Birtokok	Iratok
Arad	Ötvenablakos	DL 19646.
Baranya	Berekalja, Besence, Cún, Csehtelek(e), Csele, Csontos, Doboka, Egres, Felcsele, Gyűrús, Haraszi, Hidvég, Illye, Jenő, Nagyfalu, Páprád, Poborfalva, Sámód, Sziget, Szil, Vajszló	DL 15560., DL 15373., DL 15873., DL 15874., DL 15875., DL 15876., DL 15877., DL 4428., DL 16989., DL 17507., DL 17652., DL 17653., DL 17661., DL 17772., DL 18040., DL 18041., DL 18058., DL 7346., DL 18078., DL 18134., DL 18108., DL 18181., DL 18906., DL 19893., DL 18907., DL 20627., DL 18870., DL 18873., DL 20868., DL 23452., DL 25311., DL 23648.
Békés	Csabacsüd, Királyság, Szentetornya	DL 20316., DL 20324., DL 20602., DL 20626., DL 20701., DL 20702., DL 20952., DL 22174.
Bodrog	Hetes, Papi	DL 16762., DL 16763., DL 3176., DL 16681., DL 16731., DL 16773., DL 17710.
Csanád	Donáttornya, Királyság	DL 19688., DL 20631., DL 20856., DL 20869., DL 20884., DL 21014., DL 21813., DL 21815., DL 21784., DL 21898., DL 21899., DL 22884., DL 23640.
Csongrád	Donáttornya Csabacsüd Királyság, Szentandrás, Szentmiklós	DL 19646.
Esztergom	Csév, Csepel Csolnok, Petény, Somodor	DL 15587., DL 15689., DL 3117., DL 16046., DL 16047., DL 16421. DL 16948., DL 17106., DL 17104., DL 17105., DL 18361., DL 18564., DL 18563., DL 38795., DL 18768., DL 19927.
Fejér	Bajóca, Szentiván, Bélc, Tőnye, Szászfalu, Csaba, Szentgyörgy, Szántószentpéter Apácató, Kuldó	DL 15860., DL 16527., DL 16612., DL 17606., DL 17910., DL 19252., DL 11811., DL 22362., DL 22363.
Győr	Patas	DL 17583.
Komárom	Szakállas, Tőnye, Apácaszakállas, Kiskovácsi, Nagykovácsi, Egyházasszakállas	DL 17178., DL 17349., DL 22697., DL 23107. DL 23951. DL 60088., DL 23652.
Pest	Kuldó, Ökörteleke, Szentmihály, Cinkota, Budafelhévíz, Taksony, Zaych, Agáros-tó, Jenő, Tanya, Ilbő-sziget, Haraszi-sziget, Pomáz, Tordas, Szentlászló, Nyulak szigete, Szentlőrinc, Varsány, Oszlár, Rákos, Sul, Nomnos, Nogws, Újbécs, Szentkirály, Tárnok, Vány, Sikond, Üllő, Hartván, Tordas, Budafelhévíz, Csaba	DL 15598., DL 21354. DL 21479., DL 15447., DL 15641., DL 15712., DL 15785., DL 15786., DL 1222., DL 5381., DL 1253., DL 15922., DL15934., DL 15935., DL 38783., DL 15948., DL 15977., DL 15990., DL 16034., DL 2212., DL 16039., DL 16748., DL 8060., DL 16201., DL 3646., DL 16508., DL 16516., DL 16525., DL 16532., DL 16538., DL 16543., DL 16563., DL 16580., DL 16507., DL 16618., DL 16620., DL 16533., DL 16660., DL 16634., DL 16632., DL 16693., DL 16714., DL 16921., DL 16922., DL 17085., DL 17327., DL 17475., DL 17474., DL 17539., DL 17579., DL 17614., DL 19284., DL 19334., DL 3651., DL 21162., DL 21180., DL 21213., DL 21246., DL 21365., DL 21414., DL 21415., DL 21526., DL 21557., DL 21573., DL 21648., DL 21793., DL 21921., DL 21937., DL 26131., DL 21978., DL 22014., DL 22 088., DL 21979., DL 22114., DL 22279., DL 3008., DL 22599., DL 22618., DL 23076., DL 1293., DL 23939.
Pilis	Pomáz, Semse, Torbágy	DL 16661., DL 22294., DL 23681.
Pozsony	Tőnye, Alistál, Taksony, Zulgager, Zoych, Kaad, Petény	DL 25982., DL 15267., DL 15337., DL 731., DL 15608., DL 15957., DL 16007., DL 17413., DL 17435., DL 2769., DL 17571., DL 17513., DL 12803., DL 19245., DL 19278., DL 12804., DL 19322., DL 19478., DL 12839., DL 20106.

171 A birtoklista elsősorban a DL–DF adatbázisnak a Magyar Kamara Archivuma Acta ecclesiastica (E 150) és az Acta ecclesiastica ordinum et monialium (E 151) anyagaiból a DL-be került oklevelek alapján készült. A Pest megyei birtokok listáját Implom Lajos OP művének vonatkozó részeivel egészítettem ki. *Implom L. OP*: Adatok a Szent Domonkos-rend i. m. 675–682. Ha egy birtok több megyénél szerepel, az azt jelenti, hogy az iratokban minden módon előfordult. Változott a megyehatár. A nem azonosított birtokokat betűhíven közlöm.

Somogy	Igal, Raksi, Oszlár, Pusztakér, Bélc, Telki, Somodor, Bónya, Bothod, Posny	DL 15743., DL 15738., DL 15752., DL 15759., DL 16002., DF 261838., DL 16873., DL 17170., DL 17298., DL 17423., DL 17502., DL 17726., DL 18210., DL 18242., DL 18340., DL 18390., DL 18831., DL 36475., DL 19175., DL 24338., DL 36475., DL 21035., DL 21036., DL 21670., DL 21929., DL 22193., DL 22226., DL 21910., DL 23829., DL 24338., DL 24270.
Tolna	Uzd, Végfau. Ágyi, Kasok, Bélc, Kiskáva, Merse, Igal Pasty, Bornhod, Szil	DL 20066., DL 15397., DL 17655., DL 19069., DL 19855., DL 20466., DL 20496., DL 21037., DL 21835., DL 22206., DL 22443., DL 22763., DL 22768., DL 24360., DL 22941., DL 23911., DL 20192.
Veszprém	Varsány	DL 16027.

FARAGÓ DÁVID

A Baranya megyei Ormándi/Ormányi család a 13–15. században*

The Ormándi/Ormányi family of Baranya county in the 13–15th century

The study has a dual aim. On the one hand, it would like to present the origin and family background of Józsa Ormányi of Mihálypéterháza (1553–1562), castellan of Sümeg, known for his correspondence, through exploring the 13–16th century history of the Ormándi/Ormányi family in detail. On the other hand, through the example of the Ormányi family, it wants to provide an insight into the lesser-known late medieval history of the legally trained low nobility of South Transdanubia, who were forced to leave their former estates and homes after the battle of Mohács and the Turkish campaign of 1543 to escape to other areas of the kingdom.

A Baranya megyei Ormányi család leghíresebb tagja kétségkívül az a Mihálypéterházi Ormányi Józsa sümegi várnagy (1553–1562) volt, akinek a 16. század közepi Zala megyei hódoltsági határvidék mindennapjaiba betekintést engedő magyar nyelvű leveleit a múlt század elején Komáromy András részben közölte. A legújabb kutatások alapján bizonyítható, hogy a sümegi várnagy mára elpusztult névadó települései, Ormánd/Ormány,¹ illetve Mihálypéterháza Baranya megyében feküdtek. A keresztény és oszmán források összevetése alapján – igazolva Káldy-Nagy Gyulának a török forrásokra alapozott feltételezését² – az oszmán hódítás előtt Mihálypéterháza a ma Szigetvár részét képező Becefa határában, míg Ormánd a mai Lippótól északra, Majs mellett feküdt, mégpedig annak a középkorban Majsja és Földvár által határolt területnek a szélén, amelynek késő középkori helytörténete és településhálózata a mohácsi csata pontos helyszínének megállapítása,³ illetve a csatatér rekonstrukciója miatt⁴

az utóbbi években ismételt a kutatók figyelmének előterébe került. A korábbi kutatások során Ormándot a középkori Kismajsa falutól kissé délkeletre lokalizálták,⁵ azonban a híres német térképész, Johann Christoph Müller (1673–1711) eddig figyelmen kívül hagyott, 1709-ben készített térképe alapján Ormánd a korábban feltételezettnél északabbra, az általa készített térképen *Alt-Ormand* néven feltüntetett területen⁶ feküldhetett.⁷

A Baranya megyei Ormándi⁸ családdal kapcsolatos kutatásaim során törekedtem a családra vonatkozó források teljeskörű feltárására. Az Anjou-kori⁹ és Zsigmondkori Oklevéltár¹⁰ már elkészült kötetekben, valamint a pécsváradai konvent hiteleshelyi oklevéltárában,¹¹ továbbá a Zichy csa-

*A tanulmány az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült. Szeretném megköszönni Oborni Teréznek és Varga Szabolcsnak a kutatás, valamint a tanulmány elkészítése során nyújtott segítségét.

1 A település neve a forrásokban a 16. század elejéig Ormánd alakban szerepel, ezért a tanulmányomban a település középkori említése során ezt az alakot alkalmazom.

2 Engel Pál feltehetően Káldy-Nagy Gyula alapján lokalizálta Mihálypéterházát Becefa határába, ugyanis a kutatás jelenlegi állása szerint a faluról nem ismert középkori oklevél. Engel Pál: Magyarország a középkor végén. (Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről). CD-ROM. Bp. 2001.

3 B. Szabó János: Egy Mátyás-kori oklevél és a mohácsi csata centrumában fekvő Földvár falu „rejtélye”. (Egy évszázados kirakós játék új darabja). In: Hunyadi Mátyás és kora. Szerk. Bárány Attila – Kavecsánszki Máté – Pósnán Levente – Takács László. Debrecen 2019. 143–159.

4 Pap Norbert et al.: Sátorhely vagy Majs? Földvár környezeti jellemzői – a mohácsi csata centrumterületének lokalizálása. Történelmi Szemle 61. (2019) 209–246., B. Szabó János: Pap Norbert pécsi földrajzos kutatócsoportjának

a mohácsi csatával kapcsolatos „felfedezései” hadtörténetész szemmel. Hadtörténelmi Közlemények 132. (2019) 943–956.

5 Majsja környékének késő középkori településhálózatát lásd B. Szabó J.: Egy Mátyás-kori i. m. 159.

6 Részletesen lásd Faragó Dávid: Honnan származott Mihálypéterházi Ormányi Józsa sümegi várkapitány? (Ormány és Mihálypéterháza települések lokalizálásának pontosítása). Turul 92. (2019) 118–124.

7 A Majsja környékének késő középkori településhálózatával kapcsolatos legújabb kutatásokat figyelembe véve Ormánd a korábbinál északnyugatabbra lokalizálható. Lásd uo. 121. (2. ábra.) Mihálypéterháza és Ormánd lokalizálását lásd az 1. ábrán. A térképeket a szerző készítette.

8 A 15. század közepéig a család neve a forrásokban Ormándi alakban szerepel, ezért a tanulmányban a család középkori említése során ezt az alakot alkalmazom. Az Ormányi névalak először egy 1467-ben kelt oklevélben jelenik meg. HU-MNL-OL-DL 16472. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), Diplomatikai Levéltár]

9 Anjou-kori Oklevéltár 1301–1387. Szerk. Kristó Gyula et al. I–XV., XVII–XXXIV., XXXVI–XXXVIII., XL., XLVI–XLVIII. Bp.-Szeged 1990–2019. (a továbbiakban: AOKt)

10 Zsigmondkori Oklevéltár. Szerk. Mályusz Elemér et al. I–XIII. Bp. 1951–2017. (a továbbiakban: ZsO)

11 A pécsváradai konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526. Szerk. Kőfalvi Tamás. Szeged 2006. (a továbbiakban: Pécsvárad)

lád okmánytárában¹² és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomatikai Levéltárában talált oklevelek¹³ elsősorban a család birtoktörténetének és genealógiájának feltáráshoz nyújtanak segítséget.

A jelen esettanulmányban ezért az Ormándi család több ágra szakadását, valamint birtokállományának felaprózódását és változásait mutatom be a 13–16. század között annak meghatározása céljából, hogy a hírneves sümegi várnagy ősei milyen társadalmi közegekből származhattak, illetve mennyire tölthettek be jelentős szerepet a késő középkori Baranya megye nemesi társadalmában. Ormányi Józsnak – az eddig összegyűjtött források alapján feltárható – érdekes életútján¹⁴ túlmenően erre ösztönzött a késő középkori köznemesség társadalomtörténete iránt az utóbbi időben növekvő kutatói érdeklődés,¹⁵ illetve az, hogy Baranya megye késő középkori köznemesi családjai közül csak néhány történetét ismerjük,¹⁶ ráadásul ezek között kevés az olyan família, amelynek a sorsa három évszázadon keresztül végig követhető lenne.¹⁷

A családtagok¹⁸

Az Ormándi család korai történetéről a források szűkössége miatt nem sokat lehet tudni. A kutatás jelenlegi állása szerint a családról a legkorábbi adat 1289-ből származik,¹⁹ amikor IV. (Kun) László (1272–1290) királyi kegyből a fiú örökösöket nélkülöző Ormándi (I.) János fia (I.) Miklós kérésére annak örökbe fogadott vejének (*gener*), Ormándi Deniper fia (I.) Istvánnak adta apósa ormándi, herendi,²⁰ obonyi²¹ és töttösi²²

12 A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Szerk. Nagy Imre et al. I–XII. Pest-Bp. 1871–1931. (a továbbiakban: Zichy)

13 A kutatás során csak azokat az okleveleket használtam fel, amelyek minden kétséget kizáróan a Baranya megyei Ormándiakra vonatkozó adatokat tartalmaznak, azaz, ha azokban az Ormándi család tagjai Baranya megyei birtokokkal kapcsolatos ügyekben fordulnak elő, vagy pedig valamelyik Baranya megyei hiteleshely állította ki azokat.

14 A sümegi várnagy életútját egy másik tanulmányban szándékozom bemutatni.

15 Pl. *Tamás Pálosfalvi: The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526.* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) Bp. 2014., *Kádas István: A megye emberei. A szolgabírói hivatal és viselői Északkelet-Magyarországon (1329–1545)* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Bp. 2020.

16 Az egyik legjobban ismert a Kisasszonyfalvi Istvánffy család. A családdal kapcsolatos legújabb kutatási eredményeket a korábbi szakirodalmat is összefoglalva lásd *Varga Szabolcs: Genius loci. Az Istvánffyak Baranyában.* In: „A magyar történet folytatója”. Tanulmányok Istvánffy Miklósról. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) Szerk. Ács Pál – Tóth Gergely. Bp. 2018. 59–87., 59–73.

17 Baranya megye 15–16. századi köznemesi társadalmára lásd *Varga Sz.: Genius loci i. m. 73–87.*

18 A családfát lásd a 4. ábrán, az évszámok az első és utolsó ismert említés idejét jelölik. A családtagokkal kapcsolatos forrásokat lásd az 1. mellékletben.

19 Nagymartoni Pál országbíró egy 1344. évi oklevelében maradt fenn annak az 1289. évi oklevélnek a tartalmi kivonata, amelyben az Ormándiakat először említik. AOKlt XXVIII. 48. sz.

20 Ma helynév Bóly határában. *Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I.–IV. Bp. 1987–1998. I. 316.

21 A mai Nagynyárádtól DNy-ra feküdt. uo. 269.

22 Ma Töttös Mohácstól DNy-ra. uo. 396–397.

birtokát, valamint négy szejki,²³ versendi²⁴ és zeheti²⁵ szőlőjét, noha azok (I.) Miklós magszakadása miatt a koronára háramlottak volna.²⁶ Az 1289. évi oklevél tartalmi átírás tehát máris (I.) Miklós magszakadásáról, valamint családja biológiai értelemben vett kihalásáról tudósít. (I.) Miklósnak azonban a veje örökbecsegetését jóváhagyó királyi engedély megszerzésével sikerült családja jogi értelemben vett fennmaradását biztosítani, sőt birtokait is át tudta örökíteni (I.) Istvánra, ugyanis IV. László a királyi engedély megadásával – lemondva a birtokok koronára való háramlásáról – (I.) Miklósnak a birtokairól való szabad rendelkezést is biztosította.²⁷

Az 1289. évi oklevél tartalmi átírása alapján Ormándi (I.) János feltehetően a 13. század közepén élt, fia, (I.) Miklós pedig a 13. század második felében, vagyis az Ormándi család története a 13. század közepéig vezethető vissza. (I.) István családjáról semmit sem tudunk, bár apja Ormándi előneve²⁸ alapján feltehető, hogy családjának szintén voltak Ormádon birtokai. (I.) István születésének és halálának az időpontja ismeretlen, személye 1328 után tűnik el a forrásokból. Adatok hiányában nem lehet megállapítani, hogy (I.) István mikor vette feleségül (I.) Miklós egyetlen ismert lányát, Violát (*Vyala*).²⁹ A házasságot feltehetően 1289-ben kötötték meg, ugyanis véleményem szerint a házasságkötés, valamint az azt követő örökbecsegetés kapcsolatba hozható egymással. Viola asszony a tekintélyes kort élt meg, ugyanis 1340-ben még fiatal együtt aktív résztvevője egy birtokügyletnek, utána azonban eltűnik a forrásokból.³⁰

Feltehetően (I.) István rokona volt és vele egy generációba tartozott az a bizonyos Ormándi Benedek, akinek a fiai, János, István és Péter (I.) István fiaival Ormádon, valamint Izboldon³¹ és Kustádon³² szomszéd birtokosok voltak.³³

(I.) Istvánnak és Viola asszonynak hét fia ismert: Kozma, Mihály, Péter, (II.) János, (II.) István, András és (II.) Miklós. Két 1343-ban³⁴ kelt oklevélben Andrást, (II.) Miklóst és (II.) Istvánt Kozma *frater uterinusainak* nevezik. Noha a *frater uterinus* fogalmat hagyományosan anyai féltestvérnek szokták fordítani,³⁵ a középkori magyar latinság termi-

23 Ma Szajk Mohácstól Ny-ra. uo. 380.

24 Ma Versend Mohácstól Ny-ra. uo. 406.

25 Ormánd és Versend között feküdt. *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* I. II. III. V. Bp. 1890–1913. II. 408.

26 *Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.* I–II. Bp. 1923–1987. (a továbbiakban: RA) II/2–3. 3549. sz.

27 *Fügedi Erik: Az Elefánthyak. A középkori nemes és klánja.* (Osiris mikrotörténelem 6.) Bp. 1999. 78–80.

28 Pl. AOKlt XII. 61. sz., AOKlt XXVIII. 403. sz.

29 AOKlt XXII. 454. sz., AOKlt XXIII. 64. sz.

30 Az 1340. évi oklevélben Viola asszony nevét nem írják ki, csak (I.) István özvegyeként hivatkoznak rá. A források alapján (I.) Istvánnak Violán kívül nem volt már felesége, ezért az 1340. évi oklevélben említett özvegy véleményem szerint Viola asszonnyal volt azonos. AOKlt XXIV. 722. sz.

31 Mára elpusztult, Lippóval volt határos. *Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 501.*

32 Pontos elhelyezkedése ismeretlen, Lippóval volt határos. uo. 492.

33 1330: AOKlt IV. 99. sz., 1341: AOKlt XXV. 151. sz., 1353: AOKlt XXXVII. 223. sz.

34 AOKlt XXVII. 507. sz., 512. sz.

35 *Fügedi E.: Az Elefánthyak i. m. 19.*

nológiája sok bizonytalanságot rejt magában.³⁶ Valószínűsíthető azonban, hogy ebben az oklevélben a *frater uterinus* kifejezés inkább édestestvért jelent. Ezt támasztja alá egyrészt, hogy minden más forrásban, sőt az 1343. évi oklevélben is ezt az egy esetet kivéve, (I.) István és Viola asszony fiait mindig *fraternek*, vagyis testvérnek nevezik. Másrészt az oklevélbe foglalt jogügylet is erre mutat, hiszen Kozma a testvérei nevében az apjuk által (I.) Miklóstól IV. László engedélyével megöröklött birtokok örökjogon való elidegenítése ügyében járt el. Az elidegenített birtokokban Kozma testvérei is örökltek, vagyis azzal, hogy az oklevél (I.) István négy fiának édestestvéri voltára utal azt hangsúlyozza ki, hogy Kozma András, (II.) Miklós és Péter hozzájárulásával idegenítette el apjuktól öröklött birtokaikat.

A hét testvér közül (II.) Jánosról, Péterről, valamint Mihályról lehet a legkevesebbet tudni. A forrásokban először mind a hárman 1328-ban tűnnek fel. (II.) Jánosról és Péterről ez az egyetlen ismert adat. Mihály még 1340-ben is élt, utána azonban eltűnik a forrásokból. András és (II.) Miklós lehetett a hét fiú közül a legfiatalabb. Először 1338-ban, mégpedig együtt tűnnek fel a forrásokban, majd 1344-ig együtt szerepelnek a család birtokait érintő oklevelekben testvéreikkel. (II.) Istvánról szintén kevés adatunk van, öt utóljára egy 1349. évi oklevélben említik. (I.) István fiai közül Kozmáról áll a rendelkezésünkre a legtöbb forrás. Igen tekintélyes kort élt meg, ugyanis 1328–1390 között folyamatosan szerepel a forrásokban.³⁷ A testvérek közül feltehetően ő volt a legidősebb, ugyanis a család birtokait érintő kérdésekben mindig ő járt el. Kozmának három fia ismert: (III) István, (III.) János és (III.) Miklós. Utóbbinak volt egy László nevű fia, valamint egy Margit és egy Magdolna nevű lánya is.

(III.) Miklós gyermekei után az Ormándiak családfáját nem lehet egyértelműen rekonstruálni, ugyanis a család a 15. század közepére több ágra szakadt szét.³⁸ 1448-ból ismert egy Herendi, egy Barjadi³⁹ és egy Ormándi ág.⁴⁰ A Mihálypéterházi ággal elsőként 1519–1520-ban találkozunk. A források ekkor említik egy Mihálypéterházi Ormándi/Ormányi Miklóst,⁴¹ aki ügyvédként 1519-ben So-

mogy megyei,⁴² míg 1520-ban Tolna megyei birtokok ügyében járt el.⁴³ A kérdés már csak az, hogy a Mihálypéterházi ág mikor vált ki az Ormándi családból? A kérdés megválaszolására a közvetlen források hiányában az Ormándi család 15. század, valamint 16. század közepi birtokainak összevete adhatja meg a választ.

Az Ormányiaknak az 1540–1550-es években már csak Ormányon, valamint a Baranya megye Drávától északra lévő területének keleti részén fekvő Mihálypéterházán, Cilinán,⁴⁴ Zsenen⁴⁵ és Szentjakabon⁴⁶ voltak birtokaik. A Mihálypéterházi ág eredete szempontjából Pálóci László országbírónak az 1449. március 27-én a pécsi káptalannak címzett parancslevele tartalmaz fontos adatokat. Az oklevél szerint Ormándi Miklós feleségének, Dorottya asszonynak a Szigeten⁴⁷ lévő házát Szigeti Dénes fia Mihály özvegyének, valamint Mihály apai féltestvéreinek, Pobor Miklósnak a buzdítására megtámadták, továbbá 150 forintot és a házban lévő szekrényekben a Szenthál⁴⁸ birtokra vonatkozó okleveleket elvitték. Garai Miklós nádor ezért a felbújtók birtokait Dorottya asszonynak ítélte, azonban Szigeti Dénes fia Mihály lányai, Ilona, valamint Ágota elvették ezeket a birtokokat tőle, ezért végül Szigeti Pobor László fia Imre a Peres Miklóstól örökölt birtokainak egyharmadát adta át Dorottya asszonynak kárpótlásként Sziget, Egerszeg,⁴⁹ Venéce,⁵⁰ Poborfalva,⁵¹ Veszer,⁵² Szöllös⁵³ és Sály⁵⁴ falvakban, amelyek birtokába a pécsi káptalannak kellett Dorottya asszonyt bevezetnie.⁵⁵

Ezek a birtokok azon falvak környékén helyezkedtek el, amelyek még a 16. század közepén is bizonyíthatóan Ormányi Józsa családtagjainak a tulajdonában voltak, ebből tehát arra következtethetünk, hogy Ormányi Józsa Ormányi Miklós és Dorottya asszony leszármazottjai közé tartozott. Ezt erősíti meg Ormányi Józsa családjának a névhasználata is, noha a sümegi várnagy családjának csak kevés tagját ismerjük. A középkor és kora újkor folyamán megfigyelhető jelenség ugyanis, hogy a nemesi családok tagjai generációkon keresztül használták ugyanazokat a keresztnéveket. A sümegi

36 *Fügedi Erik*: Középkori rokonsági terminológiánk kérdéséhez. *Ethnographia* 91. (1980) 361–371.

37 1328–1359 között, valamint 1371-ben Ormándi (I.) István fia Kozmaként hivatkoznak rá a forrásokban. 1366-ban tűnik fel az oklevelekben egy bizonyos Ormándi Kozma, aki 1372–1390 között több oklevélben is szerepel. Véleményem szerint a két Kozma azonos személy volt, ugyanis mindkettőnek ismert egy János nevű fia, Ormándi Kozmának ráadásul volt még egy István és Miklós nevű fia is, az István, Miklós és János pedig Ormándi (I.) István családjában gyakran használt keresztnév volt. Az azonosságot tovább erősíti, hogy a Kozma nevet Ormándi Deniper ismert leszármazottjai közül mindösszesen (I.) István fia viselte.

38 A 14. században általános jelenség volt a nemzetségek felbomlása, a 15. század végére pedig a köznemesi családok ágai is elkülönültek, amelynek bizonyítéka a birtoknévből képzett előnevek, a predikátumok használata. A 15. század közepére az Ormányi család is több ága szakadt, amelyek a birtokuk nevéből képzett predikátummal különböztették meg magukat. *Fügedi E.*: Az Elefánthyak i. m. 7–8.

39 Ma Borjád Mohácstól DNy-ra. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. I. 475.

40 HU-MNL-DL 14185.

41 Feltehetően Ormányi Józsa nagybátyja volt.

42 HU-MNL-DL 101536.

43 HU-MNL-DL 30283.

44 Ma Cselna néven pusztá Sellyétől DNy-ra. *Horváth J. Gyula – Timár György*: XVI. századi dikális konskripciók Baranya megyéről (1542, 1551, 1564). *Baranyai Helytörténetírás* 5. (1973) 7–129., 95.

45 Ma Zsenipusztá, dülönév Kiscsány határában. uo. 127.

46 A mai Rózsa és Turbék környékén feküdt. uo. 121.

47 Baranya megyében a későközépkorban több Sziget nevű település is volt. Az oklevélben említett Sziget feltehetően azonos a mai Szigetvárral, ugyanis Szentgál attól DK-re feküdt. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 583.

48 Ma Szentgál, Királyegyháza része Szigetvártól DK-re. uo. 525.

49 Ma Alsóegerszeg, Hegyszentmárton része. *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország i. m. I. 299.

50 A mai Alsóegerszeg vidékén feküdt. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 535.

51 Pécsről DNy-ra, a mai Kisdér környékén feküdt. uo. 517.

52 Pécsről DNy-ra, a mai Kisdér vidékén feküdt. uo. 536.

53 Feltehetően a mai Babarcszöllössel azonos, ugyanis, ha térképre vetítjük az 1449. évi oklevélben említett birtokokat, akkor megállapítható, hogy azok nagyrésze Siklóstól Nyugatra, egy tömbben helyezkedett el. uo. 529. A birtokokat lásd a 3. ábrán.

54 Nem lehet azonosítani.

55 HU-MNL-DL 94189. Az oklevél szövegét lásd a 4. mellékletben.

várnagy egyik nagybátyját is Miklósnak hívták,⁵⁶ sőt egyik húgának Dorottya volt a neve.⁵⁷ További bizonyíték, hogy a Dorottya asszony által bírt Szenthál azonos azzal a Szentgál faluval, amelyben a Mihálypéterházi Ormányi család tagjai még a 16. század közepén is birtokosok voltak.⁵⁸ Az Ormándi/Ormányi családnak az említett személyeken kívül több olyan 15–16. századi tagja is ismert, akiket nem, vagy nem egyértelműen lehet elhelyezni a családfán.⁵⁹

A család birtokai⁶⁰

Az Ormándiak középkori birtokairól meglehetősen kevés adat áll a rendelkezésünkre. A nyelvészeti kutatások alapján – a -d képzős helynevek létrejöttének a fénykora a 12. század volt – Ormánd település feltehetően a 12. században jött létre, és ugyanekkor került az Ormándi család birtokába is.⁶¹ A család törzsbirtokai az 1289. évi oklevél kivonat alapján a mai Majs környékén feküdtek. A család birtokállományának felaprózódása a család több ágra szakadásával párhuzamosan, már a 14. század elején elkezdődött. Ezt bizonyítja, hogy a fentebb már említett Ormándi Benedek fiai, valamint (I.) István fiai szomszéd birtokosok voltak Ormándon, Kustádon és Izboldon is.

A 14–15. században az Ormándiak birtokállományát is a korban megszokottnak tekinthető gyors változás jellemzi. I. István ismeretlen időpontban, 1328 előtt vásárolta meg azokat Drávához közeli Szabó,⁶² Beszter⁶³ és Becsej⁶⁴ faluban lévő birtokrészeket, amelyeket a maga és fiai nevében elcserélt Beke fia István mester töttösi vásárolt részbirtokára,⁶⁵ vagyis a család birtokait a könnyebb kezelés érdekében igyekezett Ormánd körül összpontosítani. Az Ormándiak azonban nem sokkal ezután kénytelenek voltak névadó birtokuk egy részét is eladni, ami fokozatos elszegényedésüknek a kezdete volt. A család birtokállományának gyors változását az is jelzi, hogy Ormándon, illetve az Ormándiak törzsbirtokain az Ormándi családon kívül más családok is birtokosok voltak. Ezt bizonyítja, hogy 1335-ben Encsei Péter fia János a korábban Logretus fia János macsói bán tulajdonában lévő ormándi, kustándi és izboldi birtokát elzálogosította 40 garas

márkáért Becsei Imre fia Töttös⁶⁶ mesternek.⁶⁷ Töttös mester az Anjou-kori főnemesség egyik feltörekvő, befolyásos tagja volt. Családja törzsbirtokai pedig szintén a mai Majs környékén feküdtek, így 1335. évi ormándi, kustándi és izboldi birtokszerzése az Ormándi család életében is komoly változást okozott. 1338-ban (I.) István fiai és özvegye kustándi, valamint izboldi szomszéd birtokosként egy tudományvétel során önként fogadták el Töttös mestert szomszédjuknak.⁶⁸ Ennek ellenére az Ormándiak, valamint a Becsei Töttös család viszonya korántsem nevezhető felhőtlennek. 1340-ben Becsei Imre fia Töttös nevében familiárisa, Somogyinak mondott János fia Miklós a pécsi káptalan előtt tiltAOkltzott az ellen, hogy (I.) István fiai, Kozma, Mihály, András, (II.) Miklós és (II.) István, valamint özvegye, Viola asszony eladta a Töttös birtokával szomszédos ormándi birtokrészüket Szentmártoni Hunta/Honta fia Miklós⁶⁹ fia Péternek.⁷⁰

Az 1343-ban pénz szükébe került (I.) István fiai (II.) István, (II.) Miklós, András és Kozma eladták töttösi és herendi öröklött birtokaikat 100 budai márkáért Töttös mesternek. (I.) István fiai szavatosságot vállaltak a birtokért, valamint kötelezték magukat, hogy ha szükséges, akkor bármely bíróság előtt bemutatják IV. László király oklevelét, hogy Töttös mester jogait megvédhesse a birtokokban.⁷¹ Az Ormándiak, valamint a régióban egyre nagyobb birtokokra⁷² és befolyásra szert tevő Töttös mester között azonban folyamatosan nőtt az ellentét. 1343–1349 között ugyanis (I.) István fiait többször is a királyi személyes jelenlét elé idézték Töttös mester ellen.⁷³ A két család közötti ellentét egy évtized múlva is tetten érhető: 1359-ben Kozma kénytelen volt obonyi birtokát eladni Herendi Péter fia Domonkosnak és rokonainak, Péternek, valamint Miklósnak, illetve Herendi Texa fiainak, Demeternek és Pálnak, ami ellen a néhai Töttösi László fiainak, Miklósnak és Lászlónak a nevében familiárisuk, Balazsefalvi Simon tiltAOkltzott, ugyanis Kozma birtoka határos volt urai Lotha nevű birtokával.⁷⁴ Arra, hogy a tiltAOkltzásra milyen sérelem okán került sor, az oklevél szövege nem ad választ, de Töttösi László fiai feltehetően a szomszédság miatt maguknak szerették volna Kozma birtokrészét.

A család birtokállományának 15. századi változásairól még kevesebb forrás áll a rendelkezésünkre. Bár nem tudjuk, hogy Barjad falu mikor került az Ormándiak birtokába, a családnak 1448-ban feltehetően volt itt birtoka, ugyanis

56 1519: HU-MNL-DL 101536., 1520: HU-MNL-DL 30283.

57 MNL OL A Bezerédy család vámoscsaládi ágának kámi levéltára (P 57 - II. - II.) Nr. 26. 8.

58 A birtokokat lásd a 3. ábrán.

59 A családfán nem egyértelműen elhelyezhető családtagokra vonatkozó forrásokat lásd a 2. mellékletben. Bár néhány személy esetében feltételezhető az azonosság, azonban ezt egyetlen forrás sem támasztja alá, ezért a családfa feltételezéseken alapuló rekonstrukciójától eltekintek.

60 A birtokokat lásd a 2. ábrán.

61 *Bárczi Géza: A magyar szókincs eredete.* Bp. 2013. 155–156.

62 A mai Petárda (Horvátország) és Beremend vidékén feküdt. *Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza* i. m. II. 523.

63 A Dráva északi partján feküdt Beremendtől D-re. *Györffy Gy.: Az Árpád-kori Magyarország* i. m. I. 284.

64 A Dráva északi partján feküdt a mai Torjánc (Horvátország) határában. uo. 282.

65 AOKlt XII. 61. sz.

66 1342–1353-ig ajtónállómester. *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája.* I–II. Bp. 1996. I. 48. A Töttös családra lásd *Üő: Középkori magyar adattár.* CD-ROM. Bp. 2001. Töttös (bátmonostori).

67 AOKlt XIX. 709. sz.

68 AOKlt XXII. 454. sz.

69 Szentmártoni Hunta/Honta fia Miklóst 1338-ban (I.) István fiaival és feleségével szomszéd birtokosként említik. AOKlt XXII. 454. sz.

70 AOKlt XXIV. 722. sz.

71 AOKlt XXVII. 507., 512. sz.

72 Ezt bizonyítja, hogy 1352-ben Becsei Imre fia Vesszős mester karakói birtokát elcserélte Og fia Miklós fia Ádámval, Miklóssal, Mártonnal, valamint ezek nagybátyjával, Istvánnal és anyai féltestvérükkel, Domonkossal izboldi, kustándi és ormándi birtokaikat. AOKlt XXXVI. 537. sz.

73 AOKlt XXVII. 708. sz., AOKlt XXVIII. 403. sz., AOKlt XXXII. 711., 718. sz., AOKlt XXXIII. 217. sz.

74 Pécsvárad 268. sz.

ebből az évből ismerjük az Ormándi család Barjadi ágának egyik tagját.⁷⁵ Bizonyos, hogy 1449-ben a Mihálypéterházi ág ősei már birtokosok voltak Szent(h)gálon, ugyanis a szigeti házban őrizték az ottani birtokukra vonatkozó oklevelüket. 1467 előtt a családnak birtoka volt Regenyén is,⁷⁶ ugyanis a családfán elhelyezhetetlen Ormándi Miklós, valamint fiai, Miklós és László ebben az évben ismét elzálogosították három forintért Fedendi János deák özvegyének, Dorottyának és az ő lányának, Katalinnak, illetve az ő férjének, Herman Gergely garai várnagynak.⁷⁷ A családnak 1477-ben birtokai voltak Csatáron⁷⁸ és Óréven⁷⁹ is. A két Baranya megyei falut ugyanis Ormándi Lukács fia Péter zálogosította el a néhai Szántai István fia Jakabnak 1477-ben, akit a birtokokba ugyanezen év november 15-én a pécsváradai konvent iktatott be.⁸⁰ 1519 előtt Mihálypéterházán is birtokosok voltak az Ormándiak, ugyanis ebből az évből ismert egy bizonyos Mihálypéterházi Ormándi/Ormányi Miklós személye.⁸¹

A család társadalmi státusza

A család birtokainak nagysága, illetve társadalmi státusza között szoros összefüggés figyelhető meg. Utóbbi meghatározására a források hiánya miatt a családtagok házasságkötéseit,⁸² valamint az így létrejövő rokoni kapcsolatrendszeret nem lehetett felhasználni,⁸³ így elsősorban a családtagok által viselt tisztségeket, valamint megyei- és királyi emberi megbízatásokat vettem figyelembe. A 13. század végén (I.) Miklós⁸⁴ és (I.) István⁸⁵ családja is feltehetően Baranya megye jómódú nemesi famíliái közé tartozott, ugyanis az 1289. évi oklevélki- vonatban (I.) Miklóst és vejét is ispánnak (*comes*)⁸⁶ nevezték.⁸⁷

75 HU-MNL-DL 14185.

76 Ma Regenye Pécestől DNy-ra. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 519.

77 HU-MNL-DL 16472.

78 Ma puszta Csúza és Vörösmart között. *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország i. m. I. 293.

79 Vörösmarttól D-re feküdt a Duna mellett feltehetően Apatinnal szemben. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 513.

80 HU-MNL-DL 45729.

81 HU-MNL-DL 101536.

82 Egyedül Herendi Ormándi Demeter lánya Borbála esetében tudjuk, hogy férje, Imre a Parragi család tagja volt. HU-MNL-DL 14185. A Parragi család feltehetően Bács megyéből származott. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 159.

83 *Kubinyi András*: A magyar genealógiai kutatások. Levéltári Közlemények 41. (1970) 213–221.

84 RA/II. 2–3. 3549. sz.

85 AOKlt XII. 61. sz.

86 A *comes* (ispán) cím a középkori Magyarországon általában a királyi vármegyék élére állított tisztségviselőket (megyésispánok) és a kamarák elöljáróit (kamaraispán) illették. 13. századi adatok alapján, de feltehetően már korábban is, a *comes* cím illette meg az úri nemzetségek, majd általában a nemesi (serviensi) nemzetségeknek a fejét is. A *comes* címnek ebben az értelemben történő használata az Anjou-kor elején szűnt meg. *Engel Pál – Róna-Tas András*: Ispán. In: Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Bp. 1994. 290.

87 (I.) Istvánt az 1289. évi oklevélben mesterként (*magister*) említették, amely 13–15. század között a *comes*hez hasonlóan a társadalmi előkelőségre utaló presztízscím volt. *Engel Pál*: *Magister*. Uo. 422.

A középkori archontológiai kutatások alapján kimutatható, hogy a 14–16. században a család egyetlen tagja sem töltött be vármegyei tisztséget.⁸⁸ Ormándi Kozma és fiai azonban több esetben is megyei vagy királyi emberként jelennek meg a korabeli jogügyletekben,⁸⁹ ami arra vall, hogy a 14. század elején jómódú Ormándi család birtokai elvesztésével párhuzamosan lesüllyedt a késő középkori Baranya megye alig ismert kismemesi családjai közé. Ezt alátámasztják a társadalomtörténeti kutatások is, amelyek bizonyították, hogy a királyi és megyei emberek, hasonlóan a szolgabírókhoz – köztük a Baranyával szomszédos Valkó és Tolna megyében is – a 14. század elején a jómódú nemesség soraiból kerültek ki. Ezeknek a tisztségeknek a tekintélye azonban I. (Nagy) Lajos uralkodása alatt folyamatosan csökkent, viselőik pedig mindinkább a kevésbé tehetős és jelentős nemesi famíliák tagjai köréből kerültek ki.⁹⁰

Összegezve megállapítható tehát, hogy az Ormándon birtokos Deniper fia (I.) István a 13. század végén jelentős birtokokat örökölt a mai Majs környékén annak köszönhetően, hogy apósa, (I.) Miklós örökbe fogadta. Az Ormándi család a 13–14. század fordulóján Baranya megye jómódú közneemesi famíliái közé tartozott. Az 1330-as évektől azonban birtokállományuk elvesztésével párhuzamosan társadalmi tekintélyük is csökkent, ezt bizonyítja, hogy a család tagjai vármegyei tisztséget nem viseltek, csak királyi és megyei emberként jelennek meg a forrásokban. A családtagok ügyvédi tevékenysége, valamint királyi és megyei emberi megbízatásai alapján a sümegi várnagy ősei a késő középkor végén Baranya megye gyakorlatban képződött, jogtudó kismemesi rétegéhez tartoztak.⁹¹

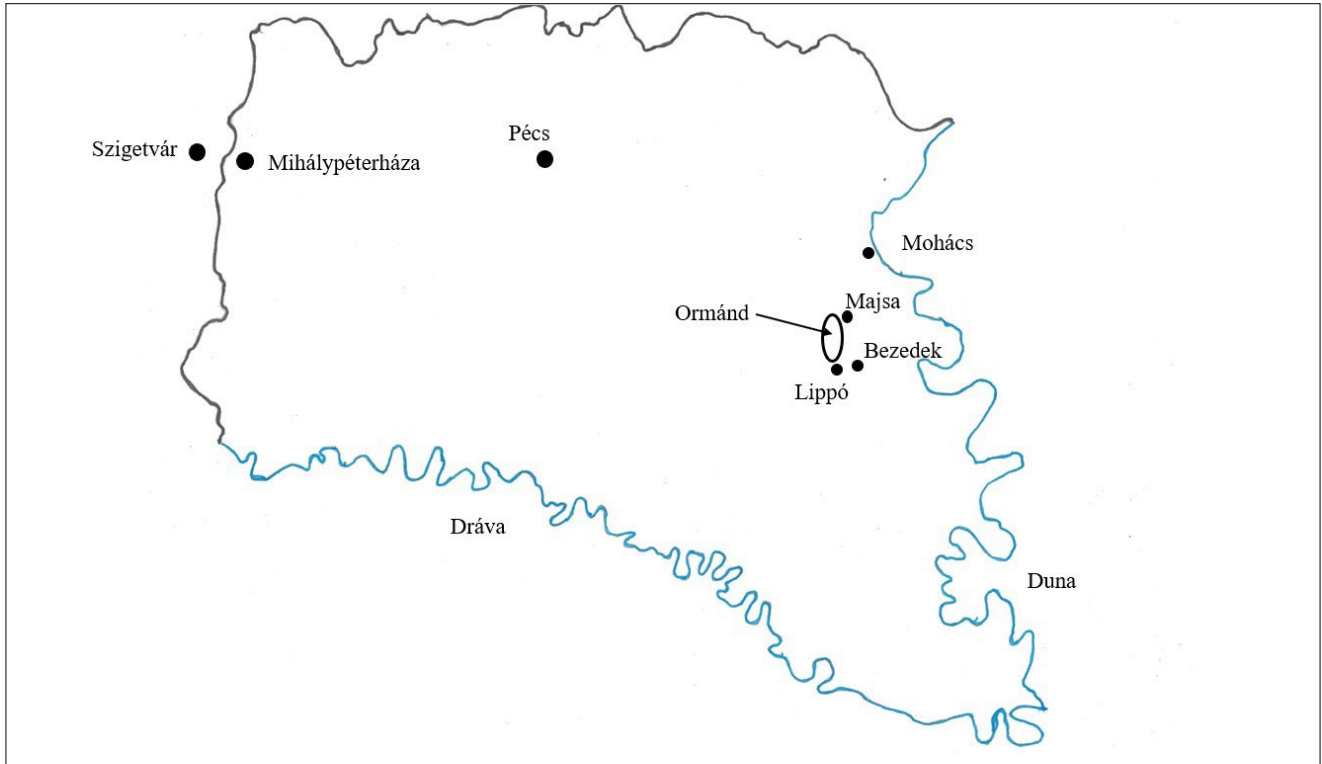
A 15. századra a család több ágra szakadt, birtokai pedig felaprózódtak. A Mihálypéterházi ág először 1519-ben jelenik meg a forrásokban, azonban a birtoktörténeti kutatások alapján őse az az Ormándi Miklós lehetett, akinek a feleségét, Dorottyát 1449-ben Szigeti Pobor Miklós fia László a Peres Miklóstól örökölt birtokai egyharmad részének átengedésével kárpótolta az őt ért sérelmek miatt.

88 *Engel P.*: Magyarország világi i. m. I., *C. Tóth Norbert et al.*: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.) I–II. Bp. 2016–2017. II.

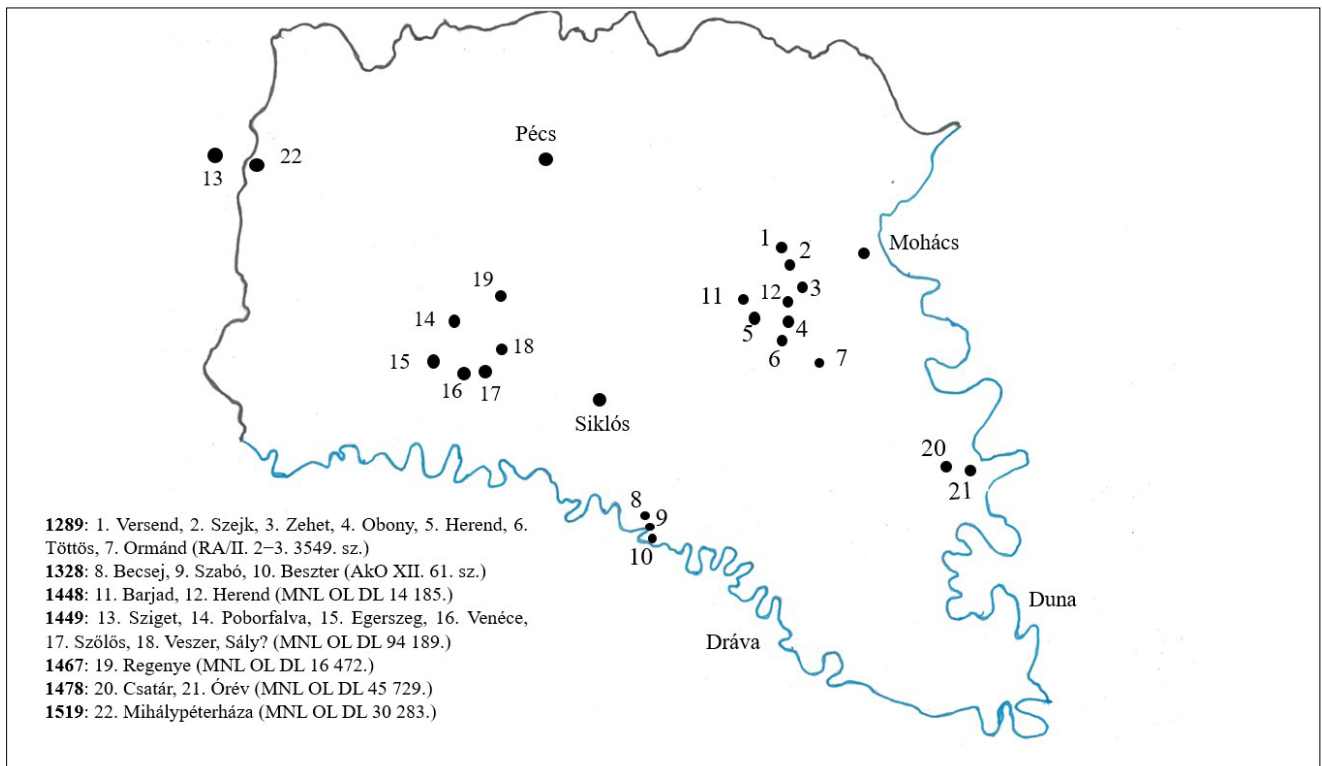
89 Lásd a 3. mellékletben.

90 *Kádas István*: Megyei emberek az északkelet-magyarországi megyei oklevelekben. In: *Micae Mediaevales IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Gál Judit – Kádas István – Rózsa Márton – Tarján Eszter. Bp. 107–123., 114–115., *Szakály Ferenc*: Tolna vármegye középkori szolgabírái. (Esettanulmány). Történelmi Szemle 39. (1997) 411–424., 420–424., *Engel Pál*: Királyi emberek Valkó megyében. In: *Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. (Milleniumi Magyar Történelem. Historikusok.) Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 578–599., 587–590.

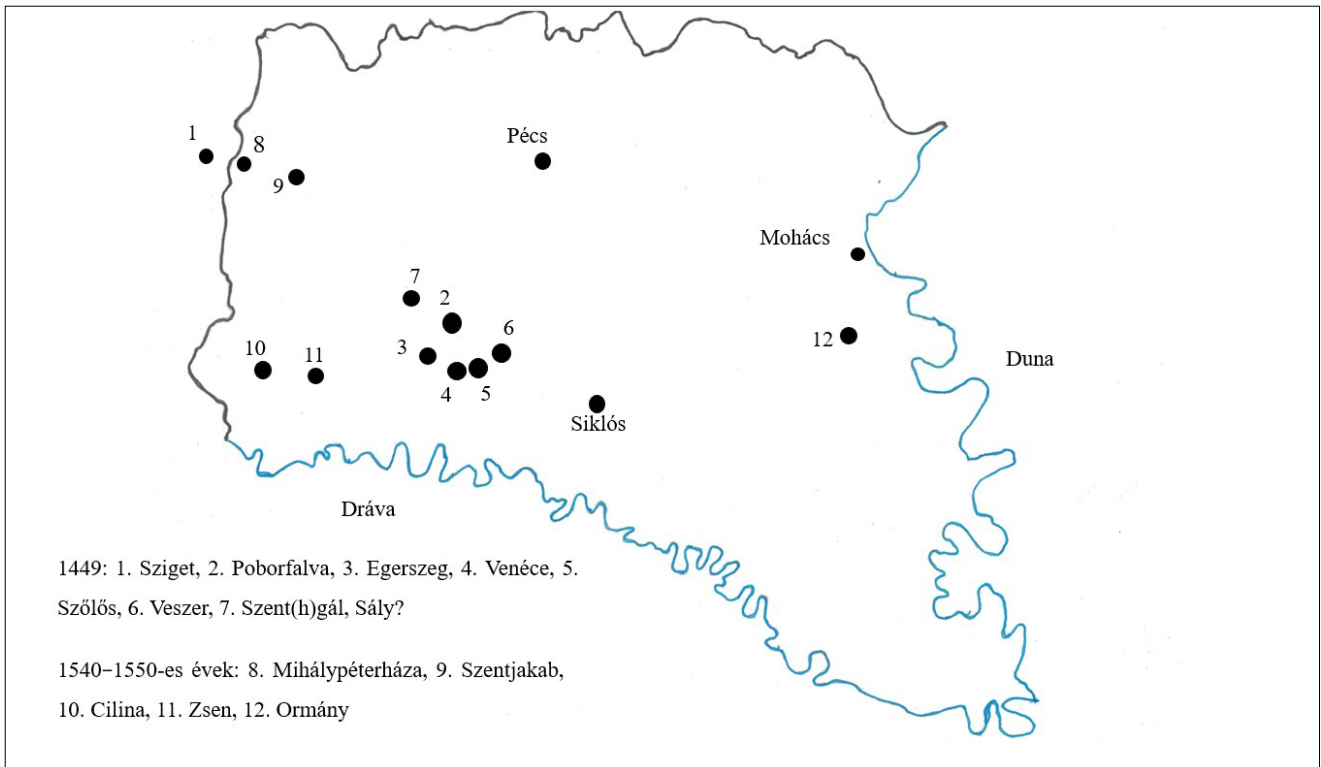
91 *Szakály F.*: Tolna vármegye i. m. 422.

1. ábra - Mihálypéterháza és Ormánd a késő középkorban

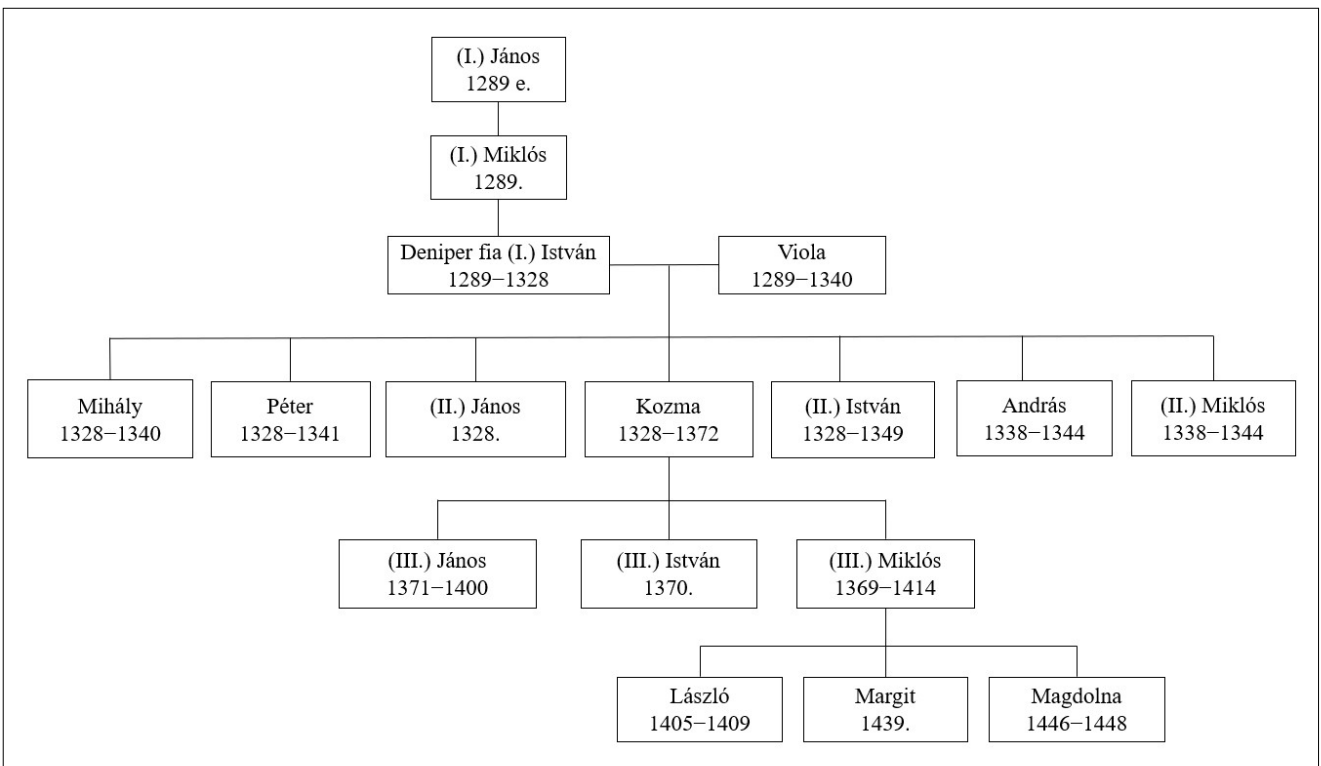

2. ábra - Az Ormándi család ismert középkori birtokai

3. ábra - A Mihálypéterházi ág eredete

Forrás: *Follajtár Ernő*: Baranya vármegye eltűnt helységei. (Községi adattár 4.) Pécs, 1942. 22., *Horváth J. Gy. – Timár Gy.*: XVI. századi i. m. 27., 39., *Káldy-Nagy Gyula*: Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 103.) Bp. 1960. 32., 88., 94., *Timár György*: Királyi sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546–1565. Pécs 1996. (Baranya török kori forrásai I.) 73., 106., DL 94189.

4. ábra - Az Ormándi család családfája

**1. MELLÉKLET:
A CSALÁDFÁN ELHELYEZHEŐ CSALÁDTAGOKRA VONATKOZÓ FORRÁSOK**

Név	Év, forrás
(I.) János	1289 előtt: RA II/2–3. 3549. sz.
(I.) János fia (I.) Miklós	1289: RA II/2–3. 3549. sz.
Deniper fia (I.) István	1289: RA II/2–3. 3549. sz., 1328: AOkt XII. 61. sz.
(I.) István felesége Viola	1289: RA II/2–3. 3549. sz., 1338: AOkt XXII. 454. sz., 1339: AOkt XXIII. 64. sz., 1340: AOkt XXIV. 722. sz.
(I.) István fia Kozma	1328: AOkt XII. 61. sz., 1338: AOkt XXII. 454. sz., 1339: AOkt XXIII. 64. sz., 1340: AOkt XXIV. 722. sz., 1341: AOkt XXV. 151. sz., 1343: AOkt XXVII. 507., 512., 708. sz., 1344: AOkt XXVIII. 403. sz., 1348: AOkt XXXII. 711., 718. sz., 1349: AOkt XXXIII. 217. sz., 1358: Zichy III. 69. sz., 1359: Pécsváradi 268. sz., 1366: Zichy III. 200. sz., 1371: Pécsváradi 330. sz., 1372: Zichy III. 366. sz., 1376: Zichy III. 471. 483. sz., 1377: Zichy IV. 32. sz., 1378: Zichy IV. 50., 56. sz., 1379: Zichy IV. 97. sz., 1380: Zichy IV. 112. sz., Pécsváradi 363. sz., 1381: Zichy IV. 169–170., 177., 192. sz., 1382: Zichy IV. 190. sz., 1390: Zichy IV. 360. sz.
(I.) István fia Mihály	1328: AOkt XII. 61. sz., 1338: AOkt XXII. 454. sz., 1340: AOkt XXIV. 722. sz.
(I.) István fia Péter	1328: AOkt XII. 61. sz.
(I.) István fia (II.) János	1328: AOkt XII. 61. sz.
(I.) István fia (II.) István	1328: AOkt XII. 61. sz., 1338: AOkt XXII. 454. sz., 1339: AOkt XXIII. 64. sz., 1340: AOkt XXIV. 722. sz., 1343: AOkt XXVII. 507., 512., 708. sz., 1344: AOkt XXVIII. 403. sz., 1348: AOkt XXXII. 711., 718. sz., 1349: AOkt XXXIII. 217. sz.
(I.) István fia András	1338: AOkt XXII. 454. sz., 1339: AOkt XXIII. 64. sz., 1340: AOkt XXIV. 722. sz., 1343: AOkt XXVII. 507. 512. sz., 1344: AOkt XXVIII. 403. sz.
(I.) István fia (II.) Miklós	1338: AOkt XXII. 454. sz., 1339: AOkt XXIII. 64. sz., 1340: AOkt XXIV. 722. sz., 1343: AOkt XXVII. 507. 512., 708. sz., 1344: AOkt XXVIII. 403. sz.
Kozma fia (III.) István	1370: Zichy III. 278. sz.
Kozma fia (III.) Miklós	1369: Zichy III. 269., 271. sz., Pécsváradi 327–328. sz., 1372: Zichy III. 346–350. sz., 1373: Zichy III. 375–377., 392. sz., 1376: Zichy III. 480., 483. sz., 1378: Zichy IV. 56. sz., 1380: Zichy IV. 112. sz., 1381: Zichy IV. 192. sz., 1390: Zichy IV. 360. sz., 1406: Zichy V. 392. sz., 1408: Zichy V. 451., 452., 454. sz., 1410: Zichy VI. 35. sz., 1413: Zichy VI. 153. sz., 1414: Zichy VI. 217. sz., 1439: Pécsváradi 686. sz.
Kozma fia (III.) János	1368: Zichy III. 243–244. sz., 1371: Zichy III. 305. sz., 1372: Zichy III. 346–350. sz., 1373: Zichy III. 375–377., 392. sz., 1374: Zichy III. 406., 413., 432. sz., 1376: Zichy III. 471., 480., 483., 486. sz., 1378: Zichy IV. 56. sz., 1379: Zichy IV. 97. sz., 1380: Zichy IV. 112. sz., 1381: Zichy IV. 192. sz., 1382: Zichy IV. 190., 198. sz., 1388: Zichy IV. 314., 325. 328. sz., 1390: Zichy IV. 355., 358., 360. sz., 1398: Zichy V. 164. sz., 1400: Zichy IV. 142. sz.
(III.) Miklós fia László	1405: Zichy V. 337–338. sz., 1406: Zichy V. 392. sz., 1409: Zichy V. 484. sz.
(III.) Miklós lánya Margit	1439: Pécsváradi 686. sz.
(III.) Miklós lánya Magdolna	1448: DL 14185.

**2. MELLÉKLET:
A CSALÁDFÁN EGYÉRTELMEŰEN NEM ELHELYEZHETŐ CSALÁDTAGOKRA
VONATKOZÓ FORRÁSOK**

Név	Év, forrás
Ormándi Benedek	1330 előtt: AOklt XIV. 99. sz.
Ormándi Benedek fia János	1330: AOklt XIV. 99. sz., 1338: AOklt XXII. 289. sz., 1341: AOklt XXV. 151. sz., 1349: AOklt XXXIII. 376. sz., 1353: AOklt XXXVII. 223. sz., 1368: Zichy III. 251. sz., 1380: Zichy VIII. 112. sz.
Ormándi Benedek fia István	1330: AOklt XIV. 99. sz.
Ormándi Benedek fia Péter	1338: AOklt XXII. 289. sz., 1341: AOklt XXV. 151. sz.
Ormándi Tamás fia János	1390: Pécsváradi 399. sz.
Ormándi Péter	1394: Zichy IV. 443. sz., 1400: Pécsváradi 458. sz.
Ormándi György fia László pécsi egyházmegyei pap	1415: ZsO V. 43. sz.
Ormándi András	1422: ZsO IX. 525. sz.
Ormándi Fülöp	1422: ZsO IX. 525. sz.
Ormándi Miklós	1422: ZsO IX. 525. sz.
Ormándi Iván fia János	1426: Pécsváradi 633. sz.
Ormándi Miklós fia György	1426: Pécsváradi 633. sz.
Ormándi Lukács	1428: DL 12001., 1436: Zichy VIII. 408. sz., 1439: Pécsváradi 687. sz.
Ormándi Pál fia István	1446: Pécsváradi 704. sz.
Ormándi Pál fia Lukács	1446: Pécsváradi 704. sz.
Ormándi Domonkos fia György	1446: Pécsváradi 704. sz.
Ormándi János fia Duce	1446: Pécsváradi 704. sz.
Ormándi vagy másnéven Herendi Antal fia László	1446: Pécsváradi 704. sz., 1448: DL 14185.
Ormándi János fia Lukács	1446: Pécsváradi 704. sz., 1448: DL 14185.
Herendi Ormándi Demeter	1448: DL 14185.
Herendi Ormándi Demeter lánya Borbála (Parragi Imre felesége)	1448: DL 14185.
Barjadi vagy másnéven Ormándi György	1448: DL 14185.
Töröknek mondott Herendi vagy másnéven Ormándi István	1448: DL 14185.
Töröknek mondott Herendi vagy másnéven Ormándi István felesége Veronika	1448: DL 14185.
Töröknek mondott Herendi vagy másnéven Ormándi István lánya Katalin	1448: DL 14185.
Ormándi Balázs fia János	1439: Pécsváradi 686. sz., 1448: DL 14185.
Ormándi Miklós	1448: DL 14185., 1449: DL 94189.
Ormándi Miklós felesége Dorottya	1449: DL 94189.
Ormándi Lukács	1462: Pécsváradi 755. sz.
Ormándi István	1466: Zichy X. 264. sz.
Ormándi Miklós fia László	1467: DL 16472.
Ormándi Miklós fia Miklós	1467: DL 16472.
Ormándi János	1470: DL 17097., 1473: DL 17507.
Ormándi Miklós	1471: DL 17199., 1478: Pécsváradi 811. sz.
(Alsó)Ormándi Lukács fia Péter	1469: Zichy XI. 20. sz., 1478: DL 45729., 1479: Zichy XI. 138. sz., 1482: Pécsváradi 823. sz., Zichy XI. 181. sz., 1483: Zichy XI. 183., 190–191., 199., 201. sz., Pécsváradi 825. sz., 1486: Zichy XI. 241. sz.
Ormándi Tamás (Hédervári Ferenc tamási várnagya)	1513: DL 22443.
Mihálypéterházi Ormándi/Ormányi Miklós	1519: DL 101536., 1520: DL 30283.

3. MELLÉKLET: A CSALÁD (KIRÁLYI, MEGYEI STB.) MEGBÍZÁSOKAT VÉGZŐ TAGJAI

Név	Év, forrás	Megbízás
Benedek fia János	1349: AOklt XXXIII. 376. sz. 1368: Zichy III. 251. sz.	vármegyei ember vármegyei ember
(I.) István fia Kozma	1358: Zichy III. 69. sz. 1366: Zichy III. 200. sz. 1371: Pécsváradi 330. sz. 1376: Zichy III. 471. sz. 1376: Zichy III. 483. sz. 1377: Zichy IV. 32. sz. 1378: Zichy IV. 50. sz. 1378: Zichy IV. 56. sz. 1379: Zichy IV. 97. sz. 1380: Zichy IV. 112. sz. 1380: Pécsváradi 363. sz. 1381: Zichy IV. 192. sz. 1381: Zichy IV. 169., 177. sz. 1381: Zichy IV. 170. sz. 1382: Zichy IV. 190. sz. 1390: Zichy IV. 360. sz.	országbírói ember országbírói ember királyi ember nádori ember országbírói ember nádori ember királyi ember országbírói ember nádori ember országbírói ember királyi ember királynéi ember királyi ember országbírói ember országbírói ember országbírói ember
Kozma fia (III.) István	1370: Zichy III. 278. sz.	nádori ember
Kozma fia (III.) Miklós	1369: Zichy III. 269., 271 sz., Pécsváradi 327–328. sz. 1372: Zichy III. 346–350. sz. 1373: Zichy III. 375–376., 392 sz. 1373: Zichy III. 373. sz. 1376: Zichy III. 480., 483. sz. 1378: Zichy IV. 56. sz. 1380: Zichy IV. 112. sz. 1381: Zichy IV. 192. sz. 1390: Zichy IV. 360. sz. 1406: Zichy V. 392. sz. 1408: Zichy V. 451–452. sz. 1408: Zichy V. 454. sz. 1410: Zichy VI. 35. sz. 1413: Zichy VI. 153. sz. 1414: Zichy VI. 217. sz.	királyi ember nádori ember királyi ember nádori ember országbírói ember országbírói ember országbírói ember királynéi ember országbírói ember országbírói ember királyi ember vármegyei ember nádori ember királyi ember királyi ember
Kozma fia (III.) János	1368: Zichy III. 243–244. sz. 1371: Zichy III. 305. sz. 1372: Zichy III. 346–350. sz. 1373: Zichy III. 375–376. sz. 1373: Zichy III. 377. sz. 1373: Zichy III. 392. sz. 1374: Zichy III. 406., 413., 432. sz. 1376: Zichy III. 471. sz. 1376: Zichy III. 480., 483., 486. sz. 1378: Zichy IV. 56. sz. 1379: Zichy IV. 97. sz. 1380: Zichy IV. 112. sz. 1381: Zichy IV. 192. sz. 1382: Zichy IV. 190., 198. sz. 1388: Zichy IV. 314., 325., 328. sz. 1390: Zichy IV. 355., 360. sz. 1390: Zichy IV. 358. sz. 1398: Zichy V. 64. sz. 1400: Zichy IV. 142. sz.	királyi ember királyi ember nádori ember királyi ember nádori ember királyi ember nádori ember nádori ember országbírói ember országbírói ember nádori ember országbírói ember királynéi ember királyi ember királyi ember országbírói ember királyi ember országbírói ember királyi ember
Ormándi Tamás fia János	1390: Pécsváradi 399. sz.	királyi ember
Ormándi Péter	1394: Zichy IV. 443. sz.	nádori ember
(III.) Miklós fia László	1405: Zichy V. 337–338. sz. 1406: Zichy V. 392. sz.	királyi ember országbírói ember
Ormándi András	1422: ZsO IX. 525. sz.	királyi ember
Ormándi Fülöp	1422: ZsO IX. 525. sz.	királyi ember
Ormándi Miklós	1422: ZsO IX. 525. sz.	királyi ember
Ormándi János	1470: DL 17097.	királyi ember
Ormándi Miklós	1471: DL 17199.	királyi ember

4. MELLÉKLET

Buda, 1449. március 27. – *Pálóci László országbíró a pécsi káptalannak Ormand-i Miklós felesége: Dorotya asszony részére történő iktatás tárgyában.*

Eredeti, ragasztott papíron, zárópecsét nyomával. HU-MNL-OL-DL 94189. (Festetics levéltár, Sallér család)

Amicis suis reverendis capitulo ecclesie Quinqueecclesiensis comes Ladislaus de Palocz iudex curie regie amicum paratam cum honore. Noveritis, quod Emericus filius Ladislai dicti Pobor de Zygeth personaliter ab una parte, vero ex altera Nicolaus de Ormand pro nobili domina Dorothea vocata consorte sua cum procuratoris literis vestris coram nobis constituti sunt, confessi in hunc modum, quod licet alias prefata domina Dorothea nomine potencie invasionis domus eiusdem in eadem Zygeth habite ac destructionis scriniorum ablacionisque et asportacionis universorum literalium instrumentorum factum eiusdem possessionis Zenthgal vocate concernendo ipsam dominam tortencium ac centum et quinquaginta florenorum novorum per nobilem dominam relictam Michaelis filii Dyonisii de eadem Zygeth unacum Nicolao Peres dicto fratre ipsius Michaelis carnali fratre, et perpetrare eadem domina relicta ipsius Michaelis filii Dyonisii ac Nicolaus Peres, vigore literarum quondam magnifici Nicolai de Gara regni Hungarie palatini sentenciam contra ipsam dominam Dorotheam in factis potencialibus ex eoque amissionibus iurium ipsorum possessionarium convicti et agravati iuraque possessionaria eorundem domine et Nicolai Peres in possessionibus Zygeth predicta ac Veneczye, Egerzegh, Saly, Wezere, Zelews et Poborfalwa vocatis habita prescripte domine Dorothee vigore huiusmodi sentencie legitime statuta, post hocque nobiles domine Elena filia dicte domine relicte Michaelis de Zygeth, consors Nicolai de Chaba et quondam domina Agatha consors Benedicti Francies [!] easdem porciones possessionarias a manibus dicte domine Dorothee hiis disturbiorum temporibus occupassent, ipsaque domina Dorothea ipsas dominas Agatham et Elenam nomine premissis potenciorum occupacionis eorundem porcionum possessionariarum in causam convenissent volens per hoc ipsam dominam Elenam consortem dicti Nicolai de Chaba et dominam Agatham consortem Lewstacii de Bodogazzonfalwa, in quam ipsa causa mortua eadem domina Agatha iuxta regni consuetudinem fuisset devoluta, superinde agravare, tamen, quia idem Nicolaus de Ormand maritus et procurator prefate domine Dorothee in persona eiusdem virtute procurator prenotata [!] dominas Elenam dicti Nicolai de Peres et Agatham consortem Lewstacii super huiusmodi nomina potencie occupacionis dictarum porcionum possessionariarum per ipsas dominas, ut premittitur facta, ad

porcionem ipsius Emerici Pobor filii Ladislai filii Dyonisii de dicta Zygeth expeditos conmisisset, ideo ipse Emericus Pobor totales porciones possessionarias prefati quondam Nicolai Peres fratris sui paternalis propter mortem ipsius Nicolai Peres ipsum scilicet devolutas in predictis possessionibus Zygeth, Veneczye, Egerzegh, Saly, Wezer, Zelews et Poborfalva existentibus habitas, videlicet directam triam partem eorundem eidem domine Dorothee tam diu donec ipse, scilicet Emericus seu sui successores pretactam possessionem Zenthgal cum suis pertinenciis ac [---] aliquis propriis suis laboribus et expensis rectificare et eandem ad manus eiusdem domine Dorothee vel successorum ipsius dare et assignare valet [---] et possidere amisisset et consensisset, imo idem Emericus Pobor easdem porciones possessionarias ipsi domine Dorothee annuit et consensit coram nobis assumptens nihilominus, idem Emericus Pobor eandem dominam Dorotheam in pacifico dominio dictarum porcionum possessionariarum possessionibus in predictis habitatum usque tempus prenotatum contra quolibet impetitionem propriis suis laboribus et expensis tenere et signare pro vinculo mediante, quod si temporis in eventum id Emericus Pobor in pacifico dominio dictarum porcionum possessionariarum ipsam dominam Dorotheam conservare et tenuere nollet aut non posset, ex tunc ipse contra eandem dominam Dorotheam in facto potenciali convinceretur et convinci deberet ipso facto, et quia volendo ipsis partibus eadem porciones possessionariae quondam Nicolai Peres eidem domine Dorothee restatui debeant pro eo vestram amicum presentibus petimus diligenter, quatenus vestram mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Ladislaus de Damonya vel Thomas de Fyles vel aut Georgius Messer de Kynches seu Georgius de Cempekd aut Lorandus de Demetry aliis absentibus homo regius ad facies prescriptarum possessionum Zygeth, Veneczye, Egerzegh, Saly, Wezer, Zelews et Poborfalva vocatarum, sequenterque totalium porcionum possessionarium prefati quondam Nicolai in eisdem habitatum vicinis et conmetaneis eorundem universis et inibi legitime convocatis, et presentibus accedentibus easdem porciones possessionarias ipsius quondam Nicolai Peres in eisdem possessionibus Zygeth, Veneczye, Egerzegh, Saly, Wezer, Zelews et Poborfalva vocatis habitas cum omnibus ipsorum utilitatibus et pertinenciis quibuslibet iure suis expremisque attinendo, possidendo restituat et committat eidem domine Dorothee consorti [Nicolai] de Ormand contradiccione prefati Emerici Pobor non obstante, et preter hec ipsius restatucione seriem, ut fuerit expediens, ad octavas festi beati Jacobi apostoli nunc venturas, domino regi fideliter rescribatis. Datum Bude, septuagesimo quarto die actorum festi Ephiphaniarum Domini predictorum, anno eiusdem millesimo quadringentesimo quadragésimo nono.

FARKAS CSABA

Mohács előtt és után: Gömör megye hatóságának működése (1470–1570)

Before and after Mohács: Operation of the authorities of Gömör county (1470–1570)

The study examines the staff of the county (ispans, vice-ispans, judges of nobility) based on archontological research, and then covers the role of the so-called county men in conducting investigations, reports and citations. It shows the operation of the authorities by analysis of the county assembly and the county judicial assembly. A separate part is dedicated to the nobles, who appeared on the judicial assemblies as representatives or advocates, taking an active part in the operation of the county, then the most frequently occurring causes are examined (pledge, daughter's quarter, morning-gift and dowry).

A középkori és 1526 utáni Magyar Királyság északi felén elterülő Gömör megye története a 11. századig nyúlik vissza. Ennek hosszabb taglalásába jelen munkában nem kívánok belekezdeni, ugyanakkor Gömör már az Anjou-korban azon megyék számát gyarapította, ahol a királyi hatalom biztos bázist adó várral nem bírt, a helyi nemesség szerepe így meghatározó volt.¹

Vizsgálatom száz esztendő fog közre. A nagyobb időszak vizsgálatával egy, a megye működésében fellelhető tendencia, folyamat vázolható fel. A Hunyadi- és Jagelló-kor bevonását a vizsgálatba az is indokolta, hogy az 1526–1570 közötti iratok feldolgozása még folyamatban van, így a Mohács előtti időszak elemzése értelemszerűen szükséges volt. Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei csak 1571-től kezdve folyamatosak, tehát pont vizsgálódásom határán túl esnek.² Az első ismert megyei jegyzőkönyv éppen a szomszédos Zólyomból maradt fenn (1500-tól), de a kutatás már rámutatott arra is, hogy a Felső-Tisza-vidék vármegyéiben már az 1550-es évektől megvannak ezek a *protocollumok*.³ Ezek hiányában a megye hatóságának töredékes anyagára kellett támaszkodnom.

Gömör megye hatóságának történeti feldolgozása illeszkedik a közelmúlt megyetörténeti kutatásaiba. Máig nagyhatású a témában Ila Bálint négy kötetben megjelent megye-monográfiája.⁴ Több megyei kiadványt feldolgozó munka született

az elmúlt évtizedekben (Bereg, Győr, Szabolcs, Tolna, Ung).⁵ Az általános megyetörténeti munkákat tekintve a középkori időszakra vonatkozóan több értekezésre támaszkodhatunk.⁶ A korajúkor tekintetében ez már kevésbé mondható el, ugyanakkor itt is vannak kivételek, különösen Borsod esetében.⁷ Külön kell szólnunk az erdélyi megyék kutatásáról is.⁸

1976. A megye történetét 1773-ig a negyedik kötet dolgozta fel. A megye nemességére ld. *Ila Bálint*: Település és nemesség Gömör megyében a középkorban. Első közlemény. Turul 54. (1940) 1–28. Gömör megyei birtokos család az Abaffy és Hanvay, akiknek oklevéltára rendelkezésre áll, ld. *Ila Bálint – Borsos Iván*: Az Abaffy család levéltára (1247–1515). A Dancs család levéltára (1232–1525). A Hanvay család levéltára (1216–1525). Bp. 1993. (a továbbiakban: Abaffy, Dancs ill. Hanvay).

5 C. *Tóth Norbert*: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526). Bp. – Nyíregyháza, 2003.; C. *Tóth Norbert*: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526). Bp. 2006.; *Horváth Richárd*: Győr megye hatóságának oklevelei 1318–1525. Győr, 2005.; *Neumann Tibor*: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526). Nyíregyháza, 2006.; *Piti Ferenc – Neumann Tibor – C. Tóth Norbert*: Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284–1524). Bp. 2011.; *Szakály Ferenc*: Ami Tolna középkori okleveleiből megmaradt 1314–1525. Szekszárd, 1998. Összefoglalóan ld. C. *Tóth N.*: A nemesi megye a középkori Magyarországon i. m. 405–413. Korábbi időszakra ld. *Piti Ferenc*: Szabolcs megye hatóságának oklevelei I. (1284–1386). Szeged – Nyíregyháza, 2004.; C. *Tóth Norbert*: Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban. Nyíregyháza, 2008.

6 *Tringli István*: Megyék a középkori Magyarországon. In: „Honoris causa.” Tanulmányok Engel Pál emlékére. Bp. – Piliscsaba, 2009. 487–518. Egy megye történetének feldolgozása még hiányzik. Kivételként említhető Zala megye történet. Ld. *Holub József*: Zala megye története a középkorban I. Pécs, 1929.

7 *Tóth Péter – Barsi János*: Borsod vármegye statutumai 1578–1785. Miskolc, 1989.; *Barsi János*: Borsod vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1577–1578. Miskolc, 2001.; *Tóth Péter*: Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei I. 1569–1578. Miskolc, 2008. A megye hatóságán túl ld. még: *Bodnár Tamás – Tóth Péter*: Borsod vármegye adózása a török korban. Miskolc, 2005.

8 *W. Kovács András*: Administrația comitatului Hunedoara în evul mediu. Sergetia 35–36. (2007–2008) 203–240.

1 *Engel Pál*: Vár és hatalom. Az uralom területi alapjai a középkori Magyarországon I–II. In: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Bp. 2003. 175.; *Csukovits Enikő*: Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. Történelmi Szemle 39. (1997) 370. (363–386.)

2 *Tóth Péter*: Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1571–1579. Miskolc, 1996. 7.; *Tóth Péter*: Gömör vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei II. 1580–1587. Miskolc, 2011.

3 C. *Tóth Norbert*: A nemesi megye a középkori Magyarországon. Öt megye példája. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 45. (2010) 413.

4 *Ila Bálint*: Gömör megye. Magyarság és nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből. Szerk. Mályusz Elemér. I–IV. Bp. 1944–

Összefoglaló monográfia, mind az 1526 előtti és utáni időszakra vonatkozóan nem készült, nem is készülhetett, hiszen fenti példánk is mutatják, ezen feldolgozott megyék száma igen kevés, általános következtetések levonásához még nem elegendők.

A források

Gömör megye hatóságának, a vármegyének bőséges okleveles anyaga áll rendelkezésre. Ez a ma ismert középkori okleveles anyag nagyságát tekintve 189 darab iratot jelent. Összesen 11 esztendőből nem ismerünk egyetlen oklevelet sem, azaz 1470–1526 közötti 56 évből csak 45 év megyei kiadványait ismerjük. Ebből a 11 évből ráadásul Mátyás időszakából egyetlen egyszer (1470), míg a Jagelló-korszakból kilencszer nem rendelkezünk megyei kiadvánnyal, ha ide vesszük még az 1490. évet, amikor szintén nem ismert egy sem, akkor is II. Ulászló és II. Lajos idejére billen a mérleg. Változó a ránk maradt okleveles anyag nagysága is éves lebontásban. Egy és tíz között oszlik meg a kiadott oklevelek száma évente. A legtöbbször egyetlen iratot ismerünk, míg tízet csak egyszer, 1497-ben.⁹

oklevelek száma	év	összes év
egyetlen sem	1470, 1490, 1500, 1502, 1513, 1514, 1519, 1522, 1523, 1525, 1526	11 év
1 db	1471, 1472, 1481, 1494, 1521	5 év
2 db	1474, 1482, 1495, 1501, 1504, 1506, 1512, 1517, 1520	9 év
3 db	1483, 1484, 1488, 1493, 1498, 1499, 1503, 1518	8 év
4 db	1476, 1478, 1479, 1489, 1508, 1511, 1516, 1524	8 év
5 db	1477, 1486, 1496, 1505	4 év
6 db	1480, 1491, 1492, 1507, 1509, 1510	6 év
7 db	1473, 1475	2 év
8 db	1487	1 év
9 db	1485	1 év
10 db	1497	1 év

A mellékelt ábrán is látható, hogy Gömör megye hatósága 1470–1526 között átlagosan 2-4 db oklevelet hagyott az utókorra, ugyanakkor az általánosító – alacsony oklevélkibocsátás kijelentésétől, már csak azért is tartózkodom, mert szép számmal vannak olyan évek, mikor ennél magasabb számban maradtak ránk megyei kiadványok. A 189 ismert oklevél nagyságára leginkább az szolgál mércéül, ha a szomszédos megyék által kibocsátott iratszámot nézzük meg. 1526-ig Gömör nyolc megyével volt határos. Végigtekintve ezeken, azt látjuk, hogy egyedül Borsod

kiemelkedő (239), de egyetlen oklevéllel maradt le vármegyénk Liptó (190) mögött, míg a többiek ennél kevesebb megyei kiadvánnyal rendelkeznek, mint Szepes (156), Zólyom (134), Nógrád (100), Heves (52), Torna (38). Kishont megye egyetlen oklevele sem ismert. Ezek alapján azt láthatjuk, hogy szűkebb környezetéhez képest Gömörből viszonylag nagyszámú oklevél maradt fenn.

Mohács után – a kutatás jelenlegi állása szerint, 20 oklevelet ismerünk. Az alábbi táblázatból is kitűnik, hogy jelenleg kevés megyei kiadvánnyal rendelkezünk, de ez az E 148 feldolgozásával véleményem szerint növekedni fog, még ha nem is feltétlenül kiugró nagyságrendekkel. Feltűnő, hogy az 1550-es és az 1560-as évek nagy részéből szinte semmi megyei kiadvány sem ismert. A Jagellók utolsó két évtizedében Gömör megye hatóságához 54 darab oklevél köthető, míg a Mohácsot követő évtizedekből a számuk elenyésző. Az 1526–70 között eltelt 44 esztendőből csak 13 évhez lehet oklevelet kötni.¹⁰ Ez az alacsony szám is indokolta, hogy a késő középkori Gömör vármegye okleveles anyagát is beemleljem a vizsgálatba.

Fentebb kitértem a Gömörrel szomszédos megyék okleveles anyagára is, de mit láthatunk az 1526 utáni, eddig feldolgozott anyag alapján? A DL-DF adatbázisban felkereshető megyei kiadványokhoz képest a Mohács utáni iratanyag kevésnek számít, a legjobb aránnyal Szepesben talákoztam, de így is fele akkora mennyiséggel. A legtöbb esetben ez az aránytalanság még nagyobb, de ez a forrásfeltárás függvényében még változhat.

megye	oklevelek száma (1470–1526)	oklevelek száma (1526–70)
Borsod	239	14
Gömör	189	20
Heves	52	4
Liptó	190	19
Nógrád	100	10
Szepes	156	76
Torna	38	1
Zólyom	134	43

Ugyanakkor ez a kisszámú megyei kiadvány nem is meglepő. Heves nagy része, Nógrád déli fele 1541 után folyamatos török támadásoknak volt kitéve, ezek intenzitása nyilván nyomot hagyott a megyék működésében. A számok azonban arról is tanúskodnak, hogy ezek a vármegyék működtek, még ha változó intenzitással is, de összetartotta a helyi nemességet az a keret, amely a Mohácsot megelőző évszázadokban kialakult.

Figyelembe véve az 1526 után keletkezett azon iratokat, melyek Gömörben lévő birtokokat, birtokosokat említenek, ez a kép árnyalható, ugyanakkor a megye hatóságának működése szempontjából irrelevánsak, ezért elemzésüktől eltekintettem.

Rüsz-Fogarasi Enikő: Kolozs vármegye szolgabirái a középkorban. Turul 82. (2009) 1. sz. 1–12.

⁹ Egyetlen oklevél összesen öt évből maradt fenn (1471, 1472, 1481, 1494, 1521), jellemzően I. Mátyás uralkodásának időszakából.

¹⁰ Egyetlen oklevél ismert nyolc évben (1529, 1532, 1535, [1541], 1544, 1545, 1549, 155), és mindössze két megyei kiadványt ismerünk öt évben (1528, 1543, 1546, 1568, 1569).

Gömör megye tisztkara

Megyénk középkori archontológiái már elkészültek.¹¹ A Mohács utáni időszak esetében régebbi munkákra tudunk csak támaszkodni,¹² ezekhez képest a forrásfeltárás során újabb tisztségviselők bukkantak fel.

Az ispánok

A megyét 1470–1526 között nyolc ispán irányította, egyedül az 1479–85 közötti időszakból nem ismerünk egyet sem. Három Szapolyai töltötte a legtöbb időt a Mohács előtti Gömörben, Imre kétszer állt a megye élén. Vitattott István ispánságának kezdete, János azonban legalább húsz évig mondhatta magát gömői ispánnak. A Szapolyaiak ugyanakkor Gömörön kívül más ispánságokat is bírtak egyszerre. Imre és István Abaúj, Sáros, Torna és Zemplén megyéket, de utóbbi ezeken kívül még külső-szolnoki, pozsegai, turóci és ungi ispán is volt. A három nem Szapolyai ispán, Nezyger János, Zbugyai István és Runyai Zsoldos András (1470–79) viszont borsodi ispánok is voltak. Tornaljai János csak gömői ispánként ismert (1523). Szapolyai János sem bírt más megyét, leszámítva Szepest, amelynek örökös ispánja volt.

Az ispán és Gömör kapcsolatáról a megyei hatóság oklevelei nem sokat árulnak el. Tudjuk, hogy Szapolyai Imre 1486 májusában a bártfai tanácsnak írt levelében arról számolt be, hogy a hegyeken túl, Gömör felé kell utaznia.¹³ Mivel ekkor már gömői ispán volt, adná magát a feltételezés, hogy megyéjébe látogatott el, de levelében semmi konkrétumot nem árult el.¹⁴ Mátyás király halálát követően a trónra lépő II. Ulászló 1491. július 25-én egyforintos adót vetett ki. Ehhez kapcsolódik az a levél, melyet Szapolyai István Gömör megye birtokosainak adott parancsba, ennek az adónak a behajtására.¹⁵ Szapolyai Putnoki György murányi várnagyát és Szemercesényi Kristófot bízta meg ennek végrehajtásával. Alispánját, Jánosi Miklóst pedig arra utasította, hogy hatalmával élve tegyen eleget a rendeletnek.

Archontológiai kutatások hiányában a Mohács utáni Gömör megye ispánjai kevésbé ismertek.¹⁶ A részleges adatok alapján azt mondhatom, hogy 1526 után a tisztségben a

Bebekek váltották egymást. 1535-ben I. Ferdinánd utasította a Magyar Kamara tanácsosát, hogy a megye éves egyforintos adóját utalják ki többek között Bebek Ferenc gömői ispánnak.¹⁷ Négy évvel később I. János egy adományát Bebek Imre, fehérvári prépost és gömői ispán ellenjegyezte.¹⁸ A Gömör legnagyobb birtokosának számító Bebek György 1569-ben hunyt el, vele halt ki fiágon családja.

A megye életében az ispánok kevés szerepet töltek be. A vizsgált időszakból mindössze négy gömői ispán által kiadott oklevelet ismerünk, ezek időben egymástól távoliak.¹⁹ 1526 után jelenleg egyetlen gömői ispán által kiadott oklevelet sem ismerek. A valódi irányítás a megyékben az alispánok kezében volt.

Az alispánok

A gömői ispánok közül egyedül Zbunyi Istvánnak nem ismerjük helyettesét (1472–74), a többieknél jóval több adatunk van. Nezyger János és Szapolyai István idején ketten voltak, Runyai Zsoldos András négy alispán helyettesítette.²⁰ A többieknél jóval több személyt ismerünk. Megfigyelhető, hogy a vizsgálat kezdetétől az 1479–85 közötti időszakig az alispánok között hosszabb ideig volt hivatalban Derencsenyi Imre, Szkárosi Tamás és a Runyai Zsoldosok. Az ismeretlen ispán(ok) időszakában, tehát 1479–85 között, főként az 1484. évhez köthető egy váltás, mikor újabb családok neveivel találkozunk. Jenei György és Varjúfalvai György alispánok mellett pedig egy másik, későbbi időkben még visszatérő személyt találunk Abafi Demeter személyében. Szapolyai Imre és István alispánjai között Jánosi Miklós, Bellényi László és Felfalui László nevei köszönnek többször vissza. A Szapolyaiak alispánjai között is megfigyelhető, hogy folyamatosan lecserélődött az előző gárda. Szapolyai János helyettesei között pedig a Runyai Zsoldos és Derencsenyi családok nevei kerültek újra elő. Az alispánok között Tornaljai János példája egészen egyedül, hiszen 1497-ben szerepel először alispánként, majd 1523-ban Gömör élére került.

Gömör megye hatóságának oklevelei rendre az alispánok neveivel kezdődnek, ez 1526 előtt és után sem változott. Töredékes adatokból azonban ismerünk gömői alispánokat a Mohács utáni időszakból is.²¹ A régiek közül a Csathó,

11 Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája (1000 – 1301). Bp. 2011. 156–157.; Engel Pál: Magyarország világi archontológiája I–II. Bp. 1996. 129–131.; C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája (1458–1526) II. Megyék. Bp. 2017. 105–111. (a továbbiakban: Archontológia II.)

12 Ebeczky Emil: Gömör vármegye tisztkara háromszáz évvel azelőtt. Századok 10. (1876) 60–76. Az alispánokra ld. Pesthy Frigyes: Torontál, Gömör, Veszprém és Bodrog vármegyék alispánjai. Századok 8. (1874) 217–219. (Gömörre vonatkozó részek) ill. Pesthy Frigyes: Gömör vármegye alispánok 1322–1741. II. közlemény. Századok 9. (1875) 345–346.

13 Neumann Tibor: A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526). Bp. 2012. 165. sz. (a továbbiakban: Szapolyai I.)

14 Archontológia II. 106.

15 1491. nov. 11.: Szapolyai I. 212. sz.

16 A kézbe vett szakirodalom hiányosságait mutatja, hogy több 1526 előtti gömői ispánt nem tüntettek fel, vagy másokat, ez pedig a koraiújkorra vonatkozóan is bizonytalanságokra ad okot. Ld. Magyarország főispánjainak története 1000–1903. Szerk. Medgyesi Somogyi Zsigmond. Bp. 1902. 78–79.

17 HU-MNL-OL-E 21-1535. febr. 2. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kamara regisztratúrája, Benignae resolutiones] Bebek György és fia, Ferenc nyert adományt Várday Pál királyi helytartótól, a hűtlen Basók birtokaiba. Ld. 1548. máj. 22.: HU-MNL-OL-E 148-a.-214.-47/8/1. [Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta], kiemelése után: HU-MNL-OL-DL 20462. [Diplomatikai Levéltár]

18 1539. máj. 29.: HU-MNL-OL-P 57-II.-II.-11. [A Bezerédy család vámoscsaládi ágának kámi levéltára] Személyére ld. még: Csepregi Zoltán: Bebek Imre prépost menyegzője (1533). A szabadság evangélimától a házas papok rendjének regulájáig. Acta historiae litterarum Hungaricarum 30. (2011) 1–9.

19 1475. nov. 30.: HU-MNL-OL-DF 214683. [Diplomatikai Fényképgyűjtemény]. (Runyai Zsoldos András); 1501. febr. 11.: HU-MNL-OL-DF 281610. (Runyai Zsoldos Lázár); 1503. ápr. 21.: HU-MNL-OL-DL 17801. (Bebek Ferenc); 1523. jan. 11.: HU-MNL-OL-DF 235463. (Tornaljai János).

20 Derencsenyi Imre, Runyai Zsoldos Tamás és Vince, Szkárosi Tamás.

21 1533-ban alispánként tüntette fel Pesthy Csetneki András és Zabari Benedeket, ld. Pesthy F.: Torontál, Gömör i. m. 219. Sajat kutatásaim alapján

Jánosi, Putnoki családok fiait látjuk itt viszont, de a megye középkori okleveles anyagában gyakran szereplő Darhócz, Lórántffy és Csetneki alispánok is feltűnnek. 1526 után általában két alispánt tüntettek fel. Párban szerepelt 1528–32 között Csetneki András és Zabari Benedek, 1535–37-ben Hős András és Csathó Damján, 1543–44 között pedig Lórántffy Tóbiás és Darhócz Vilmos. Az 1543–44. évi megyei kiadványokban Compor Gergely és Alacscai Pál tűnik fel egymás mellett. A részleges adatokból is látható, hogy ismerős családokkal találkozunk, akik folyamatos rotációban váltották egymást.

Az 1526. esztendő és az azt követő évtizedek alapvetően nem befolyásolták az alispánok körét, kevés forrás mellett is kitapintható a tisztség betöltőinek folyamatos lecserélődése, ugyanazon családokból kikerülő személyekkel.

Az alispánok Gömörben is az adott ispán familiárisai közül kerültek ki. Szapolyai István 1491-ben helyetteseinek, Putnoki Györgynek és Nagy Andrásnak adta parancsba, hogy a hűtlenségbe esett Gicei Simon összes, Gömörben lévő birtokába iktassák Darhócz Pált, aki történetesen Szapolyai embeleként szépesi kapitány volt.²² Putnoki és Nagy szintén Szapolyai köréhez tartoztak, hiszen murányi várnagyai is voltak.²³

A szolgabírák²⁴

Az alispánok mellett hasonló esetekre akadunk a szolgabírák között is, akiket 1526 előtt zömében nyolc család fiait adták (Ablonci, Cikóházi, Dabsai, Fügei Csató, Hubai, Kerepeci, Kisfaludi, Mellétei).²⁵ A szolgabírók nagybírói parancsra, vagy megyei hatóság által elrendelt vizsgálatokat végeztek el. A tisztséget egy-egy személy többször is betöltötte. Annak felmérésére, hogy a szolgabírókat adó családok mennyiben

ők 1528–33 között biztosan alispánok. Ezekre ld. HU-MNL-OL-P 644-1.-11. [Sztáray család]; P 1833-4.-1. [Forgách család]; E 148-a.-34.-37. 1532-ben Csetneki társaként az általam átnézett anyagban csak 1535-től szereplő Sankfalvai Hős Lászlót szerepeltette, ld. *Pesthy F.*: Gömör vármegyei alispánok i. m. 346. Sankfalvai Hős László és Fügei Csató Damján alispánokat Pesthy 1536-ból ismeri, ellenben már egy évvel korábban bírták a tisztségüket, ld. 1535. jan. 4.: P 1833-4.-2. Pesthy több alispánt 1577-ig nem is tüntetett fel. Második, Gömör megyéről közzétett alispáni archontológiájában több általam nem ismert tisztségviselővel találkoztam (1544: Abafalvai Ferenc; 1547, 1554: Compor Gergely; 1550, 1560: Tarnaljai Ferenc; 1550: Széchy Demeter), valamint olyanokkal is, akikről kevesebb információt találtam, mint például Hős László (1532, 1544, 1553). Ld. *Pesthy F.*: Gömör vármegyei alispánok i. m. 346. Az összevetésre, 1526 utáni archontológiai összegzésre csak a teljes forrásanyag feldolgozásával vállalkozhat a jövő kutatása.

22 1491. febr. 28.: Szapolyai I. 199., 200. sz.

23 A Putnokiak a későbbiekben is Szapolyai János familiárisai voltak, ld. *Kubinyi András*: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkor Erdélyről. Studia Miskolciensia 5. Szerk. Bessenyei József – Horváth Zita – Tóth Péter. Miskolc, 2004. 228. (227–265.). Murány korábban a Bebek kezén volt, ld. *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Bp. 1890. 126.; *Engel P.*: Magyarország világi i. m. I. 370.

24 A szolgabírákról jegyzett munkák közül ld. *Zsoldos Attila*: A szolgabírói tisztségnév kialakulásának kérdéséhez. Levéltári Szemle 38. (1988) 4. sz. 12–19.; *Szakály Ferenc*: Tolna vármegye középkori szolgabírái (Esettanulmány). Történelmi Szemle 39. (1997) 411–424. Újabb kutatásként ld. *Kádas István*: A megye emberei: A szolgabírói hivatal és viselői Északkelet-Magyarországon (1329–1545). Bp. 2020.

25 A korszakra vonatkozó szolgabírókra ld. Archontológia II. 108–111.

változtak a Mohács utáni időszakhoz képest, töredékes adatokkal is képet alkothatunk. A viszonyítási pontot az említett nyolc család adta. Az eddig feltárt forrásokban az Ablonci, Bánrévei, Dabsai, Kisfaludi, Mihályfalvi és Náprágyi család tagjairól eddig nincs adatunk. Kerepeci György még a Jagellók idején hétszer volt szolgabíró, egyszer pedig 1528-ban is.²⁶ A Fügei Csatók visszaköszönnek 1546-ban, mikor Gömör vármegye adott ki oklevelet két fivér, János és Albert ügyében, akik történetesen Zabari Ambrus fiai, Péter és Mihály ellenében pereskedtek.²⁷ A Zabariak közül Benedek, mint említettem gömöri alispán volt (1528–32), miként Csató Damján is (1535–37). Bikszögi Lőkös Mihály 1510-ben volt a megye szolgabírája, 1568-ban Antal szintén szolgabíró, míg Albert esküdt ülnök volt.²⁸

A Mellétei család több tagja folyamatosan szerepel a megyei kiadványokban, de tisztségviselésről esetükben nem tudunk, holott 1510 előtt többször voltak szolgabírák ők is, Mellétei Barna Miklós hatszor szerepelt ebben a tisztségben 1484 és 1510 között. A Cikó és Cikóházi családból András (1497) és Márton (1501) voltak szolgabírák. Egy Cikó János szolgabíróként tűnik fel 1545-ben.²⁹

Lentebb külön elemezem, hogy a királyi, nádori vagy országbírói parancsra végrehajtott esetekben a vizsgálatot Gömör megye hatósága szolgabírái révén végezte el. Arról is van adatunk, hogy egy adott ügyben a szolgabíró előtt jelentek meg a felek. Kerepeci György szolgabíró előtt így tett felvállást Lénártfi Gáspár és Boldizsár arról, hogy a Bánrévén lévő házukat, nemesi kúriájukat és azok összes tartozékát 12 és fél aranyforintért elzálogosítják Bekény Istvánnak. Erről aztán Gömör megye 1518. augusztus 2-án állított ki oklevelet.³⁰ Két évvel később Bekény zálogosította ezt tovább Bánrévei Korpas Andrásnak, ekkor Bánrévei Mihály szolgabíró előtt történt az ügy felvállása.³¹ Ezek az esetek azonban egyedinek tekinthetők, általános gyakorlattá nem váltak.

Vizsgálatok, jelentések és idézések.

A megyei emberek szerepe Gömörben

A megye vizsgálatokat végzett felsőbb parancsra, illetve jelentéseket tett a királynak, vagy a nádornak. A Mohács előtti időszakból 19 ilyen oklevéllel találkozunk.

A korszak uralkodói közül I. Mátyásnak (1489), II. Ulászlónak (1493, 1499) és I. Ferdinándnak (1545) tett jelentésekről tudunk.³² Igaz, utóbbi parancslevélre történt jelentést még nem találtam meg. II. Lajosnak tett *relatio* nyomaira

26 1528. aug. 17.: HU-MNL-OL-P 1833-4.-1.

27 1546. okt. 25.: HU-MNL-OL-P 423-1.-1546-1.

28 Lőkös Mihály neve egy 1510. máj. 13-án kelt megyei irat alján: coram Michaele Leukeus de Bykseugh iudice nobilium (HU-MNL-OL-DL 57044., Hanvay 277. sz.); 1568. szept. 6.: HU-MNL-OL-E 148-a.-20.-47. ill. HU-MNL-OL-E 148-a.-659.-1/1.

29 1545. máj. 25.: HU-MNL-OL-P 1833-4.-8.

30 HU-MNL-OL-DL 23070.

31 1520. máj. 7.: HU-MNL-OL-DL 23374.

32 1489. aug. 24.: HU-MNL-OL-DL 19565.; 1493. szept. 30.: HU-MNL-OL-DF 271050.; 1499. dec. 23.: HU-MNL-OL-DL 90246. I. Ferdinánd parancslevele 1545. jan. 28-án kelt: HU-MNL-OL-P 21-64.

nem akadtam, miként I. Jánosnak küldött jelentés sem ismert. A király elé, a kúriába áttett perek kapcsán hasonló kapcsolatot láthatunk. Erre szintén vannak példáink I. Mátyás, II. Ulászló időszakából, de Mohács után már nem.³³ Ugyan I. Ferdinánd 1535-ben a megyéből beszédett egy forintos adó ügyében intézkedett, de azt nem Gömör vármegyének, hanem Pemflinger Istvánnak címezte, aki a Magyar Kamara tanácsosa volt. Az uralkodói rendelkezés annyiban köthető ide, hogy a beszédett pénzt vingárti Horváth Gáspár kamaramesternek, valamint Bebek Ferencnek, Gömör vármegye ispánjának utalta ki a király.³⁴ A Mohács előtti időket is elvéve idéző – vármegyének kiküldött uralkodói parancsra, amely vizsgálatot rendelt el, 1545-ig várunk kell. Ekkor Csaholyi Anna és Katalin panaszára lett elrendelve a nyomozás, mivel a panaszos asszonyok állítása szerint Parlagi László és váradjai Nagy Imre erőszakosan elfoglalta Ajnácskő várát és tartozékait.³⁵ Az úgyről kiállított megyei oklevelet egyelőre nem ismerjük. Egy évvel I. Szulejmán nagyszabású hadjárata előtt, amely Szolnok bevétele után a Gömör megyéhez közeli Eger bevételét is megelőzte, I. Ferdinánd utasítással fordult Serédy Gáspárhoz, aki minden ötödik itteni jobbágyát hadra fogta. A király a gyülekezési helyüket Szikszóra rendelte el.³⁶ Kétségtelen adatokból tudjuk, hogy a Gömörből Szendrőre települt sedria I. Miksa parancsára írt át bizonyos okleveleket, mintegy hiteleshelyi munkát ellátva.³⁷

1493-ban II. Ulászló utasította Gömör megyét, hogy Darhóci Pál szepesi várnagy és Giczey László familiárisai erőszakosságát vizsgálják ki.³⁸ A királyi utasításon túl Gömör megye hatósága saját hatáskörében is végzett vizsgálatokat. Mikor Mellétei Tamás szolgabíró kérte, hogy tartsanak vizsgálatot, akkor voltaképpen személyes érintettsége okán tette azt. Rokona, Mellétei Balocz Miklós ugyanis éjszaka rátört Tamás egyik familiárisára, akinek elvette lovát. A megye nem késlekedett és a sedriáról kiküldött ember elvégezte a nyomozást, amely mindenben igazolta a szolgabíró panaszát.³⁹ Gömör megye ítélszékére is igaz, mint a késő középkori megyékre általában: ritkán jutottak el ítéletekig, általában valamelyik fél fellebbezett a kúriába.⁴⁰ Ilyen esetekre elvéve került sor, viszont jelzi, hogy helyben nagyobb ügyekben nem kívántak igazságot tenni.⁴¹ Mohács után ehhez hasonló esetel Gömörben nem találok még.

33 Peráttevésekre ld. 1485. okt. 24.: HU-MNL-OL-DL 81934.; 1507. ápr. 5.: HU-MNL-OL-DL 21678., HU-MNL-OL-DF 265 315.; 1508. nov. 13.: HU-MNL-OL-DL 21883.

34 1535. febr. 2.: E 21-1535. febr. 2.: *in sortem suorum servitorum presentem contributionem nostram unius floreni in dicto comitatu Gewmeriensis mandamus vobis ut eam ipsi servata rationes reddendam curetis*

35 1545. jan. 28.: HU-MNL-OL-P 1833-4.-8.

36 1551. júl. 9.: HU-MNL-OL-P 11-XIII.-SubAV-106.

37 1568. okt. 25.: HU-MNL-OL-E 148-a.-522.-18.

38 II. Ulászló parancsa Váradon kelt 1493. jún. 10-én, a megye erről csak szept. 30-án tett jelentést: HU-MNL-OL-DF 271050. Miközben 1493. júl. 8-án már kivizsgálták az ügyet és tanúsítványt is kiállítottak: HU-MNL-OL-DF 269680.

39 1495. máj. 11.: HU-MNL-OL-DL 39084. A megyei ember az oklevél szerint márc. 23-án ment ki a helyszínre vizsgálatot tartani.

40 C. Tóth N.: A nemesi megye a középkori Magyarországon i. m. 406.

41 Perátételre ld. 1485. okt. 24.: HU-MNL-OL-DL 81934.; 1507. ápr. 5.: HU-MNL-OL-DL 21678., HU-MNL-OL-DF 265315.; 1508. nov. 13.:

Az egyetlen Mohács utáni országbírói parancs jelen tudomásom szerint Bátor Miklóshoz köthető. Bátor vizsgálat megtartását írta elő Gömör megye hatóságának, majd a néhai Csathó Bernát gömői birtokainak egyenlő elosztását írta elő.⁴² A sedrián megjelenő Csathó Zovárd példának okaért Bátor Miklós országbíró előbb említett 1569. március 10-i parancslevelének átírását kérte a megyétől.⁴³ I. Mátyás idején Bátor István 1480-ban többször is utasítást adott Gömör megyének. A Jagellók idején Geréb Péter 1499-ben, Szentgyörgyi Péter 1507-ben fordult a vizsgált hatósághoz.⁴⁴ A Mohács előtti időszakban Gömör megye mindvégig a királynak tett jelentést az országbíró parancsára reagálva. Az 1569. évi országbírói utasításra nem jelentést küldtek, hanem tanúsítványt adott ki a vármegye.

Nádori parancsokra is eljárta a megye hatósága, erről kevés forrással rendelkezünk. Ország Mihálynak kétszer (1476, 1482) tett jelentést Gömör megye.⁴⁵ Mérey Mihály nádori helytartó 1567-ben rendelt el tanúvallatások felvételét Rudabánya mezőváros ügyében. A dolog érdekessége az, hogy a parancsot Gömörön kívül még Borsod és Abauj vármegyék is kézhez kapták, egyszerűen.⁴⁶ Egy hónappal később már pozsonyi országgyűlési küldöttek jelentették I. Miksának, hogy a települést visszavették, Gömör vármegye előljáróin kívül a lépéssel Borsod és Szepes vármegyék is egyetértettek.⁴⁷ A szomszédos megyékkel való intenzívebb kapcsolatokról tanúskodik Borsod vármegye tanúsítványa. Ebből arról értesülünk, hogy Mérey Mihály utasította őket (ti. Borsod, Gömör és Torna vármegyéket), hogy Krasznahorka és Csorbakő várakról kérdezzék ki a rudabányaiakat. Ők ezt megtették és Bebek Jánost erősítették meg ezek birtokában.⁴⁸ Ugyan forrásaink elvéve vannak ezekről a rendelkezésekről, de jelzik, hogy a Bécsben székelő uralkodó és megyénk között volt kapcsolat. Ez a török terjeszkedés árnyékában érthető is, hiszen Gömör megye éppen abba az ékbe esett, mely a formálódó Magyar Királyság Alsó- és Felső-Magyarországi Főkapitányságát elválasztotta. A megélenkülő katonai jelenlét, a Mohács előtti megyei kiadványokon meg sem jelenő várak ügyei mind erre utalnak. A király öccse, Károly (fő)herceg 1570 nyarán arra utasította a Magyar Kamarát, hogy teremtsenek elő ezer forintot a murányi vár költségeire, mellékelve többek között a Gömörből beszédendő tizedek ügyében intézkedett.⁴⁹

HU-MNL-OL-DL 21883. Kivételként említhetjük Csetneki János és Szapolyai János két emberének hatalmaskodási ügyében a vizsgálatot végző megye végül az alperes Csetnekinek adott igazat. A megye ispánja ekkor Szapolyai volt. Az ügyre ld. 1510. nov. 11.: HU-MNL-OL-DL 22083.

42 1569. márc. 10.: HU-MNL-OL-P 644-1.-368/1.

43 1569. ápr. 4.: HU-MNL-OL-P 644-1.-368.

44 Az országbírói parancsokra és a jelentésekre ld. 1480. máj. 15.: HU-MNL-OL-DL 45826.; 1499. júl. 15.: HU-MNL-OL-DL 90246.; 1507. jún. 15.: HU-MNL-OL-DL 21690.

45 1476. jan. 22.: HU-MNL-OL-DL 17763; 1482. okt. 28.: HU-MNL-OL-DL 18709.

46 1567. aug. 23.: HU-MNL-OL-E 148-a.-Fasc. 385.-1/1.

47 1567. szept. 14.: HU-MNL-OL-E 21-1567. szept. 14.-a. A Leleszen kelt jelentést Révay Ferenc, Peter Feigl és Szász András jelentették a királynak.

48 1567. szept. 24.: HU-MNL-OL-E 148-a.-522.-18. Borsod vármegye az oklevelet a Diósgyőrben tartott sedrián bocsátotta ki.

49 1570. júl. 4.: HU-MNL-OL-E 21-1570. jún. 26.-b.

Mindezekhez, mind 1526 előtt és után, olyan személyekre volt szüksége a megyének, akik a jelentéseket kivizsgálják, elvégzik.⁵⁰ A vizsgált időszakban, Mohács előtt legalábbis döntő módon szolgabírókat küldtek ki egy-egy ügy kivizsgálására. Ebből az időszakból összesen 12 személyt számoltam össze. Többen egyetlen egyszer szerepelnek,⁵¹ míg mások visszatérnek, ez elsősorban szolgabíróságukból fakadhatott. Compor Miklós és István közötti perben, amely alapvetően egy kerítésépítéssel kezdődött, három szolgabíró nevével találkozunk. A nemesi kúriája szomszédságában emelt kerítés ellen Compor Miklós tett panaszt, a megye akkor Zádorházai Bethes György szolgabírót küldte ki Comporházára, aki tiltotta ettől Compor Istvánt, aki azt állította, hogy a kerítés nem a közös utcán, hanem saját földjén készült el. Az ügyet ki kellett vizsgálni, ezúttal nem Zádorházait küldték ki, hanem két másik szolgabírót, Mihályfalvi Lászlót és Cikó Mártont, akik a felperesnek/panaszosnak adtak igazat és a kerítésépítőt megbüntették.⁵² Igencsak megmozgatta a megye tisztikarát Bánrévei Benedek özvegyének, Katalin asszonynak panasza. A sedriáról hazafelé tartó férjét Bánrévei Miklós és Gergely familiárisai támadták meg, az ügy kivizsgálására a megye hét embert küldött ki. Az alispánokat Füzesi László, Csoltói László és Bolki Ferenc képviselte, a szolgabírák közül Kerepeci György, Bárci András, Mellétei Barna Miklós és Kisfaludi Osvát vett részt a vizsgálatban, akik megerősíteték az özvegy állításait.⁵³

Ugyanakkor vizsgálatot nem csak szolgabírák végeztek, vagyis nevük mellől hiányzik a tisztségre való utalás. Ilyen esetekben négy személyről, három esetben beszélhetünk. Említettem a Bánréveiek közötti ügyben vizsgálatot tartó kiküldötteket, itt három személy nem volt szolgabíró (Füzesi László, Csoltói László, Bolki Ferenc). A Szécsi László és Compor Miklós zálogügyében kiküldött három személy szintén nem szolgabíró volt.⁵⁴ 1521 lelegején a centeházai Boza Simon az előbbi társaihoz hasonlóan az alispán nevében tartott vizsgálatot Mihályfalvai László szolgabíróval Gordontelke, Bugyikfalva és Gesztes birtokon.⁵⁵

50 A szolgabírókra, megyei emberekre ld. *Kádas István*: Az Abaúj megyei szolgabírói társadalom a Zsigmond-korban. Korall 15. (2014) 110–132.; *Uő*: Megyei emberek az északkelet-magyarországi megyei oklevelekben. *Micae Mediaevalis* IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Bp. 2015. 107–122.

51 Balassa Miklós és Vajai Balázs szolgabírák 1482. okt. 15-én szálltak ki Pelsőcre, a megye 13 nappal később adott ki erről oklevelet: HU-MNL-OL-DL 18709.

52 1501. júl. 5.: HU-MNL-OL-DL 61084. Cikó Márton cikóházi előnévvel.

53 1512. szept. 29.: HU-MNL-OL-DF 269914.

54 1477. jan. 11.: HU-MNL-OL-DL 61064. Megyei emberként szerepelnek csak (*Thomas Berthes de Zabadhaza, Gregorius Chomos de Chomosdhaza, Benedictus Bereczte de Kwthya*). Csomos Gergely családja Csomosháza egészét birtokolta, ld. *Ila B.*: Gömör megye i. m. 2. 177. Bereczte Benedek a megyében lévő Kutya nemesi faluból, amelyet ekkor már zömében az Ablonciak, Forgonok és Vassok tartanak kézben. Ld. *Ila B.*: Gömör megye i. m. 2. 573.

55 1521. jan. 7.: HU-MNL-OL-DL 86093. A birtokok (*Gordonthelke, Bwdykfalwa, Ghezthes*), ld. *Ila B.*: Gömör m. i. m. 2. 133–136., 326–331. Bugyikfalván 1427-ben és 1571-ben is az Uza család birtokos, uo. 134. Gesztes Bugyikfalva szomszédságában a Derencsényiek birtokában, uo. 328. Gordontelkére adatot nem találtam, vö. *Csánki D.*: i. m. 135.

Ez utóbbi eset is mutatja, hogy szolgabíró és megyei ember egyszerre is elvégzett vizsgálatot. 1544-ben Aderjáni Miklós szolgabíróként Sóti (de Soot) György pedig megyei emberként végzett vizsgálatot détéri, Dusa-i, gömöri és simoni jobbágyok kikérdezésével. Együtt mentek ki és együtt is tettek jelentést az ügyről a sedrián.⁵⁶ 1568-ban a Szendrőn tartott sedriáról Derencsényi Péter kérésére ment ki Lőkös Antal szolgabíró és Lőkös Albert esküdt ülnök (*juratus assessor*), hogy kivizsgálja tanúk meghallgatásával Vámosnémeti és Keresztúr birtokok ügyét. Nyomozásuk során többek között Derencsényi Ambrus alispánt is kikérdezték.⁵⁷

Idézetek

A vizsgálatokkal ellentétben az idézéseket már csak a megyei emberek végeztek, vagyis a legtöbb ilyen esetben tisztségére nem utalnak az oklevélben, csupán a megyegyűlésről kiküldött személyként számolnak velük. Az idézéseket elbeszélő megyei oklevelek a meg nem jelent alperes mulasztása miatt keletkeztek, ezért őket megbüntették.⁵⁸ A legtöbb esetben alapvetően azokkal az információkkal lehetünk tisztában, amik itt is szerepelnek: a megyei oklevél kiadásának ideje, a megidézett fél, az eljáró megyei ember. Többet információ csak ritkán van, jelesül az idézések száma, valamint az, hogy a megyei pecsét felmutatásával történt-e az eset. Pecséttel történő idézésre öt esetben találtam példát.⁵⁹

Összesen 12 esetet sikerült találnom, ahol az idézést megyei ember végezte el, az idézett személyek szinte mindig ugyanazok. Nyolc esetben a megyei ember révén perbe hívtott vagy az Abafi, vagy a Bekény családokból került/kerültek ki. Ezt többszöri idézéssel és a megyei pecsét felmutatásával végezték el, bár a pecsétet és az idézések számát nem minden esetben adták meg. Az idézéssel megbízott megyei emberek köre változatos, összesen tíz személy végzett ilyen megbízást.⁶⁰ Közülük Bánrévei András mindenképpen kiemelhető, hiszen 1497. május – november között háromszor is idézett meg peres feleket (az idézések száma ennél több, hiszen egy ügyben többször is megidézte az alpereseket), Bekény Ágoston fiait, özvegyét és Nagyhábi Jánost és Albertet. Egy alkalommal találni arra példát, hogy az idézést két emberrel oldotta meg a megye. A két szentkirályi nemes, Perbes Miklós

56 1544. ápr. 21.: HU-MNL-OL-E 148-a.-385.-3.

57 1568. szept. 6.: HU-MNL-OL-E 148-a.-20.-47. ill. HU-MNL-OL-E 148-a.-659.-1/1.

58 Ld. *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és Vegyes-házi királyok alatt. Bp. 1899. 442.

59 HU-MNL-OL-DL 19899; HU-MNL-OL-DF 271514.; HU-MNL-OL-DF 271515.; HU-MNL-OL-DF 271519.; HU-MNL-OL-DF 271521.

60 Az idézésekben eljáró megyei emberek: Gregorius de Imola (1480. okt. 16.: HU-MNL-OL-DL 18417.), Symon de Heeth (1489. jan. 26.: HU-MNL-OL-DF 271457.), Georgius de (Re)leser (1492. okt. 15.: HU-MNL-OL-DL 19899.), Ladislaus Barakany de Napragh (1496. okt. 10.: HU-MNL-OL-DF 271511.), Ladislaus Thewrek de Napragh (1497. máj. 15.: HU-MNL-OL-DF 271514.; 1497. jún. 19.: HU-MNL-OL-DF 271518.); Andreas de Banrewe (1497. máj. 15.: HU-MNL-OL-DF 271515.; 1497. nov. 6.: HU-MNL-OL-DF 271519., HU-MNL-OL-DF 271520.); Nicolaus et Michael Perbes de Zenthkyral (1497. máj. 15.: HU-MNL-OL-DF 271516.); Nicolaus Beken de Lewrynczfalwa (1497. jún. 19.: HU-MNL-OL-DF 271517.); Petrus de Heeth (1497. nov. 20.: HU-MNL-OL-DF 271521.)

és Mihály Abafi Mihály fiait citálta Gömör megye hatósága elé. A fenti ügyek ezeken túl azért is érdekesek, mert döntő hányaduk 1497-ben történt. Ezt megelőzően elvéve (1480, 1489, 1492, 1496) találkozunk megyei emberekkel végzett idézésekkel, de ezt követően már nem. Jelen állás szerint ugyanez igaz az 1526 utáni időszakra is. 1546-ban például Zabari Ambrus fiait, Pétert és Mihályt hatalmaskodásuk miatt Balajthy Pál, feltüntetett tisztsége nélkül, a megye pecsétjével (*mediante sigillo nostro*) idézte meg Csató János és Albert ellenében.⁶¹

Az idézés pecséttel történő általános gyakorlatára a legjobb példa Füzesi Miklós gömöri jegyző pere, melyet Haraszi János felesége, Zsófia asszony ellenében indított a sedrián. Kisfaludi Tar György eltiltotta bizonyos birtoktól az alesperest. A megye pecsétjét felmutatva történt mindez, mire Zsófia azt válaszolta, hogy ha bármitől eltiltják, ő is készít magának egy pecsétet. A sedrián a nemesek hitet tettek amellet, hogy bárki megidézhető, inthető és eltiltható törvényesen, akár szolgabíró, akár parochialis nemes végzi azt el. Ennek mindenki köteles engedelmesskedni.⁶²

A nemesi esküdtekről Gömörben

A megyei hatóságok működésében nagy változást hozott az 1486. évi törvény 8. cikkelye a választott nemesi esküdtek intézményének felállításával, mely megyénként 8-12 ember megválasztását írta elő.⁶³ Az intézményt 1492-ben II. Ulászló törölte el.⁶⁴ Szatmárban már 1486-tól kezdve találkozunk választott nemesi esküdtekkel,⁶⁵ sőt 1492 után is fel-feltűnnek: 1509-ben a Csengeren összeült sedrián az oklevelet az alispánon és a szolgabírákon kívül 12 esküdt együtt adta ki.⁶⁶ Gömör megyéből választott nemesi esküdtel 1486-ban találkozunk Látránfalvi Látrán András személyében.⁶⁷ A megye hatóságának okleveleiben, az intitutatio-ban 1487. május 7-én találkozunk először, mikor Anasztázia asszony az alispán, a szolgabírák és a választott nemesi esküdtek (*electique jurati nobiles comitatus Gewmeriensis*) előtt nyugtatta Szkárosi Tamást és Imrét az anyját, Szkárosi Annát illető hitbért és jegyajándék felől.⁶⁸ Sem 1486-ban, de 1487 márciusában kiadott megyei oklevélben sem találtam nyomát így ezeknek

61 1546. okt. 18.: P 644-1.-45.

62 1524. jan. 18.: HU-MNL-OL-DL 69584.

63 1486: 8 tc.: Decreta Regni Hungariae – Gesetze Und Verordnungen Ungarns 1458-1490. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 19.) Bp. 1989. (a továbbiakban: DRH) 271. Több megyében 12 esküdtet választottak (Pozsony, Győr, Szabolcs), Pesten tíz főt, Turócbán pedig nyolcat. Nyitra esetében szintén 12 főről beszélhetünk, ld. Neumann T.: Választott nemesi esküdtek i. m. 264. Győr megyében 1486-ban feltűnnek ld. Horváth R.: Győr megye i. m. 31.

64 1492: 53. tc.: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary Volume 4 1490–1526. – Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tomus IV. 1490–1526. Ed. Ferenc Döry, Péter Banyó, Martiyb Rady, János M. Bak. Bp. 2012. 26–27.

65 Szatmár 40.

66 1509-ből ld. Szatmár 458., 459., 560. sz. 1510-ből ld. Uo. 461. sz. De 1511-ben újra az alispán és a szolgabírák szerepelnek: Uo. 462., 463. sz.

67 Gömör megye választott nemesi esküdtjeire ld. Archontológia II. 111.

68 1487. máj. 7.: HU-MNL-OL-DL 57017, HU-MNL-OL-DL 57018

az esküdteknek. Érdekes, hogy egy ugyanezen a napon kiadott oklevélben már elhagyták az esküdteket.⁶⁹ Ez a kettőség megfigyelhető 1487–89 között.⁷⁰ Az intézmény törvényi megszüntetése előtt Gömör megye okleveleiben már elhagyták a választott nemesi esküdteket. Utoljára 1489 augusztusában találkozunk velük, de 1490-től kezdve egyszer sem.⁷¹

A választott nemesi esküdtek azonban Mohács után is feltűntek, így 1543. május 21-én a sedrián, mikor egy kisebb hatalmaskodási ügyben hoztak ítéletet. Derencsényi Tamás ugyanis a (rima)szombati vásárból hazafelé tartó Albert jobbagyot megtámadta, lovát elvitte szutori birtokára. A támadó aztán hiába egyezett ki Bekény István özvegyével, Ilona asszonnyal, mivel nem jelent meg a megyei ítélőszék előtt 25 márkára büntették.⁷²

A választott nemesi esküdtek részletes ismertetése, a rájuk vonatkozó adatok hiányában lehetetlen.⁷³ Számuk meghatározása is kérdéseket vet fel, de feltehetően 12 választott nemesi esküdttel számolhatunk Gömörben is. Az archontológiai kutatás eddig hét személyt azonosított választott nemesi esküdtként.⁷⁴ Kerepeci Pál és Mellétei Miklós ezen tisztségük mellett szolgabírák is voltak, Szkárosi Farkas Jánosnak pedig rokona volt Tamás gömöri alispán (1477–83).⁷⁵

A megyegyűlés, megyei ítélőszék

Gömör megye hatóságának okleveles anyagát végignézve, nem alaptalan az a korábbi megállapítás, miszerint a sedrián a középkor végéig csak kisebb ügyes-bajos dolgokban intézkedtek.⁷⁶ Ezt a megyénkben tapasztalt zálogosítások, leánynevedet, hitbért és hozományt érintő esetek bizonyítják, melyek a megyei oklevelek döntő hányadát teszik ki. A megye életének pótolhatatlan szereplői voltak a jegyzők, akikről mind 1526 előtt, mind azután keveset tudunk.⁷⁷ Személyükre külön nem térek ki, de helybeli nemesek közül

69 HU-MNL-OL-DF 271048

70 1487. máj. 21.: HU-MNL-OL-DL 57019.; 1488. nov. 24.: HU-MNL-OL-DL 57020., HU-MNL-OL-DL 57021.; 1489. máj. 18.: HU-MNL-OL-DF 271049.; 1489. jún. 1.: HU-MNL-OL-DL 57023.; 1489. aug. 24.: HU-MNL-OL-DL 19565. Elhagyták a nemesi esküdteket: 1487. jún. 4.: HU-MNL-OL-DF 271453., HU-MNL-OL-DF 271454.; 1487. jún. 25.: HU-MNL-OL-DF 269848.; 1488. júl. 21.: HU-MNL-OL-DF 271455.; 1489. jan. 26.: HU-MNL-OL-DF 271457.; 1491. máj. 2.: HU-MNL-OL-DF 262676.; 1491. máj. 2.: HU-MNL-OL-DF 27002.3; 1491. máj. 16.: HU-MNL-OL-DF 269851., 1491. júl. 11.: HU-MNL-OL-DF 269850.; 1491. szept. 26.: HU-MNL-OL-DF 269852.; 1491. dec. 5.: HU-MNL-OL-DF 269849.; 1492. jún. 4.: HU-MNL-OL-DF 269854., HU-MNL-OL-DF 269855.; 1492. jún. 18.: HU-MNL-OL-DF 269853., HU-MNL-OL-DF 269856.; 1492. aug. 13.: HU-MNL-OL-DL 73011.; 1492. okt. 15.: HU-MNL-OL-DL 19899.

71 Az utolsó adat: 1489. aug. 24.: HU-MNL-OL-DL 19565. Egy ismeretlen Sárosi nevű 1490. jan. 6-án: Archontológia II. 111.

72 1543. jún. 4.: E 148-a.-438-22. (una cum electis et iuratis nobilibus sedis nostre consessoribus pro faciendo iudicio (...) in sede nostra sedissemus)

73 Vö. Neumann T.: Választott nemesi esküdtek i. m. 270–280. ill. 280–285.

74 Archontológia II. 111.

75 Uo. 106.

76 C. Tóth N.: A nemesi megye a középkori Magyarországon i. m. 406.

77 A jegyzőkre ld. Föglein Antal: A vármegyei notárius. Levéltári Közlemények 14. (1936) 149–171. Szabolcs megye esetében a Zsigmond-kori tapasztalatokra ld. C. Tóth N.: Szabolcs megye hatóságának i. m. 71–74.

kerülhettek ki. Mihályfalvi Füzesi István jegyző (1524) családja egészen biztosan birtokos volt a megyében.⁷⁸ Barci András nem csupán Gömörben, hanem Tornában is megyei jegyző volt.⁷⁹ Az 1543-ban jegyzőként feltűnő Aderjáni Miklós egy évvel később már a szolgabírók körét gyarapította.⁸⁰ Mint a példákából is látható, keveset tudunk a megye hatóságának egy olyan résztvevőjéről, akire bizonyos értelemben kiemelt szerep hárult az oklevél elkészítése során. Az elszórt adatok pedig azt mutatják, hogy változatos lehetett az a kör ahonnan kikerültek. A 16. század második felében olyan esetről is tudunk, hogy a Pozsonyban járt megyei követek kerestek vármegyéjük számára egy jegyzőt.⁸¹

Korszakunkban Gömör vármegye ítélőszéke végig Gömör mezővárosban ülésezett, majd innen került át valamikor 1552–67 között a helyszín Szendrőre. Gömör esetében a *sedria* helyszín azokkal a megyékkel mutat párhuzamot, ahol a korszakban szintén nem történt a helyben változás. Ugocsában ilyen volt Sasvár,⁸² de több megye szintén egy székhelyen tartotta sedriáját, így Baranya, Bars, Komárom, Nyitra, Sáros, Somogy, Szepes, Temes, Trencsén, Vas, Veszprém és Zala.⁸³ Viszont Sopron, Szatmár és Szabolcs megyék esetében a *sedria* helye többször változott 1526-ig.⁸⁴

Egy I. Mátyásnak küldött jelentésből a *sedria* pontos helyszínére is találtam utalást. Lórántfi Tóbiás és Dobszai Mihály között támadt perben a megye ítélőszéke 1489-ben a Gömörben lévő Szent Szűz-egyházban ülésezett.⁸⁵ A megye okleveles anyagának átnézése során más, erre vagy Gömör mezővároson belül/kívül más helyszínre utaló megjegyzésnek nem találtam nyomát. A megyei ítélőszék a vizsgált korszakban végig hétfői napon bocsátott ki oklevelet. Hasonló esettel más megyék esetében is találkozunk. Ugocsában például ez 1526-ig bezárólag kedden történt.⁸⁶

A Jagelló-kortól kezdve kimutatható tendencia, amely nem az alispánt és a szolgabírákat tüntette fel kiadóként, hanem az adott megye közösségét.⁸⁷ 1496-ban egy, az uralkodónak címzett jelentésben az irat alján Gömör vármegye nemességének egyeteme (*fideles universius nobilium comitatus Gewmeriensis*) olvasható.⁸⁸ Erre még kétszer, 1511–12-ben találunk példát.⁸⁹ A Mohács utáni anyagban is visszatérő az ilyen eset. Egyszer, 1569-ben Gömör megye nemeseinek

egyeteme adott ki oklevelet.⁹⁰ A csekélyszámú ismert oklevél között ez is elvétve szerepel, mint 1526 előtt.

Gömör megye hatóságának okleveles anyagában nem találtam a járás szerepére utaló nyommal, egyetlen esetet leszámítva.⁹¹ Azt a kutatás már korábban is valószínűsítette, hogy a kiküldött szolgabírókat, megyei embereket nem jársok szerint küldték ki.⁹²

Ügyvédek, képviselők a megye előtt

Az ügyvédvalló levelek az egyik legalapvetőbb megyei kiadványnak tekinthetők. Megjelenésük az ország megyéiben jóval korábbra esett, mint vizsgálatom kezdete.⁹³ Az első, Putnoki Lászlóhoz köthető, aki 1473-ban hét személyt bízott meg ügyeivel, mindegyiküket jobbagyként, vagy saját jobbagyáiként megnevezve.⁹⁴ A gyakorlatban pedig azt látjuk, hogy egy hónappal később Hubói Demeter várta a *sedrián* Szuhai Pétert mint Putnoki képviselője.⁹⁵ Egy másik Hubói, Kazai Kakas György képviseletében jelent meg az ítélőszék előtt. Hubói Benedek a felperes nevében adta elő panaszát Perényi Miklós és füleki várnagya ellenében hatalmaskodás vádjában. Az alpereseket Perse-i Simon képviselte. Miután a *sedria* a peres felek harminchat nemessel történő eskütételét írta elő, Persei bemutatta Bátori István országbíró levelét, mely ügyüket a kúriába rendelte. Ezt Hubói is elfogadta, így Kazainak és Perényinek csak magukban kellett esküt tenniük.⁹⁶ A megye oklevelei között sem Hubói Benedek, sem Persei Simon nevét nem találjuk ügyvédként felvallva. 1487-ben Gicei István jelölte ki ügyvédjeit a megye előtt, akik gicei birtokára vonatkozó ügyekben voltak érdekeltek. Összesen tíz személy neve olvasható, többen a megyei életben ismert szereplők. A harmadik helyen szereplő Mellétei Barna Miklós többször szolgabírája a megyének.⁹⁷ 1487-ben éppen először viselte ezt a tisztséget.⁹⁸ Rokonságban állhatott a Melléteit követő Gicei Lászlóval és Mihállyal, ezért kerülhettek ők is ide.⁹⁹ A megyei

78 Serészen 1439-ben ld. *Csánki D.*: i. m. 154. Mihályfalva: Uo. 141. Füzesi Miklós mint peres fél szerepel a jegyzőségét feltüntető iraton: HU-MNL-OL-DL 69584.

79 Archontológia II. 111., 279.

80 1543. jún. 4.: HU-MNL-OL-E 148-a.-438.-22.; 1544. ápr. 21.: MNL-OL-E 148-a.-385.-3.

81 *Föglein A.*: A vármegyei nótárius i. m. 152–153.

82 Ugocsa 56–84.; *C. Tóth N.*: A nemesi megye a középkori Magyarországon i. m. 411.

83 *Csukovits E.*: Sedriahelyek i. m. 366.

84 Szatmár 9.

85 1489. aug. 24.: HU-MNL-OL-DL 19565: in oppido Gemer die scilicet et loco sedes nostre judicarie in ecclesia Beate Marie Virginis in eadem fundata (...)

86 Ld. Ugocsa 56–84.

87 *C. Tóth N.*: A nemesi megye a középkori Magyarországon 411.

88 1496. okt. 31.: HU-MNL-OL-DL 93661.

89 1511. okt. 6.: HU-MNL-OL-DL 90302.; 1512. szept. 27.: HU-MNL-OL-DL 74553. Mindkét oklevélben: *universitas nobilium comitatus Gewmeriensis*.

90 1569. ápr. 4.: HU-MNL-OL-P 644-1.-1.-368.

91 1518. márc. 22.: HU-MNL-OL-DL 69562.: *nobilis Ladislaus Fewzessy de Mihalfalva iudlium de processu suo ex commissione totius comitatus*

92 *C. Tóth N.*: A nemesi megye a középkori Magyarországon i. m. 411–412. Bővebben ld. *C. Tóth Norbert*: Lehetőségek és feladatok a középkori járások kutatásában. Századok 141. (2007) 391–470.

93 Összefoglalóban ld. *C. Tóth N.*: A nemesi megye a középkori Magyarországon i. m. 406.

94 1473. szept. 27.: HU-MNL-OL-DL 90155. A felvallott személyek: *Demetrius, Stephanus, Petrus Dyak de Hwbo, Georgius de Orehan (provides), Albertus Jongor, Matheus Biro in Puthnok predictam, Georgius Bartha jobagiones suos in Agak.*

95 1473. nov. 8.: HU-MNL-OL-DL 90157. Szuhai nem jelent meg, így Hubói hiába várta az okt. 25-én (hétfőn) ülésező *sedrián*. Az oklevélben nem említik *providus*-ként.

96 1480. jan. 24.: HU-MNL-OL-DL 90174. Az ügy jan. 23-án vette kezdetét, mikor Hubói előadta Kazai Kakas György panaszát.

97 Az alábbi években: 1487, 1493, 1495, 1496, 1499, 1504, 1510. Archontológia II. 108. 1489-ben választott nemesi esküdt ld. Uo. 111.

98 1487. máj. 7.: HU-MNL-OL-DF 271048. Az oklevél alján lévő feljegyzés (*coram Nicolao de Mellethe*) alapján az ügyvédvalláskor is szolgabíró volt. Ld. Archontológia II. 108. ill. uo. 28. j.

99 Gicei Lászlónak 1491-ben támadt pere Darhóci Pállal az akkor már elhunyt Simon egy *Mykochan* birtokon lévő pusztája (*predium*), valamint

nemesség rangosabb tagjait képviselte a két Runyai Zsoldos Vince (egyikük a néhai Tamás, a másik a néhai Péter fia).¹⁰⁰ Neuke Péter és Óréti (Ohreth) Kilián nevével a megyei iratokban nem találkoztam ezt kivéve, de az utolsóként megjelölt személy, bizonyos Lénárd nem más volt, mint Gicei István gicei kúriájának tiszttartója (*provisor curie dicti Symonis in dicta Gycze*). 1524/26-ig bezárólag a megye előtt, ezt a két esetet leszámítva, senki sem vallott fel ügyvédek. Ennek oka kétségtelenül a közelben lévő több hiteleshely lehetett, de előzetes vizsgálatok nélkül itt még sötétben tapogatózunk.

Az ügyvédvalló levelek mellett külön szót ejthetünk azokról a személyekről, akik az egyik peres fél nevében jelentek meg. Jelen esetben eltekintettem azokról, akik valamilyen közeli rokoni kapcsolatban álltak a képviselttel. Ez főként akkor történt, ha egy férj jelent meg felesége nevében, miként arra 1544 tavaszán került sor, mikor Derencsényi István képviselte nejét, Bakas Potenciánát, akinek nevében kért vizsgálatot.¹⁰¹ A birtokok korábban Potenciána apja, Bakas János tulajdonát képezték, így az ügyben Derencsényi külső szemlélőként kevésbé nevezhető meg, mint az alábbi személyek, akik akár rokonságban álltak a peres féllal, akár nem mégis külön választhatók. Gömör megye esetében azt tapasztaltam, hogy általában más, nem rokon személy volt a képviselő.

Egy per során magától értetődő volt, hogy az alperes vagy személyesen, vagy képviselő (ügyvéd) útján jelenik meg és vagy tagadja a vádat, vagy megegyezik a felperessel. Megyénk oklevelei között is több olyat találunk, ahol az alperes nem jelent meg, ezért elmarasztalták.¹⁰² Bekény Andrásra és jobbágyára hiába várt Sydo Sándor, aki Bekény Bertalan nejét, Zsófiát képviselte. Büntetésként egy-egy márkát szabtak ki rájuk.¹⁰³ 1496 őszén Bekény Bertalan például személyesen jelent meg, ám peres társai (Abafi Demeter, István és János)

nem jelentek meg, hiába idézte meg őket Barakány László szolgabíró.¹⁰⁴ Két előkelőbb fél esetében pedig hiába járultak a megyei ítélőszék elé, azt mégis át kellett tenni a kúriába. Csetneki János és Bebek János pere így került ki a megye hatósága elől.¹⁰⁵

Az 1524-ig rendelkezésre álló anyag alapján hét személy képviselőként, ügyvédként történő megjelenésére találtam adatot. Külön kiemelhető közülük Sidó András, akinek egyik ügyét, Bekény Bertalan nejéhez kapcsolódóan említettem. 1486-ban Abafi Demetert, akkori gömői alispánt és füleki várnagyot képviselte.¹⁰⁶ Kerepeci Mihály mind 1493-ban, mind 1498-ban szolgabíró volt, 1506-ban pedig Básti Miklós és Ferenc ügyét képviselte.¹⁰⁷ Csató Bernát, aki Csatói Péter nevében jelent meg a sedrián, azonos lehet azzal a Mellétei Csató Bernáttal, aki 1509-ben szolgabíró lett.¹⁰⁸ Malahi János két esetben is (1508, 1509) annak a Csetneki Jánosnak a perét vitte, aki 1505-ben Gömör megye követeként vett részt a rákosi országgyűlésen, 1474–82 között pedig munkácsi várnagy és beregi ispán is volt.¹⁰⁹ A Hangonyi Károlyt képviselő Csoltói Basó Márton egy családból származott György gömői alispánnal (1484).¹¹⁰ A több esetben eljáró személyek példája azt mutatja, hogy ezek a képviseltek folyamatosan foglalkoztathatták a helybéli nemesek egy részét. A vármegye életében jelentős szerepet játszó családok tagjait találjuk itt (Csató, Csoltói, Kerepeci), ez pedig nem véletlen. Az 1526 utáni megyei oklevelek között egyelőre nem találkoztam képviselővel. Az előkerülő megyei kiadványok további elemzést tennének lehetővé.

Arra is van adatunk, hogy ezek a képviselők saját ügyekben is felkeresték Gömör mezővárosát, a megyegyűlések helyszínét. Kerepeci Mihály, aki 1506-ban a Bástiakat képviselte, 1512 tavaszán jelent meg, ahol tanúságát adta rokonai nevében is, hogy a néhai Bekény Bertalan fiával, Istvánnal sikerült kiegyezniük.¹¹¹ Rokonsága kétségtelenül azért őt választotta erre a feladatra, mert otthonosan mozgott ebben a közegetben. A Sydo családról keveset tudunk. Azonosításukban

öt jobbágytelek miatt. Darhóci azt állította királyi adományként bírja, míg Gicei ezt zálogként tartotta számon, mivel Simon halála miatt jogos jussként számolt vele. 1491. máj. 2.: HU-MNL-OL-DF 270023. Egy 1493. szept. 30-án kiadott megyei oklevél is a rokonságra utal: *condam Simon filius olim Ladislai de Gycze fratres videlicet condivisionalibus prefati Ladislai [de Gycze]: HU-MNL-OL-DF 271050.*

100 Runyai Zsoldos Tamás gömői alispánként tevékenykedett (1473. aug. 30.: HU-MNL-OL-DF 270038.) a vele rokonságban álló Zsoldos András gömői ispánsága (1474–79) idején, aki nem mellesleg Borsod ispánja is volt. Ld. Archontológia II. 106. Ugyancsak András gömői alispánja volt Runyai Zsoldos Vince (1474–76, 1476–77), de nem ez feltehetően nem azonos egyik itt ügyvédként felvallott Zsoldos Vincével sem. Ld. Archontológia II. 108. 101 1544. ápr. 21.: HU-MNL-OL-E 148-a.-385.-3.

102 A teljesség igénye nélkül. Bekény Ágoston nem jelent meg Bekény András és fia, Miklós: HU-MNL-OL-DF 271 453 (1487. jún. 4.). Az ügyet végül kölcsönös egyezség zárta le: HU-MNL-OL-DF 269848. (1487. jún. 25.). 1496. okt. 3-án a sedrián jelent meg Bekény Bertalan, aki ellenében Abafy Demeter, István és László sem jelentek meg. 1498. febr. 19-én szintén Bekény ellenében nem küldött senkit és személyesen sem jelent meg Abafy Bernát, ld. HU-MNL-OL-DF 271522. (1498. márc. 5.). Kálnói Pál hiába jelent meg a megye előtt 1506. ápr. 6-án, mert hasonló problémával szembesült: az alperesek (Kálnói Gergely és fiai) nem mutatkoztak, maguk helyett se küldtek senkit, ld. HU-MNL-OL-DF 271561. (1506. ápr. 20.). További eset 1512-ben Szuhaei és Bolki között: HU-MNL-OL-DL 97640. Személyesen jelent meg Ablonci Tamás is 1512. ápr. 26-án Derencsényi János viszont nem gondoskodott képviselőről sem: HU-MNL-OL-DL 32093. (1512. máj. 12.).

103 1485. dec. 18.: HU-MNL-OL-DF 271452.

104 1496. okt. 3-án jelent meg a sedrián Bekény Bertalan, egy héttel később (okt. 10.) állított ki róla oklevelet a megye hatósága: HU-MNL-OL-DF 271511. Bertalan többször is járt így per során: 1497. nov. 6. (HU-MNL-OL-DF 271519, HU-MNL-OL-DF 271520.), 1497. nov. 20. (HU-MNL-OL-DF 271521.).

105 1508. nov. 13.: HU-MNL-OL-DL 21883.

106 Az ügyekre ld. 1485. dec. 18.: HU-MNL-OL-DF 271452; 1486. ápr. 3.: HU-MNL-OL-DF 269846. Abafira ld. Archontológia II. 106.

107 Archontológia II. 109. Kerepeci 1506. ápr. 26-án jelent meg a sedrián, az alperesek (Lórántfi Miklós és László képviselője nem ismert). Az ügyben, mely a Rimán és Sajón lévő malmok zálogosítása miatt keletkezett, végül a Bástiakat marasztalták el 25 márkával. 1506. máj. 4.: HU-MNL-OL-DL 20667. A Básti család tagja György, aki 1478–79-ben gömői alispánként ismert. Ld. Archontológia II. 84.

108 Archontológia II. 110. Az ügyre ld. 1505. aug. 11.: HU-MNL-OL-DL 86044.

109 1508. máj. 1.: HU-MNL-OL-DL 21834; 1509. ápr. 2.: HU-MNL-OL-DL 21909; Archontológia II. 62., 515. Malah birtokra ld. *Ila B.*: Gömör megye i. m. II. 3–4.

110 Archontológia II. 106. A perre ld. 1511. jan. 13.: HU-MNL-OL-DL 57045. A Hangonyi-nemzetség birtoklására a megyében ld. *Ila B.*: Település és nemesség I. i. m. 3–4.

111 1513. márc. 22.: HU-MNL-OL-DF 269862.

kétségkívül segítségünkre van Farkasfalvai Tamás közjegyző azon oklevele, ahol a Gömörben birtokos Bellényi László és Szkárosi Sandrinus ügyvédvalló levele, ahol szerepel egy Vaskapui Sydo Mihály, akit éppenséggel a fent említett Kerepeci Mihály követ.¹¹²

Gömör megye hatóságának oklevelei

A középkori anyag döntő hányada örökvallás/felvallás (*fassio*), amelyek zálogosítást, leánynegyed, hitbér vagy hozomány kiadását rögzítették, de ismertek adás-vételek, egyezségek. A pereskedések hatalmaskodások körül robbantak ki, legtöbbször azt sem tudjuk meg, mi volt a viszály forrása, mert csak az maradt ránk, hogy az egyik fél (az alperes) nem jelent meg a megyegyűlésen, ezért elmarasztalták. Amennyiben végig tekintünk a korszakra vonatkozóan már kiadott megyei hatóságok oklevélgyűjteményére, Gömör semmiben sem különbözik tőlük. Az alábbiakban a leggyakoribb irattípusok (zálogosítás, leánynegyed, hitbér, hozomány) szerint mutatom be a megye hatóságát.

I. Zálogosítások

Gömör megye hatóságának Mohács előtti oklevelei nagyrészt örökvallás/felvallás (*fassio*), ezek zálogosításokról szólnak, kisebb részben adás-vételt rögzítenek. Gyakori az olyan zálogosítás, mely a visszaváltásig szól, ez gyakorlatilag az egész korszakon keresztül nyomon követhető.¹¹³ Összesen 84 zálogosítást érintő oklevéllel találkoztam 1524-ig, ez a megyei oklevelek egy igen jelentős hányadát teszi ki. Ezek a zálogosítások mind a vármegye előtt történtek, ahol a zálogosító előadta, hogy birtokát, birtokrészét vagy jobbágytelkét adja oda a másik félnek. Közülük külön kiemelhetőek a Bekény család tagjai, akik főként Lőrincfalván folytattak ilyen tevékenységet. A rájuk vonatkozó adatokból kirajzolódik egy kép a korszak egy nemesi családjáról. A Bekényekre a korszak elejétől kezdve vannak adataink: 1473–92 között négy ilyen esettel találkozunk. A zálogosítások minden esetben ugyanazon család ágai között történtek, a Bekények lőrincfalvai ága nem kapcsolódott így a sajónémeti ághoz. Az alábbi táblázatban összegyűjtöttem a rájuk vonatkozó adatokat. Zömében jobbágytelkek, birtokrészek, vagy más tartozékok, jelen esetben erdő vagy malomrész képezte a tranzakció tárgyát. Az összegek eltértek egymástól, de a korabeli zálogosítások ezen árkategórián belül mozogtak.

A rokonság azonban nem csupán békés zálogosításokkor kerül elő, hanem perpatvar idején is. Így történt ez 1485 tavaszán is, mikor a fent említett Bekény Bertók és anyja (Máté/Mátyás) özvegye panaszt tettek Bekény András ellen mivel az hét ökrüket és más javaikat eltulajdonította, és két Lőrincfalván lévő szántóföldjüket megszállta. Érdekes, hogy

13 esztendővel korábban a hatalmaskodással vádolt András éppen két jobbágytelket zálogosított el Bertóknak.¹¹⁴ A sűrűdások a rokonságon belül is mindennaposak lehettek, 1486-ban például előbbi szereplőnk, Bekény András és Bekény Bertalan vállaltak jótállást a megye hatósága előtt a Gömörben lévő birtokaik ügyében.¹¹⁵

Javaik zálogosításában nem csupán a Bekény család nevei szerepelnek gyakran, és mint a fenti táblázatból is látszik ezek a fajta pénzszerzési eljárások az ő esetükben sem követhetők végig a középkor folyamán. A Mellétei, Szentkirályi, Comporházi, Bolki és Bánrévei családok egyes tagjai szintén többször jelentek meg Gömör megye hatósága előtt, hogy ezeket a tranzakciókat tanúsítsák. Amennyiben a zálogosításra bocsátott birtokokat vesszük szemügyre meglepően kevés településről vannak információink. Ezek zömében a megye déli, kismemesek által lakott és birtokolt részeihez¹¹⁶ kötődnek.

A zálogosítások feltétele a leggyakrabban a visszaváltás lehetőségét is fenntartotta. 1524 elején Szentkirályi Imre, miután Kálnói Lászlótól nyolc forintért zálogba vette annak Szentkirályon lévő egyik jobbágytelkét, újra zálogba vette a mondott földet, miután László fivére, Kálnói Mihály kifizette a szóban forgó összeget.¹¹⁷

A megye hatósága előtt ilyen ügyekben megforduló nemesek egyes esetekben ígéretet tettek, hogy egy káptalan vagy konvent előtt hasonlóan felvallják a zálogügyletüket. Ez 1524-ig több oklevélben visszatérő formula. Gicei Albert és Miklós például 17 forint ellenében adták át Szentlélek birtokon lévő jobbágytelküket a kassai Darhóc Pál özvegyének, Katalin aszszonynak, az ügyben pedig ígéretet tettek, hogy felkeresnek egy hiteleshelyet.¹¹⁸ Ugyan ezek pontos megjelölésével adósak maradtak a megye előtt megjelenők, de következtethetünk arra, hogy a jászói konvent, az egri, a szepesi és az esztergomi káptalan is szóba jöhetett.¹¹⁹ Mohács utáni időszakban erre már találunk adatokat. A jászói konvent előtt 1535-ben Zóri Péter özvegye, Derencsényi István neje, Potenciána adott el Csathó Damjának egy detersi birtokrészét.¹²⁰ Az eset mutatja, hogy 1526 előtt is a helyi nemesek sok esetben a közeli hiteleshelyekhez fordultak ilyen ügyekben, nem féltetlenül megyéjük hatóságához.

A zálogosítás azonban nem csupán a világiak privilégiuma volt. 1498 őszén Sági László adott át két Méhiben lévő

114 1485. máj. 30.: HU-MNL-OL-DF 269843.

115 1486. márc. 6.: HU-MNL-OL-DF 269842.

116 Csukovits E.: Sedriahelyek i. m. 376.

117 1524. febr. 1.: HU-MNL-OL-DL 23883.

118 1516. jún. 30.: HU-MNL-OL-DF 270026. Maga Darhóci Pál sárosi ispán, ld. Archontológia! 1463. dec. 23-án kiadott oklevelére ld. HU-MNL-OL-DF 214204. Darhóci Pál esetében egy ügyet találtam, amely kifizetéssel kapcsolatos, ám ez nem zálogügy, lévén, hogy az általa vásárolt kecskék végett János széplaki apát nyugtatta őt egy kifizetési ügyben 1499. szept. 2-án: HU-MNL-OL-DF 269689. A rá vonatkozó adatok, szepesi illetékessége alapján özvegye leginkább a szepesi káptalan előtt jelenhetett meg.

119 Birtokba iktatáskor Miksa herceg parancsára az egri káptalan járt el 1557-ben, mikor a Jánossyak és Lórántffy György javait adományozta el a király: 1557. okt. 7.: HU-MNL-OL-P 597-II.-1.-2.

120 1535. máj. 3.: HU-MNL-OL-P 644-I.-19.

112 1511. okt. 11.: HU-MNL-OL-DL 57024.

113 Az első a vizsgált időszakból 1472. aug. 31-én kelt: HU-MNL-OL-DL 76071.

dátum	zálogosító	kedvezményezett	birtoktípusa	feltétel
1473. aug. 30. DF 270 038	Bekény András (lőrincfalvai)	Bekény Máté fia Bertók (Berthok) (lőrincfalvai)	két jobbágytelek Lőrincfalva	8 Ft
1478. aug. 17. DF 269837.	Bekény Tamás özvegye, Margit (sajónémeti)	Bekény Bertalan és András (sajónémeti)	összes birtokrész Szuhafoó, Lőrincfalva, Szentkirály	32 Ft
1492. jún. 18. DF 269853.	Bekény Miklós és Demeter (lőrincfalvai)	Bekény Bertalan (lőrincfalvai)	nemesi telek (Lőrincfalva) + egy erdő és Sajón lévő malomrész	8 Ft
1492. jún. 18. DF 269856.	Bekény Miklós és Demeter (lőrincfalvai)	Bekény Bertalan (lőrincfalvai)	egy jobbágytelek + 3 rét (Lőrincfalva)	18 Ft

jobbágytelket az ottani plébánosnak, Hubói Simonnak.¹²¹ Csaknem fél évvel korábban ugyancsak Simon plébános vett zálogba egy méhi telket Ságítól,¹²² a visszaváltást mindkét esetben fenntartván magának. A pénzzel bíró pap maga is helybéli megyei nemes volt, a Hubói/Hubai család tagja, akik ugyan ritkábban, de részt vettek a megyei életben és az oklevelek is említik őket.¹²³

Érdekes az az eset is, mikor egy nemes zálogosít birtokot egy nem nemesnek. 1477-ben Marcali András zálogosított el három birtokon lévő részt saját, Mikófalván élő jobbágyának, Cseh Albertnek 16 forint ellenében.¹²⁴ A néhai Bánrévei Miklós fia, János két ekényi szántóját adta oda két forintért az azokkal határos Nagy Balázsnak, akit az oklevél a jobagio terminus helyett providus-ként aposztrofál, de a „vevő” ebben az esetben kétségkívül nem volt nemes.¹²⁵ Természetesen ennek fordítottja is működött. Deák (Litteratus) Pál jobbágy 1509-ben azért jelent meg a vármegye előtt, mert négy forintért elzálogosította négy holdnyi irtvány szántóföldjét Kerepeci Bálint nemesnek. A feltételek között itt is szerepelt a visszaváltás lehetősége, valamint Kerepeci Bálint ígéretet tett, hogy Pál urának, Kerepeci Jánosnak megfizeti a kilencedet és a tizedet is, amennyiben nem, úgy elveszíti a négy forint zálogösszeget.¹²⁶

A hiányzó zálogösszeg ellenében adta át Borsod megyei Visnyó (Wyżnow) birtokát Bekény Bertók, aki ugyan öt forintot már lefizetett Bekény Andrásnak, de három forinttal adós maradt volna.¹²⁷

Láthattuk, hogy a zálogosítások előszeretettel érintettek jobbágytelkeket, de azok mértéke, összege eltérő nagyságú

lehetett. Egy és tíz forint között 37 esetben találkoztam ilyen tevékenységgel 1524-ig bezárólag. Tizenegy és 20 forint között pedig 20 esetben. Ha azt vesszük alapul, hogy 1470–1526 között összesen 70 darab csak zálogosítást rögzítő megyei kiadvány ismert jelenleg Gömörből, úgy a 20 forintig történt esetek száma (összesen 57) igen kiemelkedő, durván 81%-ot teszi ki. Gömör megye nemesi és jobbágyai nem nagy tételben folyamodtak a pénzszerzés ezen módjához.

A legnagyobb zálogösszeg, amivel találkoztam, 112 forinttra rúgott, mikor Uza Antal, Pongrác és Lőrinc a Hart birtokon lévő birtokrészeket zálogosított el a rokon Uza Istvánnak és Lénárdnak.¹²⁸ Pelsőci Tamás 1507-ben zálogosította el a Lekenye birtokon a Sajón lévő malomban lévő részét 108 forintért három személy részére.¹²⁹ Ehhez hasonló magas összegekkel már nem találkoztam a középkori megyei anyagban. Ennél már csak kisebb tételben találkozunk esetekkel. Lórántfi Tóbiás fiai, Miklós és László például miután 40 forintot kaptak Atfi Pétertől és Byzo Antaltól, miután elzálogosították részükre dētéri birtokukat.¹³⁰ Hasonlóan a szükségre hivatkozva járt el Szkárosi János két fia. Imre már korábban pénzzé tette egy visnyói birtokát, amiért akkor 25 forintot tett zsebre. Fivére, a kiskorú Benedek nevében aztán ezt még további 40 forinttal fejelte meg, ugyancsak visnyói részekkel. Az eset a magas zálogösszegeken túl azért is érdekes, mert a sokszor emlegetett szükségre, melyet Gömör megye oklevelei rendre visszhangoznak, szinte már közhelyként, ezúttal magyarázatot is adtak. Ezek szerint Szkárosi Imrének ki kellett fizetnie mostohája, Ilona asszony hitbérért és jegyajándékát. Az özvegy ezen felül a gyermek Benedek édesanyja is volt, aki ekkor már Csoltól Bálint nejeként tartott igényt előző férje, Szkárosi Jánostól valamint Szkárosi Tombold Györgytől a mondott hitbérré és jegyajándékra.¹³¹ Az eset arra is rávilágít, hogy milyen mozgatórugói lehettek

121 1498. szept. 10.: HU-MNL-OL-DF 251581. – Symon plebanus de Hwbo plebanus de eadem Mehy.

122 1498. márc. 5.: HU-MNL-OL-DL 20653.: Symonus presbiterius filius quondam Balthasar de Hwbo plebanus de dicta Mehy.

123 1473. szept. 27-én Putnoki László ügyvédvalló levelében többek között Hubói Demetert és Istvánt is megnevezte a megye előtt: HU-MNL-OL-DF 270038. Kazai Kakas Györgyöt felperesként Hubói Bendeket képviselte a sedrián 1480. jan. 23-án, ld. 1480. jan. 24.: HU-MNL-OL-DL 90174.

124 1477. márc. 24.: HU-MNL-OL-DL 76073. A birtokok: *Traya, Zylyzche és Kewbanya*.

125 1496. márc. 14.: HU-MNL-OL-DF 286207. A két szántó Bánréve birtokon terült el (*Nyano, Naghrwthel*).

126 1509. dec. 17.: HU-MNL-OL-DL 57042.

127 1473. aug. 30.: HU-MNL-OL-DF 270038. A birtok feltehetően azonosítható a borsodi Viszlóval. Ld. *Csánki D.*: i. m. 182.

128 1492. aug. 13.: HU-MNL-OL-DL 73011. Hart/Hort birtok nem ismert a 15. századi Gömörben.

129 1507. febr. 22.: HU-MNL-OL-DF 265316. Lekenye birtokra ld. *Csánki D.*: i. m. Saját fiainak, Jánosnak és Andrásnak, valamint Chythnek-i Miklósnak zálogosította el. Ez fejenként 36 forintot jelentett.

130 1497. aug. 14.: HU-MNL-OL-DL 20592. Deyther alakban, ld. *Csánki D.*: i. m. 133.

131 1485. jan. 10.: HU-MNL-OL-DL 57014. Visnyóra ld. *Csánki D.*: i. m. 149.

egy zálogosításnak, illetve arra, hogy az ilyen ügyek elrendezése pénzben történt.

Márpedig Gömör megye iratai között a másik vissza-visszatérő kérdés a leánygyed, hozomány és hitbér voltak.

II. Leánygyed, hitbér, hozomány

A zálogosításokon után nagy számban állnak rendelkezésünkre olyan oklevelek, amelyek ezen három ügyben keletkeztek. Ez a gyakorlat került később Werbőczy Tripartitumában is lejegyzésre. Magától értetődő, hogy a hitbér (*dos*) és a jegyajándék/hozomány (*res paraphernales*) kiadása csak a férj halála után történt meg. Az általam vizsgált időszakból az első adatot 1479-ből találtam, mikor a néhai Bekény Benedek özvegye nyugtatta az elhunyt fiát, Andrászt, hogy az ország szokása szerint megfizette neki hitbérét és jegyajándékát.¹³² A három ügyet, mely a hitbért, jegyajándékot és a leánygyedet érinti, összevontam, így összesen 19–20 oklevélben talákoztam ilyen ügyekkel 1479–1519 között.¹³³ Kifejezetten sok (14 db) az 1490-ig tartó időszakban keletkezett, míg a Jagelló-kori Gömörből mindössze öt ilyen típusú irat maradt ránk. Különösen azok az esetek érdekesek, ahol a kifizetett összegekről esik szó. Ez már csak azért is figyelemre méltó, mert a megye hatósága előtt tett örökvallásokban csak a hitbér, leánygyed, hozomány kifizetését, megadását jegyezték fel, a konkrét pénzbeli összeg ritkán került említésre. Mindössze kétszer talákoztam ilyen esettel 1485-ből. Az egyik ügyet már az előbb említettem a Szkárosiak zálogügye kapcsán. A másik eset hasonlít némileg a Szkárosi-fivérek esetére, hiszen Beleséri György 12 aranyforintot adott Erzsébet asszonynak, aki Beleséri Dobozi Pál özvegyeként tartott igényt elhalt férje után Belesérben lévő birtokrészekre. Erzsébet ugyanennyi összegben elzálogosította ezt a földet Beleséri Györgynek, erről pedig Gömör megye előtt örökvallást is tett.¹³⁴ Az özvegy, aki ekkor már Horkai Buzgó György nejeként tűnt fel, voltaképpen rokona helyzetét segítette ki, hiszen az őt illető részt pénzért cserébe zálogként adta ki kezéből, amelyet még mindig megszerezhetett, ha Beleséri nem tudna fizetni. Látható, hogy szoros összefüggés van egy-egy zálogosítás és az özvegyet illető hitbér, hozomány, avagy leánygyed esetében.

Többször esik szó az oklevelekben arról, hogy kifizették az özvegyet, ez pedig azt jelenti, hogy a Szkárosi-fivérek és Beleséri György ügyéhez hasonló megoldásokra kevésbé kényszerültek rá a gömöri nemesek. Birtokok átengedésé-től tartózkodtak.

132 1479. márc. 22.: HU-MNL-OL-DF 269838.

133 1479. márc. 22.: HU-MNL-OL-DF 269838.; 1479. aug. 30.: HU-MNL-OL-DL 105187.; 1480. márc. 6.: HU-MNL-OL-DL 57011.; 1483. máj. 5.: HU-MNL-OL-DF 269840.; 1484. febr. 23.: HU-MNL-OL-DL 57013.; 1485. jan. 10.: HU-MNL-OL-DL 57015.; 1485. máj. 30.: HU-MNL-OL-DL 75472.; 1485. jún. 13.: HU-MNL-OL-DL 97450.; 1487. máj. 7.: HU-MNL-OL-DL 57017., HU-MNL-OL-DL 57018.; 1487. máj. 21.: HU-MNL-OL-DL 57019.; 1488. nov. 24.: HU-MNL-OL-DL 57020., HU-MNL-OL-DL 57021.; 1489. jún. 1.: HU-MNL-OL-DL 57023.; 1495. aug. 3.: HU-MNL-OL-DL 57029.; 1496. jan. 25.: HU-MNL-OL-DF 269859.; 1510. jan. 14.: HU-MNL-OL-DL 57043.; 1516. márc. 31.: HU-MNL-OL-DF 286206.; 1517. jan. 26.: HU-MNL-OL-DF 269699.
134 1485. máj. 30.: HU-MNL-OL-DL 75472. Belezsérre ld.

Összegzés

A források eltérő arányából következően többet tudunk az 1526 előtti Gömör megye működéséről, mint az azt követő évtizedekről. A vármegye jegyzőkönyvének megjelenése és a gazdag középkori anyag közé ékelődött 44 év további kutatásokat kíván. Az utóbbi évek archontológiai munkáinak köszönhetően a Hunyadi- és Jagelló-kori Magyar Királyság megyéinek tisztikara (ispán, alispán, szolgabíró, jegyző) ismertek. A megye hatóságának működésében az ispánoknak kevés szerep jutott. Erre a legbeszédesebb bizonyíték az általuk kibocsátott oklevelek száma. Az alispánok, általában ketten, végig feltűnnek az oklevelek kiadói között. Ispánjukhoz a familiaritás révén kötődtek, ugyanakkor a megyei köznemesek közül kerültek ki, tehát az aktuális megye vezető önkényesen nem nevezett ki nem tősgyökeres gömörít helyettesévé. Ez a helyi nemesség érdekérvényesítését mutatja. A szolgabírók feladatai felsőbb parancsra elvégzett vizsgálatok voltak. Láthattuk, hogy egyes esetekben egy szolgabíró előtt tettek örökvallást a nemesek. Megyei emberekkel közösen végeztek megyei hatósági vizsgálatot. Azok a családok, melyek a megye szolgabíróit adták, folyamatosan váltották egymást. Néhány család 1526 után is részt vett a megye életében, ami azt mutatja, hogy a mohácsi vész nem jelentett akkora változást, legalábbis ebben a tekintetben, Gömör megye életében.

A megyei emberek, az ügyvédek és képviselők bemutatása nyomán egyértelművé vált, hogy a gömöri nemesség aktívan részt vett a sedria munkájában. A vizsgálatokat a szolgabírók végezték, a megye azonban idézskor már nem feltétlenül őket, hanem megyei embereket rendelt ki. Az idézést hasonlóan más megyékhez pecséttel végezték el, akár több alkalommal is megidézve az alperest. Keveset tudunk a megyei jegyzőkről. Részadatok alapján feltételezhető, hogy helyi és megyénkivüli szintén ide kerülhetett.

A megyei kiadványok döntő hányada zálogosításokról szól, másik nagyobb részük a hitbér, hozomány és leánygyed ügyében keletkezett. A sedrián tehát komolyabb ügyekkel ritkán jelentek meg, a nagyobb pereket rendre áttették a kúriába, gyanús bírakra hivatkozva.¹³⁵ A megye legnagyobb birtokosairól a Bebekekről például elvéve hallunk megyei kiadványokban. A helyi nemesség azonban, különösen annak egy körülhatárolható része, gyakran járt a sedriára. A megye környékén lévő hiteleshelyek azonban még így is elhúzhatták a felvállók egy jelentős részét Gömörből Egerbe, Jászóba, vagy bármelyik káptalanhoz, konventhez.

Az elmondottak alapján szintén alátámasztható az a tétel, amely a középkori megyetörténet esetében elmondható: nem létezett két egyforma megye.¹³⁶ Ebből a szempontból Gömör sem kivétel, még ha más megyékkel való részletesebb összehasonlítására nem is vállalkozhattam.

135 HU-MNL-OL-DL 90175.

136 C. Tóth N.: A nemesi megye a középkori Magyarországon i. m. 413.

LACZLAVIK GYÖRGY
Királyi helytartók Magyarországon a 16. században (1526–1608)*

Royal governors in Hungary during the 16th century (1526–1608)

The study collects and systematizes archontological data on the institution that substituted the king in his absence. After describing the governors from 1527 to 1554, it introduces the palatinal (1554–1562) and the prelatal (1562–1608) governors.

A magyar történetírásban a helytartói intézmény kérdésköre nem tartozik a legnépszerűbbek közé, viszonylag kevesen foglalkoztak a témával, összefoglaló tanulmány, mely az egész korszakot átölelné, nem is született. Rugonfalvi Kiss István 1908-ban foglalkozott először behatóbban a témával, amikor a helytartó és tanácsa által 1549–1551 között vezetett másolati könyvet kiadta, melyhez bevezető tanulmányt is készített. Ezt követően Ember Győző foglalkozott az intézménnyel 1938-ban egy rövidebb tanulmányban, majd pedig 1946-ban nagy közigazgatás-történeti összefoglaló munkájában is érintette. Sok-sok évvel később, 2000-ben Erdélyi Gabriella Thurzó Elek helytartó alakja révén került közel a témához. 2005-ben megjelent kötetében, melyben Thurzó Elek és I. Ferdinánd 1526–1532 közötti, azaz még helytartósága előtti időszakból származó levelezésen túl egy előtanulmányt is megjelentetett, számos kérdést sikerült tisztáznia. Várday Pál helytartóságával Laczlavik György, jelen sorok írója, foglalkozott 2012-ben. 2016-ban pedig C. Tóth Norbert vizsgálta akadémiai doktori értekezésében a helytartói intézményt a nádori méltóság mellett a 14. századtól kezdődően egészen 1562-ig.¹ Jelen tanulmányomban ennek az in-

tézménynek a történetéhez szeretnék hozzájárulni a királyi helytartókra vonatkozó legfontosabb 1526–1608 közötti hivatalviselési adatok összegyűjtésével.

Helytartók 1527–1554 között

Távollévő királyaink már a középkorban helytartókkal helyettesítették magukat.² Ugyanezt tette I. Ferdinánd király is. Elődei ugyanakkor csak háború esetén, vagy ha más országait látogatták meg, hagyták el királyságukat, tehát ideiglenesen voltak távol. I. Ferdinánd 1528 vége és 1542 között azonban egyszer sem lépett magyar földre, és később sem tartózkodott sokat Magyarországon. Így helyettesítésére mindenképpen nagy szükség volt.

I. Ferdinánd a megválasztása (1526. december 17.) és az országot birtokba vevő 1527. évi nyári hadjárat közötti időszakban a kormányügyeket Mária királynéna mint helytartóra bízta (1527. január 19. – 1527. augusztus).³ Az 1527. január 13-án Bécsbe érkezett, a királyválasztó országgyűlés által választott küldöttség helyeselte, hogy a király távollétében Báthory István nádor helyett Mária királyné legyen a helytartó, mert neki a pártkülönbségekre való tekintettel nagyobb volt a respektje, mint a nádornak.⁴ A sikeres hadjárat és király-

* A tanulmány az „MNL OL 1526-1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült. Bővebb, angol nyelvű változata megjelenés alatt. *György Laczlavik: The Royal Lieutenants (Locum tenentes) of Hungary in the 16th Century (1526-1608). Vice-rois et lieutenants généraux dans l'Europe médiévale et moderne.* [Alkirályok és helytartók a középkori és kora újkorai Európában]. Ed. Philippe Chareyre – Álvaro Adot – Dénes Harai. Presses de l'Université de Pau et des Pays de l'Adour (PUPPA), 2020.

1 *R[ugonfalvi] Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és az 1549–1551. évi leveles könyve*, Bp. 1908.; *Ember Győző: A helytartói hivatal történetéhez a XVI. században*. In: *Emlékkönyv Szentpétery Imre születésének hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Bp. 1938. 142–156.; *Ember Győző: Az újkorai magyar közigazgatás története Mohácsról a török kiűzéséig* (Magyar Országos Levéltár kiadványai. III. Hatóság és hivaltörténet 1.). Bp. 1946.; *Erdélyi Gabriella: Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek*. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulójára. Szerk. Tumor Péter. Bp. 1998. 118–132.; *Erdélyi Gabriella: Vita a helytartóságról. Néhány szempont I. Ferdinánd és*

a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához. *Századok* 134. (2000) 341–371.; *Erdélyi Gabriella: Diskurs über die ungarische Statthaltereien. Gesichtspunkte zur Untersuchung des Verhältnisses zwischen Ferdinand I. und der ungarischen politischen Elite. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives* 48. (2000) 93–126.; *Erdélyi Gabriella: Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez) I. 1526–1532*. Bp. 2005.; *Laczlavik György: Várday Pál helytartói működése 1542–1549. Levéltári Közlemények* 83. (2012) 3–67.; *C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562)*. Bp. 2016. (kézirat) http://real-d.mtak.hu/950/7/dc/1228_16_doktori_mu.pdf, letöltés 2019. május 23.

2 C. Tóth: *A Magyar Királyság nádora* i. m. 117–169.

3 Erdélyi G.: *Vita a helytartóságról* i. m. 342.

4 R. Kiss I.: *A magyar helytartótanács* i. m. XV.

koronázás után, amikor a király 1528 tavaszán a regensburgi birodalmi gyűlésre indult, Báthory István nádort nevezte ki⁵ helytartójának (1528. március 7. – 1530. május 8.), mivel Mária királyné tovább már nem vállalta a feladatot.⁶ A király tanácsosként három főpapot és két főurat adott mellé, azt is elrendelve, hogy a tanács székhelye Buda legyen, és a tanácsosok állandóan itt tartózkodjanak.⁷ A tanács azonban 1529-ben, a török elől előbb Esztergomba, majd Pozsonyba, Bécsbe, Linzbe, végül Budweisba kényszerült menekülni.⁸ Innen csak 1530-ban tértek vissza Pozsonyba.

A helytartó, ecsedi Báthory István nádor, 1530. május 8-án Dévényben meghalt. Az ország szokásjoga szerint a nádor halála után a király köteles új nádor választásáról gondoskodni, mellyel I. Ferdinánd is tisztában volt. Ferdinánd azonban nem választott nádort, hanem 1531. június 29-én a rendeket az ügyek vitelével és az igazságszolgáltatás gyakorlásával a következő országgyűlésig megbízott Thurzó Elek és Szalaházy Tamás iránti engedelmességre szólította fel, akik ezután csaknem másfél évig vitték az ügyeket Pozsonyban (1531. június 29. – 1532).⁹ A tervezett országgyűlés elmaradt, a nádori méltóságot sem töltötték be, ellenben a király 1532 őszén Thurzó Eleket nevezte ki helytartóvá (1532. október 4. – 1542. december 30.), pontosan meghatározott, cikkelyekbe foglalt jogkörrel.¹⁰ Katonai kérdésekre nem tért ki az utasítás (mint ahogy Báthory helytartói utasítása sem), még fegyveres végrehajtó hatalmat sem bocsátott a rendelkezésére. Pedig Thurzó a helytartóság elvállalását a katonai vezetés terén állított feltételekhez akarta kötni úgy 1531 júniusában, mint 1532 októberében.¹¹ Utóbbi alkalommal benyújtott feltételei megfogalmazásakor kifejtette, hogy feladatait nem tudja kielégítően ellátni, a főhadparancsnok segítsége nélkül, illetve, ha nem rendelkezik hozzá hasonló jogkörrel.¹²

Thurzó Elek helytartó Perényi Péter országos főkapitány 1542. október 10-i elfogatására, valamint megrendült egészségi állapotára hivatkozva lemondott posztjáról. Az uralkodó ezt december 30-án fogadta el, majd még ugyanezen a napon kelt utasításával – a megszokott *in absentia nostra* formulával – Várday Pál esztergomi érseket¹³ (1542. december

30.-1549. október 12.) nevezte ki helytartóvá,¹⁴ a Thurzóéval megegyező jogkörrel.¹⁵ Várday Pál helytartó halála után (1549. október 12.) a tanácsosok ismét felvetették a nádorválasztás szükségességét, Ferdinánd a következő országgyűlésig Újlaky Ferenc győri püspököt bízta meg a kormány vezetésével,¹⁶ akit végül a nádorválasztás elmaradásával helytartójává is kinevezett (1550. április 12. – 1554. április 15.). Ő azonban már az eddigi *in absentia nostra* formula helyett *durante beneplacite nostro* nyerte el helytartói méltóságát.¹⁷

A nádor mint helytartó (1554–1562)

A nádor a király utáni legfőbb magyar közjogi méltóság volt a középkortól kezdve. A Habsburg uralkodók időszakában a magyar történészek nagy része a nádori méltóságra mint a magyar függetlenség egyik szimbólumára tekintett. Felfogásuk szerint ezt sértette meg I. Ferdinánd király, mikor Báthory István halála után (1530) egészen 1554-ig nem nevezett ki nádort. Az 1486. évi ún. nádori cikkelyek jelentették a legutóbbi időkhöz a jogalapot ehhez, melyek szerint a nádor az ország főkapotánya és a király távollétében annak helytartója. A magyar történettudományban már régebben is megkérdőjelezték a cikkelyek törvény erejét, sőt hiteles voltát is. C. Tóth Norbert 2016-ban bebizonyította, hogy a nádori cikkelyek első ismert példányai az 1530-as években, de legkésőbb 1544 előtt készülhettek. Összeállítói, a rendek képviselői – a Jagelló-kori példából kiindulva, mikor is a magyar uralkodók mindig a nádort nevezték ki helytartónak – az ország, elsősorban hadügyi téren érzékelt kiszolgáltatottságát kívánták csökkenteni, és a nádori intézkedést oly jogokkal felruházni, melyekkel korábban ténylegesen nem rendelkezett.¹⁸ A rendek ezen törekvése a kialakult polgárháborús viszonyok között és a török fenyegetés árnyékában teljesen érthetőnek tűnik.¹⁹ Az uralkodó és a rendek között a „nádor-kérdésben” húzódo ellentét az országgyűlések témája lett. Az 1542. évi pozsonyi országgyűlésen legalább azt sikerült elérniük, hogy a nádor igazságszolgáltatási feladatainak elvégzésre az uralkodó nevezzen ki egy bírót,²⁰ mely tisztséget Révay Ferenc, a korábbi személynök,

5 1528. március 7-én Magyaróvárott kiadott utasítás. R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. VI.; Báthorynak ez már a második helytartósága volt. II. Lajos, amikor 1522-ben Csehországba látogatott őt nevezte ki helytartójává. C. Tóth Norbert: Politikátörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523). Bp. 2010. 290 p.

6 Mária királynéval kapcsolatban: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Budapesti Történeti Múzeum, 2005. szeptember 30. – 2006. január 9. Szerk. Réthelyi Orsolya. Bp. 2005.

7 R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. XXII.

8 R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. VIII.

9 Erdélyi G.: Vita a helytartóságról i. m. 342.; R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. IX.

10 R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. X. Vö. Uő. XXXIV-XXXV.

11 Erdélyi G.: Vita a helytartóságról i. m. R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. XXXII-XXXVI.

12 R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. XI. Vö. Uo. XXXII.

13 Életére: Laczlvik György: Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483-1549). Pécs 2014. 156.

14 R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. XX. Eredeti fogalmazványa: HU-MNL-OL-A 35-a-1550-2. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Conceptus expeditionum]

15 Az 1532. október 4-én, Bécsben kelt kinevezés szóról-szóra megegyezik a Várday kinevezési oklevelével. R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. X.

16 Életére: Mikó Árpád – Pálffy Géza: A pozsonyi Szent Márton templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század). Művészettörténeti Értesítő 51. (2002) 1–2. 107–172. (118–121.)

17 I. Ferdinánd király Újlaky Ferenc győri püspököt helytartójának nevezte ki. R. Kiss I.: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. XXXVIII. Fogalmazványa: HU-MNL-OL-A 35-a-1550-2. alatt, amely eredetileg a Várday kinevezésének szövege volt, javításokkal, illetve betoldásokkal.

18 C. Tóth: A Magyar Királyság nádora i. m.

19 Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia 16. században. Bp. 2010. 145–146.

20 1542. évi (pozsonyi) 28. tc. Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar II. 1526–1608. évi törvénycikkek. Fordították és jegyzetekkel ellátták Sán-

mint nádori helytartó meg is kapta.²¹ A nádorválasztás kérdése legközelebb az 1548. évi pozsonyi országgyűlésen merült fel, de annak tárgyalását arra hivatkozva, hogy ahhoz külön diéta összehívása szükséges, a rendek elhalasztották.²² A nádorválasztás kérdése az ezt követő országgyűléseken is felmerült, de végül Révay nádori helytartó 1553. november 1-jén bekövetkezett halála tette akuttá. A királynak mindezek után nem maradt más választása, mint 1554. március 1-jére összehívni az országgyűlést. Mindezzel párhuzamosan kísérletet tett a nádor jogainak csökkentésére. A Négyeskönyv (*Quadripartitum*) dinasztikus verziójában a nádori cikkelyek szövegéből minden olyan paragrafus kimaradt, amelyik valamilyen szempontból sértette I. Ferdinánd király politikai vagy hadügyi elképzeléseit.²³ Ferdinánd király végül három jelölt, Báthory András főkapitány, Batthyány Ferenc horvát bán és Nádasdy Tamás országbíró nevét terjesztette elő országgyűlésnek. Az alsótáblán március 20. körül történt meg a szavazás, amelynek eredménye szerint Nádasdy 24 szavazatot, a maradék 13 szavazatot pedig Báthory András kapta. I. Ferdinánd király a választás eredményeképpen 1554. április 15-én nevezte ki nádorrá Nádasdyt, aki nádori kinevezése alkalmával egyúttal elnyerte a helytartói, sőt a főkapitányi tisztséget is.²⁴ E két további tisztséget azzal az indoklással kapta meg, hogy azokat hivatali elődei is viselték,²⁵ vagyis az uralkodó elfogadta tiszteggel kapcsolatos rendi álláspontot. Nádasdy Tamás 1562. július 2-án bekövetkezett halála után ugyanis a Habsburg udvar egészen 1608-ig nem hagyott egy újabb nádort megválasztani.

A nádor összetett feladatait jól szemléltetik azok a javaslatok, melyek a leendő helytartó, nádori helytartó, dunántúli, illetve dunánenni főkapitány személyére az ország főbb tisztségviselőitől érkeztek.²⁶ Ennek az összetett feladatnak a vizsgálatával, vagyis Nádasdy nádori működésének feltárással sajnos még adós a magyar történetírás.²⁷

A „főpap” helytartók kora (1562–1608)

A Nádasdy halála után kinevezett helytartók sorát Oláh Miklós esztergomi érsek kezdte (1562. augusztus 9. – 1568. január

15.).²⁸ Ha azt állítottuk, hogy Nádasdy helytartóságáról keveset tudunk, akkor ez hatványozottan igaz főpap utódaira. Ember Győző véleménye szerint a helytartóság történetének vizsgálata Nádasdy Tamás kinevezése után nem is annyira a közigazgatás, mint inkább az igazságszolgáltatás történetének feladatai közé tartozik.²⁹ Ez a kijelentés meglehetősen túlzó, és nagyrészt a források hiányával, illetve azok kutatásának hiányával magyarázható. Az igazságszolgáltatás terén betöltött szerepüket, a közigazgatáshoz hasonlóan, eddig még senki sem tanulmányozta behatóbban.³⁰ A szakirodalomban még kinevezésük ideje sem volt sok helyen helyesen feltüntetve: együtt pedig még sohasem sikerült feljegyezni ezeket az adatokat. Az alábbiakban ezt kíséreltem meg.

Oláh Miklós utódának, Bornemisza Pálnak (1568. április 9. – 1572. ápr.)³¹ a kinevezése meglepetés, annak ellenére, hogy hosszú hivatalnoki múltra tekinthetett vissza, például a kormánytanács tagja volt ekkor már majdnem 20 éve. Bornemisza 1572 tavaszán magas korára hivatkozva lemondott tisztségéről. 1579-ben halt meg.³² Verancsics Antal (1572. június 24. – 1573. június 15.) esztergomi érsek az 1572. évi országgyűlésen segítette Miksa királyt, hogy elnyerje a rendek támogatását fia, Rudolf megkoronázásához. Ebben az évben nyerte helytartói kinevezést, június 4-én. Verancsics XIII. Gergely pápa biborossá nevezte ki 1573. június 15-én, de ezt már nem érthette meg, mert június 15-én Eperjesen elhunyt.³³

Radéczy István (1573. szeptember 1.³⁴ – 1586. február 4.) a magyarországi késő humanizmus (16. század második fele) egyik legjelentősebb alakja volt, aki amellett, hogy költőként, valamint régiség- és pénzgyűjtéséről is ismert volt, pozsonyi

28 Kinevezése: AT-ÖStA-HHStA-UAAA-86.-31–32. [Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten-Allgemeine Akten] Kinevezését atyja halála után II. Miksa is megújította 1564. augusztus 5.-én. (Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattár Batthyány-gyűjtemény Cat. V. Tit. II. a. pag. 952a.) Oláh Miklós életére legújabbán: *Fazekas István: Oláh Miklós, az Ósrégi Szeminárium alapítója*. Magyar Sion. Új folyam 11. (53.) (2017) 2. 215–228.

29 *Ember Gy.*: Az újkori magyar közigazgatás i. m. 102.

30 Ezen a helyzeten a változtatna a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárnak vállalkozása, mely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy feldolgozza és online publikálja 1526–1570 közötti iratait. A munkáról bővebben: *Laczkovics György*: Egy merész vállalkozás és tapasztalatai (2016–2018).

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára 1526–1570 közötti iratainak feltárása, digitalizálása és feldolgozása. Levéltári szemle 68. (2018) 4. 41–49.

31 1568. márc. 2-án került kihirdetésre a megüresedett magyarországi méltóságok és püspöki székek betöltéséről hozott uralkodói döntés, köztük Bornemisza helytartói kinevezése. ÖStA-HHStA-UA-AA-Fasc. 95.-Konv. A-fol. 43v.

32 Életére: *Mikó Árpád*: Bornemisza (Abstemius) Pál végrendelete 1577-ből. Adatok a nyitrai, az óbudai, a veszprémi és a gyulafehérvári egyház középkori kincseinek sorsához. Művészettörténeti Értesítő 45. (1996) 3–4. sz. 203–221.

33 HU-MNL-OL-A 57-3.-1024–1025. Életére: *Lakatos Adél*: Verancsics Antal. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003. 261–268.; *Gál-Mlakár Zsófia*: Adatok Verancsics Antal udvarának történetéhez. Fons 14. 2007. 279–337.; Verancsics Antal összes munkái 1–12. (Monumenta Hungariae Historica, Scriptores II–XIII.). Szerk. Szalay László, Wenzel Gusztáv. Pest 1857–1875.

34 HU-MNL-OL-A 57-3.-1065–1066.; Radéczy István egri püspök kinevezése, 1573. szept. 1. Bécs. AT-ÖStA-FHKA-HF-U-RN 25.-Konv. 1573.szept.fol.7–9. [Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer, Hoffinanz Ungarn, Akten]

dor Kolosvári and Kelemen Óvári, magyarázatokkal és utalásokkal ellátta Dezső Márkus. Bp., 1899. (továbbiakban: CJH 1526–1608) 91–93.

21 1542. november 29-én már maga I. Ferdinánd is nádori helytartónak címezte. *Pálffy Géza*: Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába. A Révay család a 16. században. Történelmi Szemle 51. (2009) 1. 4. 20. jegyzet.

22 1548. évi 18. tc. CJH 229–231.

23 C. Tóth: A Magyar Királyság nádora i. m. 183–236.

24 Nádasdy megbízólevele (Literae conditionum, quibus spectabili et magnifico comiti Thomae de Nádasd regni palatinatus datus est). R. Kiss L.: A magyar helytartótanács i. m. Függelék. No. XLIII. HU-MNL-OL-A 35-a-1554-202. alapján.

25 C. Tóth: A Magyar Királyság nádora i. m. 91.

26 *Pálffy G.*: A Magyar Királyság i. m. 282–284.

27 Politikai és katona pályafutására: Mihály Horváth, Gróf Nádasdy Tamás élete, némi tekintettel korára. Buda, 1838.; Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10–11., Szerk. Söptei István. Sárvár 1999.; Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. szerk. Károly Árpád – Szalay, József. Bp. 1882.; *Óze Sándor*: 500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549–1562. 1-2. Bp. 1996.

palotájában közép-európai szempontból is jelentős humanista szellemi-irodalmi műhelyt hozott létre.³⁵ Helytartó megbízásával párhuzamosan a Magyar Kamara elnöki tisztségét (1568–1586) is betöltötte.³⁶ Az 1586. február 4-én Pozsonyban hunyt el.

Draskovich György (1586. szeptember 24.³⁷ – 1587. január 31.) a helytartói méltóságra a királyi kancellári (1578–1586) tisztségéből érkezett, 1553 óta már királyi tanácsos volt.³⁸ Fejérvöly István (1587. augusztus 13³⁹ – 1596. november 20.) Radéczyhoz hasonlóan szintén betöltötte a Magyar Kamara elnöki tisztségét (1587–1596). Halála előtt nem sokkal az esztergomi érseki széket is megkapta. 1596. november 20-án hunyt el, 26-án délután temették el a pozsonyi Szent Márton-dómban.⁴⁰ Kutassy János (1597. január 22⁴¹ – 1601. szeptember 17.) helytartói megbízása előtt királyi kancellár volt (1592–1597), Rudolf király egyik bizalmasa. Fejérvöly István halála után Rudolf király viszonylag gyorsan kinevezte esztergomi érsekké és királyi helytartóvá is. Pethe Márton (1602. február 8.⁴² – 1605. október 3.) kalocsai érsekként nyerte el a helytartói méltóságot, aki 1582 óta volt királyi tanácsos is volt.⁴³

Pethe Márton halálakor még zajlott a Bocskai István vezette felkelés a Habsburgok ellen. Rudolf király egyelőre nem nevezett ki senkit se helytartónak. Az 1606. június 23-án megkötött bécsi béke biztosította a magyar rendi jogokat és a vallásszabadságot, az ugyanebben az évben megkötött, Bocskai által közvetített zsitvatoroki béke a tizenöt éves háborúnak is véget vetett.⁴⁴ Rudolf király a protestánsokkal türelmetlen Forgách Ferencet (1607. július 4. – 1608. november 18.) nevezte ki esztergomi érsekké és királyi helytartóvá.⁴⁵ Mindez azonban nem akadályozta meg, hogy a magyar rendek fegyveres felkelése nyomán, a nádorválasztás az 1608 őszi pozsonyi országgyűlésen hosszú idő óta először lehetővé váljon. A vallásszabadság biztosítása mellett a nádorválasztás az elsők között került be a Mátyás főherceg magyar királlyá koronázása (1608. november 19.) előtt hozott törvények sorába. 1608. november 18-án a rendek Illésházy Istvánt választották nádorrá. Illésházy nádorrá választásával az uralkodó által kinevezett királyi helytartók bő félévszázada ezzel egészen 1667-ig véget ért. A választott nádorok ugyanis az uralkodó távollétében ettől kezdve automatikusan helytartók is lettek.⁴⁶

35 Csehy Zoltán: Radéczy István, a költő. Irodalomtörténeti közlemények 115. (2011) 2. 217–224. Rövid életrajza: Mikó Á. – Pálffy G.: A pozsonyi Szent Márton i. m. 132.

36 Ember Gy.: Az újkori magyar közigazgatás i. m. 131.

37 HU-MNL-OL-A 57-4.-454–455.; Draskovith György kalocsai érsek, győri adminisztrátor, főkancellár kinevezése (latin fogalmazvány), 1586. szept. 24. Prága, AT-ÖStA-FHKA-HF-U-RN 25. Konv. 1573. szept. fol. 7-9.

38 Életére: Mikó Árpád – Pálffy Géza: A győri székesegyház késő reneszánsz és barokk sírkövei (16–17. század). Művészettörténeti Értesítő 48. (1999) 137–156.

39 HU-MNL-OL-A 57-4.-477–478. 1587. aug. 13. Rudolf király tudatja a magyarországi vármegyékkel, a horvát-szlavón rendekkel, a szabad királyi városokkal és a magyar tanácsosokkal, hogy Fejérvölyt nevezte ki helytartónak. AT-ÖStA-FHKA-SUS-Fam.A.-F-30-2. [Sammlungen und Selekte-Familienakten-Feyrvöly Stephan, Locumtenens Hungaria, Entlassung]

40 Életére: Mikó Á. – Pálffy G.: A pozsonyi Szent Márton i. m. 136.

41 HU-MNL-OL-A 57-5.-232–233.; Kutassy János kinevezése magyar helytartónak 1597.01.22. AT-ÖStA-FHKA-HF-U-RN.-64.-Konv. 1597. fol. 1-175. fol. 15r. Életére: Fazekas István: Kutassy János. In: Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003. 269–277.

42 HU-MNL-OL-A 57-5.-469–471.; Radéczy István egri püspök kinevezését Pethe Márton kinevezésére javítottak, dátum rajta, 1602. febr. 8. Prága. AT-ÖStA-FHKA-HF-U-RN 25.-Konv. 1573. szept.-fol. 8.

43 Mikó Á. – Pálffy G.: A pozsonyi Szent Márton i. m. 148.

44 Pálffy G.: A Magyar Királyság i. m. 351–406.

45 1607. júl. 4. HU-MNL-OL-A 57-5.-813–815.

46 Pálffy G.: A Magyar Királyság i. m. 393–394.

KÖNYVISMERTETÉS KÉT CSALÁD- ÉS HELYTÖRTÉNETI MUNKÁRÓL

Bauer Marcell: Az isákfalvai Sándor család története. Pápa 2018. 243 oldal

A történelmi Magyarország különböző régióiban nem volt ritka a Sándor családnév. Az alapvető genealógiai szakirodalom is 45, eltérő időpontban nemességet vagy lófőséget szerző és különböző előnevet viselő Sándor családot említ. A szerző ezek közül a Nyugat-Dunántúlon, pontosabban Veszprém megyében, még pontosabban Pápán és környékén élő, mára már fiágon kihalt középbirtonkos isákfalvai Sándor – a szakmunkákban tévesen sághfai/ságfai előnévvel –, illetve a feltételezhetően belőlük kiváló komáromi Sándorok történetét dolgozta fel könyvében. Bár a komáromi ág és az isákfalvai Sándor család közismertsége és tekintélye nem vetekszik a 17–18. század politikai eseményeit jelentősen befolyásoló Batthyány, Esterházy, Festetics, Nádasdy stb., történelmi famíliákéval, alispánokként, szolgabírákként, katonaként, a pápai református egyház presbitereiként, tanítókként azonban ők is közreműködtek nemzeti történetünk alakításában, szűkebb pátériájuk eseményein pedig még inkább ott hagyták kézjegyüket. A család leányági leszármazottai között olyan neves személyeket találunk, mint Berzsenyi Dániel vagy Thaly Kálmán, aki a magyar irodalom, illetve a történelem területén alkotott maradandót. A szerzőt magát is rokoni szálak fűzik a Sándor családhoz, s ez a kötődés terelte érdeklődését a családtörténeti kutatás felé, majd motiválta a tömör adatfeldolgozására és könyv formájában történő közreadására.

A szerző a kötet írója és szerkesztője is egyben. Szerkesztési módszere sajátos elvet követ. A könyv négy fő részre tagolódik, ezek közül az első, a 150 oldalig terjedő, négy, római számokkal jelölt fejezet alkotja. A második részt (151–186. old.), amely forráselemzéseket és forrásközlést tartalmaz, nem tagolja számozott fejezetekre, az egyes panelek mindössze címük alapján különülnek el. A harmadik fő rész a Sándor család leszármazási tábláit tartalmazza (187–207), a negyedikbe pedig a forrás- és irodalomjegyzék, mutatók és mellékletek kerültek.

Előszót a szerző nem illesztett a kötet elejére, könyve az I. fejezettel, a tulajdonképpeni bevezetővel indul. Ebben ismerteti a család történetével foglalkozó szakmunkákat, a család rokoni kapcsolatait, rámutat az előnév használatát illető tévedésekre, s egyben tisztázza ezen pontatlanságokat. Itt esik szó arról is, hogy munkája során az anyakönyveken kívül a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Thaly és Magyary-Kossa család levéltárából, a Dunántúli Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltárában

Sándor Pál (1881–1978) tanár, író hagyatékából, valamint a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban a megyesi Somogyi család levéltárából nyert adatokra támaszkodott.

A II. fejezetben a kezdetek taglalására, a családot első ízben nevével említő 1616-os oklevél bemutatására, a nemesség- és címerszerzés körülményeinek leírására, s a család egy részének Komárom vármegyébe történő átszármazására, az ún. komáromi ág kiválásának ismertetésére kerül sor.

A III. fejezetet a szerző teljes egészében a komáromi ág vizsgálatának szenteli. A 11–22. oldalakon az 1617. június 20-án a II. Mátyástól nemeslevelet szerző Sándor Pál és leszármazottainak története elevenedik meg. Az eredeti nemeslevél sajnos nem maradt fenn, de sok egyéb dokumentum, köztük nemességvizsgálati iratok, birtok adománylevelek, periratok, birtokosztályok ma is rendelkezésre állnak. Ezek alapos elemzése révén részletes betekintést nyerünk az utódok sorsának alakulásába. Különösen nagy figyelmet kap Sándor Pál unokája, István (1651–1700), a csallóközi Vízvár végház főhadnagya, Komárom vármegyei szolgabíró, valamint ennek leánya, Judit (1675–1740), aki első férje, Komáromy Sámuel halála után Magyary-Kossa Péter református prédikátorral, felső-dunamelléki szuperintendenssel alapított családot.

Végül az arab számokkal jelölt hét alfejezetre tagoló IV. fejezetben követhetjük nyomon az isákfalvaiak ún. pápai, ajkai és csepi ágának történetét. A család bemutatása természetesen az alapító őssökkel, az 1590 körül született Sándor György pápai bíróval és az 1598-ban a Rábaközben világra jött feleségével, a szintén Veszprém megyei Pápán élő nemes családból származó Nyikos Annával veszi kezdetét. A házaspár és általuk ekkor már élő gyermekeik, Gergely és Anna, valamint István nevezetű apai nagybátyjuk II. Ferdinándtól a Sopronban 1622. július 7-én kelt oklevél tanúsága szerint nemességet és címet kaptak. A Thaly család levéltárában ma is meglévő eredeti nemeslevél a festett címerképet is tartalmazza. A család címere – a fiókait melle vérevel tápláló pelikán – a hivatalos okmányokon kívül egyéb relikviákon is fennmaradt, így egy habán tálon és a pápai református eklézsiának adományozott úrasztali terítőn. A nemesi cím megszerzése mellett az igazi áttörést az jelentette, hogy II. Ferdinánd 1622. augusztus 2-án kiadott oklevelében átírta és megerősítette a bedeghi Nyári Miklós által Sándor Györgynek és feleségének, Nyikos Annának a pápai házára és majorjára adófizetés és mindenféle szolgálat alóli mentességet adományozó kiváltságlevelet. Kellően dokumentált, hogy Sándor György és felesége vagyonszerzése adásvétel, bérlemény és zálogosítás útján tovább gyarapodott. Végrendeletük

értelmében örökösök – a hat felnőttkort megért közös gyermekük és a Nyikos Anna első házasságából született Szilvassy Erzsébet – jelentős ingatlanok és ingóságok birtokába jutottak. Kitűnő megoldás a szerzőtől, hogy az örökösök hagyatéki osztályát táblázatba foglalva is szemlélteti. E módszerrel könnyebben áttekinthetővé és egyértelművé vált, hogy ki, mikor, mit, mennyit és milyen értékben örökölt. Bizonyára sok munkával járt a rendszerező táblázatok elkészítése, de az eredmény magáért beszél, s az eljárás mintául szolgálhat majd a személy- és helynevekkel, számokkal, pénzösszegekkel zsúfolt végrendeletek, osztálylevelek és hagyatéki leltárak analizálására vállalkozók számára. Az szintén öröndetes, hogy a családtagok egyéni sorsának alakulását a szűkebb környezet eseményeibe és a köztörténetbe ágyazva vezeti végig. Megelevenednek a 17. század második felének vármegyei tanácskozásai, országgyűlései, ahol szinte forrt a levegő a protestáns és katolikus tábor közötti parázs vitáktól, képek villannak fel az ellenreformáció megerősödésének időszakából, a perbefogott protestáns prédikátorok vallatásáról, a Rákóczi-szabadságharc eseményeiről (pl. Pécs kurucok általi feldúlásáról), a pápai reformátusok vallásgyakorlatának korlátozásáról és megszüntetéséről (Mária Terézia 1756. január 26-i leirata).

A IV. fejezet 6. alfejezetében a család egyik legnevesebb leszármazottja, a kuruc kor nagy szerelme, Thaly Kálmán (1839–1909) költő, történész, országgyűlési képviselő életútjáról olvasható összefoglalás. Újdonságszámba menő források hiányában, ebben az alfejezetben a szerző teljes egészében a szakirodalomra volt kénytelen hagyatkozni. Nem volt könnyű dolga, hisz Thalyról könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre. A feladatot azonban jól oldotta meg, a sokféle írásműből csak a legszínvonalasabbakat használta, egyaránt válogatott a Thaly munkásságát méltató és elmarasztaló művekből. Sikerült árnyaltan bemutatnia Thaly Kálmánt, az embert, akit a magyar irodalomtörténet kuruc dalainak köszönhetően költőként tart számon, a történettudomány viszont éppen álkuruc versei okán támadja még ma is és bírálja a kurucok iránti elfogultsága, vezetőik idealizálása, egyoldalú szemléletmódjából fakadó téves következtetései miatt, sőt még történethamisítással is vádolja.

A család ajkai ágának, az 1748-ban született Sándor Ádámnak és utódainak sorsát követhetjük nyomon a IV. fejezet 7. alfejezetében. Közülük Sándor Pál (1881–1978) pápai református gimnáziumi tanár és kollégiumi igazgató személyét és munkásságát aprólékosabban ismerteti a szerző. Érzékletesen bontakozik ki a magyar-latin szakos végzettségű, elismert pedagógus képe, aki mellel szépíróként, újságíróként, lapszerkesztőként, egyesületi szervezőként is aktív részt vállalt Pápa kulturális életének felpozíciójában. A Sándor család utolsó férfitagjaként vele halt ki a család fiága, amikor magas kort megérve 1978. november 27-én elhunyt.

A család birtokainak kimutatásával, valamint Pápa belvárosában lévő házaik számbavételével és a források közlésével érkezünk el a kötet második fő részéhez. Ebben közreadja a család költőként is számon tartott tagjainak verseit: Thaly Kálmántól a két legpregnansabb kuruc dalt, a „Balogh Ádám nótája” és „A kölesdi harcról” címűeket, Sándor Páltól pedig a „Gyermekeim” című költeményt. Továbbá teljes terjedelmükben tesz közzé nyolc, a család története szempontjából fontosnak tartott dokumentumot, amelyek között olyan okmányok találhatók, mint az 1622-es kiváltságlevel, Sándor Katalin 1644. évi végrendelete, Sándor Gergely gyermekeinek birtokosztálya 1688-ból, vagy az 1775-ös nemességigazolás.

Ezek után következik a kötet harmadik, egyben legértékesebb része, az isákfalvai Sándor család leszármazását rekonstruáló 12

táblázat, amelyek jelentősen megkönnyítik a családtörténeti fejezetekben említett személyek beazonosítását, térben és időbeni elhelyezését. A leszármazási táblák nincsenek túlszűfolva adatokkal, de minden lényeges információ – születés, halálozás, házasságkötés időpontja, a házastárs neve, nemesi előnév, hivatali és katonai tisztség, a még gyermekkorban elhunyt utódok – szerepel bennük, s következetesen alkalmazza a genealógiában használatos jelöléseket. Problematis esetekre lábjegyzetben találhatók magyarázatok, szükség szerint kiegészítések.

A könyv negyedik, egyben befejező része vegyes tartalmú: itt található a levéltári forrásokat őrző intézmények felsorolása, a felhasznált szakirodalom jegyzéke, a személy-, és helynévmutató, a tartalomjegyzék, valamint a család nemesleveléről, címerpecsétéről, egyes családtagokról, aláírásaikról, a lakó- és nyugvóhelyükről készült 38 színes fotóból álló képmelléklet.

Bauer Marcell bevallása szerint 18 év kutatómunka eredménye ez a mind küllemére, mind tartalmára nézve igényes kiadvány. Különösen figyelemre méltó a szerző teljesítménye, ha tekintetbe vesszük, hogy nem hivatásos történész, hanem hivatásos tűzoltóként végzte kutatómunkáját és a könyv megírását. Amennyiben komolyan vette volna a „ne sutor ultra crepidam” (varga, ne feljebb a kaptafánál, azaz varga, maradj a kaptafánál) közmondást, szegényebbek lennénk egy nívós családtörténeti munkával. Mindent egybevéve a szerzőt további kutatásra és írásra biztatom, a családtörténeti munkák iránt érdeklődőket pedig arra, hogy a bemutatott könyvön keresztül ismerkedjenek meg az isákfalvai Sándor család történetével.

Sípos Ferenc: Helytörténeti és családtörténeti kutatásaim. Írások Vállaj, Újfehértó és a Rákóczi-szabadságharc történetéről. Nyíregyháza, 2019. 321 oldal

A szerző neve nem ismeretlen a történelem iránt érdeklődők előtt. Kutatói és történetírói munkásságát önálló kiadványok, valamint a Hadtörténelmi Közleményekben, Századokban, Hajdú-bihari Naplóban, Szabolcs-szatmári-beregi Szemlében, Turulban megjelent szakcikkek, tanulmányok jelzik. Mint jelen munkája bevezetésében kifejti, eleinte főként a Rákóczi szabadságharc története érdekelte, 1976-ban született első írását is e tárgy körében publikálta. Az azóta eltelt évtizedekben figyelme elsősorban a család- és helytörténeti kutatások felé mozdult el, bár néha-néha visszatér a kuruc kori témákhoz is.

Szóban forgó kötetének anyagát az elmúlt negyven évben közreadott munkáiból válogatta össze. Úgy is mondhatnánk, hogy régi írásai jelentek meg új köntösben, vagyis korábbi írásműveit gondolta újra, azokat a legújabb szakirodalom adatait felhasználva korrigálta és az időközben napvilágra került új forrásokkal egészítette ki, jegyzetapparátusát pedig frissítette. Az igazat megvallva, az ismételt kiadás kizárólag így nyert értelmet.

A könyv főcíme távolról sem bombasztikus, nagy vonalakban sejteti csak a tematikát, inkább az alcímben körvonalazódik a tartalom: eszerint Vállaj és Újfehértó helységei, valamint a Rákóczi-szabadságharc történetével kapcsolatos írásokkal találkozhat az olvasó. Sőt, egy bónusz-téma, a 48. (Szabolcsi) zászlóalj történetét feldolgozó értekezés is helyet kapott a kötetben, amit a szerző valamilyen oknál fogva kihagyott az alcímből. A kötet gerincét tehát négy fejezet alkotja.

A kezdő fejezet a „Vállaj és a Bátoriak” címet viseli. Általa egy Szatmár vármegyében elhelyezkedő, az ecsedi uradalomhoz tartozó,

oklevelekben először 1335-ben említett település múltjába pillant-hatunk be. A szerző a Vállaj név eredetére és jelentésére vonatkozó összes magyarázatot elemzi, ám írott források hiányában a nyelvészek, etimológusok is csak feltételezésekre építik véleményüket, így a kérdés – hogy tudniillik a váll köznévből alakult személynév után kapta-e a település a nevét – továbbra is nyitott. A továbbiakban a helység és birtokosa, az ecsedi Bátorai család sorsának alakulását követhetjük nyomon. A Gutkeled nemzetség majádi főágához tartozó Bátoriak már az 1330-as években megvetették lábukat Szatmár és Szabolcs vármegyékben, sőt 1334-ben engedélyt kaptak az ecsedi vár építésére. Vállajt ténylegesen a 15. században, 1423–1464 között szereztek meg királyi adomány címén. Története ettől fogva az ecsedi váréval fonódott össze, és természetesen a Báthori családdal szimbiózisban formálódott, mindig akképpen, ahogyan a Bátoriak státusa és pozíciója változott a nagypolitikában. A két király, I. (Habsburg) Ferdinánd és I. (Szapolyai) János trónért folytatott csatározásai, amelyben a Bátoriak előbb Szapolyai, majd I. Ferdinánd pártján álltak, a törökök előre nyomulása és Szatmár vármegye meghódoltatása, a Bátorai családnak a birtokszomszéd Károlyi familiával régtől fennálló, sokszor fegyveres küzdelemig fájuló viszánya erősen rányomta bélyegét Vállaj fejlődésére. Az 1549-ben és az 1553–1555 közötti években felvett rovásadó-jegyzékek már előrevetítették azt a tendenciát, amelyet a későbbi időszak összeírásai aztán tovább erősítettek, vagyis hogy a portaszámok, az adófizető jobbágyok számának csökkenésével egyidejűleg emelkedett a szegények, az adófizetés alól mentesülők száma, s ezzel jelentős méreteket öltött az elnéptelenedés, a terület pusztasodása. A településre vonatkozó 14–17. századi források vizsgálata révén képet alkothatunk a falu lakosságának összetételéről, társadalmi állapotáról, s nem utolsósorban felekezeti hovatartozásáról, amely a „cuius regio, eius religio” elve szerint alakult, aminek megfelelően a jobbágyok természetesen földesuraik, az ecsedi Bátoriak református vallását vették fel. A Bátorai és Károlyi családok magánháborújához, a közöttük évszázadok óta tartó hatalmaskodási, rablási, birtokfoglalási ügyekben indított perekhez szolgálat bővebb információkat a latin nyelven és magyar fordításban is közölt 1499–1512 közötti évekből származó hat oklevél. Ezt követően a szerző Bátorai II. András (?-1534) tárnokmester portréjába enged betekintést. A buzgó protestáns, templomépíttető, művészeteket pártoló főúr semmiben sem különbözött a kortárs oligarcháktól – legyen elég csak Bebek Imre és Ferenc, Majláth István, Perényi Péter, Török Bálint nevét megemlíteni –, ugyanolyan erőszakos, kapzsi, kegyetlen, viszálykodó, pártállását változtató volt, mint azok. Végül a szerző Vállajon élt felmenői, Sípos György és fia, András részére 1609-ben Báthory Gábor erdélyi fejedelem, majd 1613-ban II. Mátyás magyar király által adományozott nemeslevelek latin és magyar nyelven is közreadott változataival zárul a fejezetet.

A második fejezet – az előzőhöz hasonlóan – egy települést, jellelőn Újfehértót, valamint ennek a Rákóczi családhoz fűződő kapcsolatát mutatja be. Sorra veszi a keletkezésére vonatkozó véleményeket, megvizsgálja az 1526-nál jóval korábbi, illetve a csak jóval Mohács eleste utáni keletkezés mellett és ellen szóló érveket, majd alaposan kielemezi a Fehértót említő 13–15. századi forrásokat (Várad Regestrum, pápai tizedjegyzék, Anjou kori oklevelek etc.), a 16. századi rovásadó és dika-jegyzékeket. A problémát sikerrel oldja meg: Újfehértó 1598–1600 között keletkezett, a korábbi forrásokban szereplő Fehértó egy másik települést, a szintén Szabolcs vármegyében lévő Ófehértót takarja. A tanulmány további részében a szerző a bősörményi hajdúk 1630-ban Újfehértóra történő áttelepedésének

kérdésével, a telepítő Rákóczi Páltól és utódaitól, Rákóczi Lászlótól és Rákóczi Erzsébettől kapott kiváltságai és jogai részletezésével, s a megtartásra irányuló törekvéseik bemutatásával foglalkozik. Érveléseit és megállapításait a teljes terjedelemben közölt 17 dokumentum kellőképpen alátámasztja.

A szerző kedvelt történelmi korszakának szentelte a harmadik fejezetet. Az 1703-as év tavaszán még a szervezkedés legelején kapcsolódhatunk be a történetbe, amikor Rákóczi Ferenc a háború indításához szükséges pénzügyi fedezet előteremtésén és a katonaság verbuválásán fáradozik. Terve az volt, hogy lengyel főuraknak zálogba adja az egyelőre még zár alatt lévő magyarországi birtokaiból a hertneki birtokrészt, Huszt várát uradalmaival és a makovici uradalom felét. A zálogbirtokosok a Sieniawski házaspár, Jan Sokulnusi kapitány és felesége, valamint Jozef Potocki kijeji vajda lettek volna. A zálogszerződések fogalmazványai elkészültek ugyan, a bennük foglaltak azonban nem váltak valóra. A Rákóczi levéltár emigrációba menekített részében fennmaradt három záloglevél szövegét latinul és magyar fordításban is olvashatjuk.

Ezután a véletlenek folytán Rákóczi Ferenc tabelláriusává (levélhordójává) lett Czup Pál kalandjával, az elfogásakor felvett vallomásával, és több más ügyben – a Máramaros vármegyében Rákóczi Ferenc személyével és kuruc hadával összefüggésben terjedő hamis hírek, a keménykedő ungvári nemesek viselt dolgai, a szatmári helyőrséget ért atrocitások – készült tanúkihallgatási jegyzőkönyvvel ismerkedhetünk meg.

Az „Adalékok a 48. (Szabolcsi) zászlóalj történetéhez” című záró fejezet a 19. századba kalauzolja az olvasót. Az 1848/49-es szabadságharc sorsdöntő eseményei – az isaszegi ütközet, Budavár bevétel, a komáromi csata - villannak fel Kralovánszky László honvédszázados visszaemlékezéseiben, míg Thóbiás Dániel honvédhadnagy feljegyzései a szabolcsi önkéntes mozgó zászlóalj hadba vonulásáról adnak tájékoztatást. Végezetül a Szabolcsi nemzetőr zászlóaljhoz, s az abból alakult 48. honvédszászlóaljhoz besorozott vállaji Sípos Ferenc katonai pályájának alakulását kísérelhetjük figyelemmel az előmenetelét dokumentáló iratok tükrében, majd a fejezet befejező soraiként a berukkolás izgalmát és az első hét fontosabb történéseit megörökítő rövidke visszaemlékezése következik.

A forrásokban szereplő idegen szavak (latin, német) és régi kifejezések, amelyeket a szerző korábbi munkáiban lábjegyzetben, mindig az előfordulás helyén oldott fel és magyarázott meg, most a Függelékben kaptak helyet. A rövidített levéltári és kéziratári források feloldását külön jegyzékben foglalta össze, miként a felhasznált forráskiadványokat és a szakirodalmat. A kötet végén találjuk a szerző eddig megjelent publikációit kronologikus rendben tartalmazó bibliográfiát.

Összességében elmondhatjuk, hogy a 321 oldal terjedelmű kötet mind a szerző, mind a szerkesztők gondos és alapos munkájának eredménye. A tartalmas műben izgalmas történetek és forrásközlések, valamint hozzájuk tökéletesen illeszkedő szemléltető képek váltogatják egymást. A vitatható, illetve vitatott kérdéseket a szerző óvatosan, de álláspontját félreérthetetlenül jelezve tárgyalja, számos problémát vet fel és old meg. A kiadvány küllemében is elegáns, finom, visszafogott pasztell színeivel, a borítón és a hátoldalon végigfutó, izléselesen elrendezett beszédes és kifejező illusztrációival. A kítűnő szakmunkát jó szívvel ajánlom figyelmébe minden, a regionális helytörténet és genealógia iránt fogékony kutatónak.

Künstlerné Virág Éva

LACZLAVIK GYÖRGY

Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében
2019. szeptember 1. és 2020. augusztus 31. között végzett munkáról

Report on the work between 1. September 2019 and 31. August 2020, within the NKFIH, K 128695 project, called „Processing and online publishing the documents of MNL OL 1526–1570”

The project leader took on himself in the application, that the annual report of the project will be published in the Turul journal. The article shows the result of the one-year work.

I. Előzmények

Az Országos Levéltár 1526. augusztus 29. és 1570 között keletkezett iratai feldolgozásának és online publikálásának munkálatait 2016-ban kezdtük, 2018-ban az NKFIH támogatásával a magyarországi korajútkor-kutatás számára oly fontos feladatot, az iratok feldolgozását és adatbázisban történő közzétételét kutatócsoportunk folytathatta. Pályázatunkban vállaltuk, hogy éves beszámolóinkat a Turul hasábjain közzétesszük. A pályázat rövid összegzése, további linkekkel, megjelent a Magyar Nemzeti Levéltár honlapján is: https://mnl.gov.hu/k_128_695_az_mnl_ol_1526_1570_kozotti_iratainak_feldolgozasa_es_online_publicalasa, letöltés 2020. okt. 26.

II. 2019/2020. évi munkaszakasz eredményei

A) Személyi és infrastrukturális feltételek

Faragó Dávid, Farkas Csaba és Orsós Julianna az MNL-ben határozott idejű (heti 20 órás) közalkalmazotti jogviszonyban folytatta munkáját. Trostovszky Gabriellával és Tuhári Attilával az előző időszakhoz hasonlóan megbízási szerződést kötöttünk, ők az online feltöltő felületet az MNL-en kívülről használják, vpn szolgáltatás segítségével.

A munkához az MNL biztosította az alapvető feltételeket. A pályázatban szereplő eszközbeszerzést (két laptop) 2020-ban sikerült lebonyolítani.

B) Eredmények részfeladatonként, tételesen

1. Iratok feldolgozása (Rekordok rögzítése).

- a) Az iratok feldolgozását a már meglévő adatbázis feltöltő felületen (<http://pest.natarch.hu/>) folytattuk, melyet csak az arra jogosult felhasználók érik el.

Ebben a munkaszakaszban módosítást hajtottunk végre az adatbázis szerkezetén. Az „irattípus, tárgykör” mezőt, melyet még a munka kezdetén 2016-ban hoztunk létre, három mezőre szedtünk szét: iratfajta, irattípus, kulcsszavak mezőkre. Az összetett mező ugyanis kevésbé volt használható tudományos következtetések levonására, ezért vált szükségessé a feladat elvégzése.

- b) A második szakasz során összesen 5542 új rekordot rögzítettünk. Az adatbázis 2020. aug. 31-én összesen: 32 060 rekordot tartalmazott.

Jelen munkaszakasz során a legtöbb rekordot a Magyar Kamara Archivuma, Neo-Registrata Acta (E 148) állagában rögzítettük: 4596 db-ot. Ebben az állagban nincsenek könnyen feldolgozható iratok, így valamivel lassabban tudunk vele haladni az átlagnál. Ezen kívül rögzítettük a Gyulafehérvári Káptalan országos levéltára, Cista comitatum állagának (F 4) releváns iratait: 532 db, és elkezdtük a Zichy család zselői levéltárának (P 707) missiliseit (XXXII. sorozat): 2020. aug. 31-ig 254 db készült el. Ezeket kívül elkészült még további 160 rekord, a korábban feldolgozott állagok kiegészítéseként, amelyeket a javítások során végeztünk el.

- c) A tartalmi ellenőrzés az új rekordok esetében folyamatos. Ennek a munkafajtának a végzése során is változtatásokat vezettünk be. Ez azért volt szükséges, hogy

egyrészt dokumentáljuk, hogy egy rekord ellenőrzött-e, másrészt ez az adat szükséges az online publikációhoz. Sajnos nem volt tartható, hogy csak teljesen ellenőrzött állagok rekordjait állítjuk publikusra. Az ellenőrzés során ugyanis nem csak az adott, ellenőrzés alá vont állag rekordjai kerülnek kezünkbe, hanem ezekkel összefüggésben más állagoké is. Ezeket ettől a munkaszakasztól kezdődően szintén publikusra állítjuk. Jelenleg 20395 rekordot állítottunk publikusra. 2016–2018 között sajnos sok olyan rekord került publikálásra, melynek ellenőrzése nem volt teljeskörű. 25 állag esetében végeztünk ilyen utómunkát. Ellenőrzést és publikálást nem csak az újonnan feldolgozott állományon végzünk, hanem a már feldolgozott, de nem publikált állományon is. A megkezdett munka kezdetén ugyanis (még 2016-ban) készültek olyan rekordok, amelyek a 2018-as első publikáció során se kerülhettek ki. Ezek közül most ellenőriztünk mintegy 1200 rekordot.

2. Névtéradatbázis építése.

- d) A névtéradatokat a Magyar Nemzeti Levéltár online névtér-adatbázisába rögzítjük. Feltöltőfelülete: <http://pest.natarch.hu/apex/f?p=2011:6:102241246818001::NO::>
- e) Az új utasításnak megfelelően nem készül már minden személy és helynévről névtér rekord, csak azokról a személyekről, melyek foglalkozása ismert az iratból. A már felvitt névtérrekordokat azonban folyamatosan karbantartjuk, bővítjük és javítjuk.
- f) Összesen 6531 személy névtérrekorddal foglalkoztunk ebben az időszakban. 4562 db új személynév rekord (83074–88137 számú rekordok között) készült, a többi (1969) a korábban létrehozott rekordok módosítása (pl. új foglalkozás, pontosabb dátum meghatározás, jelzet javítása stb.). Az új rekordok közül 1792 új személyként került be, a maradék (2770) névvariáns.

Bebizonyosodott ebben a munkaszakaszban az az elgondolásunk, hogy a névtéradatbázis építése sok minden más mellett – a személyek azonosításában is segítségünkre lesz a feldolgozás során. Számos olyan személyt sikerül azonosítani a névváltozatok illetve a foglalkozások rögzítése miatt az iratokban, melyeket enélkül lehetetlenség lett volna.

3. Online publikáció.

2018. október 30-án került sor az adatbázis első bemutatójára, 2020 elején pedig új köntösbe öltözött, elkészült az MNL új AdatbázisokOnline oldala (adatbazisokonline.hu). A rekordokat, és a hozzájuk kapcsolódó képfájlokat a kezdetek után most frissítjük először. Sajnos ez még nem automatikus folyamat, és a Nemzeti Levéltárban még 2021-ben sem lesz az. A szolgáltatás jelenlegi verziója sincs teljesen felkészülve adatbázisunk minden tartalmának közzétételére. Így nem lehet keresni a személyek és testületek szerepére, így a létrehozó, címzett stb. adatokra csak az egyes rekordokban találunk információt, rájuk keresni még nem tudunk. Az iratfajta és irattípus mezőkre azonban már igen.

A mostani munkaszakasz során végzett frissítés után 20395 rekord adatai kereshetők az online adatbázisban.

Ezekből 17139-hoz találgató kép az adatbázisban (84%). A különbséget adó rekordok úgynevezett befoglalt iratok, melyek digitális másolata a befoglalt iratnál érhető el. Ez mind összesen 66921 felvételt jelent.

Az adatbázis jelenleg az alábbi linken érhető el:

<https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/reformacio-koramnl-ol-1526-1570>

A publikált rekordok számát tekintve továbbra is az E 21 állag vezet közel 9 ezer rekorddal. Ezen kívül az alábbi táblázatban olvashatók a legnagyobb publikált rekordszámmal bíró családok:

Fond/állag	Cím	Rekordszám
P 1314	Batthyány család körendi levéltára, Missiles	4594
P 608	Soós (sóvári) család	820
P 419	Károlyi család nemzetségi levéltára - Bosnyák család	657
P 644	Sztáray család	613
P 96	Dessewffy család margonyai ágának margonyai levéltára	281
P 47	Benyovszky család	224
P 86	Dessewffy család cserneki és tarkői grófi ágának levéltára - A család által lajstromozott iratok	213
P 692	Ujhelyi család	212
P 540	Petróczy család	207
P 46	Beniczky család	199
P 1825	Becsky család levéltára - Idegen családok	181
P 80	Csicseri család	167
P 536	Péchy (péchújfalusi) család	149

4. Disszemináció:

- g) A Turul című folyóirat 2020. évi számaiban jelennek meg a projektbeszámolóval együtt:
 - Faragó Dávid: A Baranya megyei Ormándi/Ormányi család a 13–15. században
 - Farkas Csaba: Mohács előtt és után: Gömör megye hatóságának működése (1470–1570)
 - Orsós Julianna: A Nyulak szigeti domonkos apáca-kolostor képviselőjének fő vonásai (1458–1526).
 - Laczlavik György: Királyi helytartók Magyarországon a 16. században (1526–1608)
- h) Az adatbázis bemutatására is sor került:
 - Laczlavik György: Forráskiadás vagy levéltári segédlet? Az MNL OL 1526–1570 közötti iratainak adatbázisa. 2019.11.05. (Bitekbe zárt források, a levéltárak e-kiadványainak perspektívái, Kaposvár, https://mnl.gov.hu/mnl/sml/hirek/beszamolo_muhelybeszelgetesrol valamint)

– A Magyar Nemzeti Levéltár 2020. január 22-én a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia keretében megújult AdatbázisokOnline szolgáltatás bemutatójának keretében <https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a-magyar-kultura-napja-adatbazisokonline-bemutato?fbclid=IwAR1ySR2LJ-Rta7DxygHwtiIytc-O5RV09vsAxf57eIQ5k1hrCjfvEGY3Ucc>

i) Egyéb cikkek

– Tuhári Attila: A szerencse kiszabja az időt. Egy formuláskönyv emberi oldala. Élet és Tudomány LXXIV. (2019) 51–52. 2019. december 20. 1616–1618. https://epa.oszk.hu/02900/02930/00466/pdf/EPA02930_elet_es_tudomany_2019_51-52.pdf

5. Forráskiadás

Feladataink között szerepel a tudományos körökben mindmáig Révay-formuláskönyvként emlegetett, valójában azonban Bajánházi Ferenc által 1548-ban Pozsonyban, a kisebb kancellárián elkezdett, majd idővel Erdélybe átkerült és többek által folytatott (a legkésőbbi formulája 1692-ből való), ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött (MNL OL - F 15 - No. 2.) 311 oldal terjedelmű irat kiadása. A kötet egyéb bejegyzéseitől eltekintve mintegy kétszáz formulát tartalmaz, ezeken túl pedig specifikus szógyűjtemény, illetve számos definíció volt hivatott segíteni használója munkáját. A forráskiadás munkálatait ebben a munkaszakaszban is folytattuk. Folyamatban van az átírás (mintegy 550000 leütés) és az eredeti szöveg összeolvasása. Ez meglehetősen nagy munka, mivel

ezzel párhuzamosan a szöveg véglegesítését is végezzük (kb. 65-70%), jegyzeteljük. A szakirodalmi háttér összegyűjtése is folyamatban van, a későbbi használat történetének kiderítésének munkálatai a leginkább előrehaladtak. A kötet kiadása, bevezető tanulmányokkal, 2022-ben várható.

III. Összegzés

A 2019. szeptember 1. és 2020. augusztus 31. közötti munkaszakaszban összességében a tervek szerint haladtunk.

A feldolgozott rekordok száma ugyanakkor némiképpen elmarad a várttól, de ez elsősorban a feldolgozott iratanyag (E 148) természetéből adódik, mivel nehezebben, hosszabb idő alatt feldolgozható iratokból áll. A következő munkaszakaszban befejezzük ezt az állagot.

Az ellenőrzések száma ebben a munkaszakaszban a terveknek megfelelően alakult, azonban még az NKFIH projekt előtti (2016–2018) időszakban feldolgozott iratok esetében jelentős mennyiséget kell pótolni a következő szakaszokban. Az adatbázis feltöltő felülete elérte végleges verzióját.

A névtér és az online adatbázis szerkezete MNL szintű, fejlesztése nem csak rajtunk múlik, de mindent meg fogunk tenni ennek érdekében. Az ezekben való keresés jelenleg még nem optimális.

A névtérfejlesztés, a disszemináció, valamint a forráskiadás terén teljesítettük a várakozásokat. Bízunk benne, hogy a forráskiadás 2022-ben meg tud jelenni.

E számunk szerzői

FARAGÓ DÁVID segédlevéltáros, PhD-hallgató (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)

FARKAS CSABA segédlevéltáros, PhD-hallgató (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)

KÜNSTLERNÉ VIRÁG ÉVA főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

LACZLAVIK GYÖRGY PhD, főosztályvezető (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

ORSÓS JULIANNA segédlevéltáros, PhD-hallgató (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.; Pécsi Tudományegyetem)

TÁJÉKOZTATÓ

2020-ban változatlan áron (4×750, összesen 3000 Ft) juthat hozzá a Turul évi négy számához. A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu>) a *Terjesztés* fülre kattintva olvashat.

Honlapunkon megtalálhatóak az 1883-tól megjelent éves számok és a 2010 utáni füzetek letölthető pdf formátumban. A Turul teljes archívumát az Arcanum Digitális Tudománytár (ADTPLUS) -hoz hozzáféréssel rendelkező intézmények (könyvtárak, kutatóintézetek) hálózatán keresztül tudja használni, vagy egyéni előfizetéssel.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatta közlési szabályzatát. A szakirodalmi hivatkozásoknál a Magyar Történelmi Társulat által fenntartott másik folyóirat, a Századok közlési szabályzatát alkalmazzuk. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját. A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu>) *Szerzőinknek* fülre kattintva olvashat. Ugyanitt található a levéltári hivatkozások új szabályzata is.